

Управління культури і туризму
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім.К.А.Тімірязєва

Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
21-23 жовтня 2008 р.**

Вінниця, 2008

УДК 02(477.44)08
ББК 78.3(4УКР–4ВІН)я4
К 77

Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 21-23 жовт. 2008 р., Вінниця / Вінниц. ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва. – Вінниця, 2008. – 144 с.

У збірнику вміщені матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону”, яка проходила протягом 21-23 жовтня 2008 року на Вінниччині. У цьому представницькому форумі взяли участь бібліотечні фахівці, науковці, представники краєзнавчих, національно-культурних товариств, творчих спілок, музеїв, архівів, місцеві автори, краєзнавці, засоби масової інформації не лише Вінниччини, але й інших регіонів України (Києва, Кіровограда, Хмельницького, Миколаєва) та зарубіжжя (Республіка Польща).

На пленарному засіданні, яке проходило 21 жовтня на базі ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва, в доповідях, повідомленнях учасників Конференції було озвучено цікаві наукові розвідки, що стосувалися дослідження джерельної бази вивчення краю, історії окремих бібліотек як важливої складової бібліотечного краєзнавства, діяльності краєзнавчих товариств, проблем Голодомору на Поділлі, стан розвитку туристичного краєзнавства тощо.

22 жовтня відбулося виїзне засідання за назвою: “Краєзнавство як територія конкурентного розвитку бібліотеки” на базі ЦБ та бібліотеки-філії с. Клебань Тульчинської ЦБС.

23 жовтня на заключному засіданні було обговорено і прийнято заключний документ Конференції – рекомендації, які вміщені в збірнику, та представлені на сайтах ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва і Міністерства культури і туризму України.

Матеріали адресовані фахівцям бібліотек, всім, хто цікавиться проблемами розвитку краєзнавства.

ПРИВІТАННЯ

*Спірідонова Л.Г. –
заступник голови Вінницької
обласної державної адміністрації*

Шановні гості, бібліотечні професіонали та краєзнавці!

Радо вітаю Вас як учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону» на нашій гостинній Подільській землі. Вінниччина – це частка подільського краю, який Леся Українка назвала красою України.

Ми щасливі з того, що народилися, живемо і працюємо на цій землі, звеличеній подвигами наших предків, добрими справами і трудовими звершеннями сучасників. Славні козацькі полки Б.Хмельницького, І.Богуна, Д.Нечая, І.Гонти та М.Кривоноса вели національно-визвольну боротьбу на нашій землі. З Вінниччиною пов'язані імена першого Президента УНР М.Грушевського, фельдмаршала О.Суворова, російського поета М.Некрасова, композиторів П.Чайковського та М.Леонтовича, видатного хірурга М.Пирогова. На Подільській землі народилися відомі письменники Михайло Коцюбинський, Степан Руданський, Михайло Стельмах, Василь Стус та інші.

Наша Вінниччина знаменита не лише багатою історією та видатними особистостями, а й різноманітними пам'ятками старовини та неповторною красою чарівної природи.

Ми пишаємося переможцями обласного конкурсу «Сім чудес Вінниччини» та «Перлини Поділля», до переліку яких ввійшли Браїлівська скарбниця, це Свято-Троїцький жіночий монастир Української Православної Церкви XVIIIст., Державний музей П.І.Чайковського і графині Н.Ф. фон Мекк, пам'ятка архітектури XIX ст. (Жмеринський р-н), історико-культурний комплекс: «Буша» та Гайдамацький яр (V-XIXст., Ямпільський та Чернівецький р-н), історико-культурний центр духовності та злагоди (костел Святого Флоріана XVI ст., Свято-Миколаївський чоловічий монастир XVIII-XIX ст., синагога XVIIIст. м.Шаргород), Національний музей-садиба М.І.Пирогова (м. Вінниця), Немирівське городище – Великі вали (VII-VIст. до н.е., с.Сажки, Немирівський р-н), палац Потоцьких (пам'ятка архітектури XVIIIст., м.Тулчин), Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир XI ст.(с.Лядова, Могилів-Подільський р-н) та історичні місця Батозької битви, літературно-меморіальні музеї М.Коцюбинського, М. Стельмаха, місто-курорт «Хмільник –

радонова скарбниця», Олександрівський парк (с.Благодатне, Томашпільський р-н) та інші.

Природа щедро обдарувала Вінниччину мальовничими краєвидами, заповідними дібровами, розлогими золотавими полями – чарівна вона в будь-яку пору року.

Сподіваюся, що робота Міжнародної науково-практичної конференції з питань краєзнавства пройде плідно, адже сьогодні тут зібралися справжні краєлюби та краєзнавці, котрі вивчають свій край не лише в межах професійних обов'язків, але і як його жителі, громадяни, що щиро люблять та прагнуть знати свій рідний край. Впевнена, це зібрання стане ще одним кроком на шляху активізації дослідження та поширення знань про малу Батьківщину кожного із нас.

Тож дозвольте щиро побажати усім Вам успішної роботи, а гостям – гарних вражень не лише від роботи конференції, а й від нашого чудового Подільського краю!

Скрипник М.В. –
*начальник управління культури і туризму
Вінницької облдержадміністрації*

Шановні гості, бібліотечні фахівців, поважне товариство!

Мені надзвичайно приємно, що в черговий раз наша область, її головна книгозбірня – обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А.Тімірязєва – стали місцем проведення такого представницького форуму. Дуже важливо, що саме тема краєзнавчої діяльності збрала інтелектуальну еліту не лише Вінниччини, України, але й представників зарубіжжя, людей зацікавлених не тільки в дослідженні свого рідного краю, його героїчної і в той же час трагічної історії, самобутньої культури, відродженні народних звичаїв, традицій, обрядів, народних промислів, але й в подальшому його розвитку та процвітанні.

Краєзнавчою діяльністю в області займаються всі заклади культури і мистецтв, науковці, громадські організації, туристичні фірми. Мені хочеться назвати кілька цікавих проектів, які стали уже традиційними на теренах Вінниччини і які присвячені видатним її постатям, зокрема: мистецьке свято “Пісенні крила сивої зозулі”(пам'яті П.І.Ніщинського), що проходить на Тиврівщині, Всеукраїнське свято народного мистецтва “Українська витинанка”

(на Могилів-Подільщині), свято кобзарського мистецтва ім. Володимира Перепелюка “Струни вічності”, обласне свято автентичних колективів на приз ім. Гната Танцюри та багато інших.

Швидкими темпами розвивається на Вінниччині туристичне краєзнавство, ми досягли уже певних успіхів і в даному напрямку роботи.

Але особлива роль у цій важливій, можна сказати унікальній, роботі належить все ж бібліотекам. Адже лише вони по крупинках збирають різноманітну інформацію про своє село, місто, селище, район, область, про все, що зветься рідним краєм, лише вони зберігають документи і матеріали та докладають чимало зусиль аби про малу батьківщину, її видатних діячів знали не лише в Україні, але й в усьому світі. Сприяють поширенню цих знань новітні інформаційні технології, які останнім часом повсюдно впроваджуються у бібліотеках Вінниччини, відрадно, що навіть і в окремих сільських книгозбірнях.

Основна мета Конференції – це, перш за все, прагнення бібліотечних фахівців нашої області, науковців, співробітників музейних і архівних установ представити широкому колу її учасників свої напрацювання, надати можливість для обміну досвідом з колегами інших регіонів, обговорити з ними актуальні проблеми бібліотечної справи з усіх напрямків краєзнавчої діяльності, а гостям – ознайомитися з різноманітною палітрою діяльності бібліотек Вінниччини.

Програмою передбачено пленарне засідання, виїзне заняття, цікаві доповіді, повідомлення, презентації, концертні програми у виконанні митців Вінниччини.

Ми надамо можливість учасникам Конференції ознайомитися не лише з нашою “Тімірязєвкою”, але й Тульчинською центральною бібліотекою та бібліотекою-філією с.Клебань цього ж району, визначними і пам’ятними місцями нашого краю. Тож, як бачимо, заходи Конференції цікаві, пізнавальні, різноманітні і творчі.

І мені хочеться побажати всім її учасникам успіхів, натхнення, активної співпраці, нових вражень та задоволення від перебування на щедрій і гостинній Подільській землі!

ОСНОВНІ ДОПОВІДІ

Бібліотечне краєзнавство – пріоритетний напрямок регіональної культурної політики

*Куделя Г.Д. –
заступник начальника управління культури
і туризму Вінницької облдержадміністрації*

Любов до рідного краю, знання його історії –
основа, на якій тільки і може здійснюватися
ріст духовної культури всього суспільства.
Д.Ліхачев

Кожна епоха формувала свої уявлення про бібліотеки і робила свій внесок в її розвиток як соціально-культурного інституту. Так історично склалося, що бібліотеки завжди відігравали важливу роль у духовному житті Вінниччини, були і є базовими установами культури, осередками освіти і прогресу, такими вони залишаються і сьогодні. Про це свідчать сторінки історії бібліотек нашого регіону, яких на початку минулого століття на території Поділля діяло 15. Сьогодні мережа книгозбірень Вінниччини всіх систем і відомств становить 2028 закладів, з них системи Міністерства культури і туризму України – 1004. За кількістю публічних бібліотек Вінницька область в Україні займає 2-ге місце після Львівської. Фонди складають більше 17 мільйонів примірників документів. В середньому на одного мешканця припадає 10,3 екземплярів видань, що знаходяться у бібліотечних фондах.

Кожен четвертий житель Вінниччини користується послугами публічних бібліотек. Тож варто ще раз наголосити на аксіомі, що бібліотеки є складовою культурної політики в регіоні, їм належить особлива роль і вони є важливою, найбільш демократичною інформаційною структурою країни і регіону.

Основні напрямки, за якими розвивається бібліотечна справа Вінниччини, в цілому, відповідають загальноукраїнським тенденціям, серед яких і бібліотечне краєзнавство. Сьогодні існують об'єктивні умови для відродження кращих традицій українського бібліотечного краєзнавства, підвищення ролі бібліотек у відновленні історичної пам'яті народу, становленні його національної свідомості, вихованні гідності й справжнього патріотизму.

Новий професійний імпульс отримало бібліотечне краєзнавство у зв'язку з прийняттям у 2002 році обласної, а в подальшому і районних, «Програм розвитку краєзнавства на період

до 2010 року». За активного сприяння управління культури і туризму обласної державної адміністрації та обласної універсальної наукової бібліотеки ім.К.А.Тімірязєва протягом 2002-2006 років у штат 22 центральних районних бібліотек було введено, або відновлено посаду бібліографа-краєзнавця. А відтак, сегмент краєзнавчої діяльності публічних книгозбірень Вінниччини став більш системним, пошуковим, значно глибшим і цілеспрямованим.

Завдання бібліотечного краєзнавства за своєю специфікою співзвучне із завданнями музеїв, архівів та інших закладів, що займаються краєзнавчою діяльністю. Документи краєзнавчого змісту на різних носіях інформації мають не тільки освітнє значення, а й являють собою важливу частину культурної й історичної спадщини. Тож немає сумнівів: бібліотеки повинні акумулювати і зберігати у своїх фондах джерела краєзнавчої інформації і активно стимулювати інтерес читачів до неї. З метою збереження та примноження духовного і культурного надбання територіальних громад, створення сприятливих умов для видання та популяризації вітчизняної книги, починаючи з 2006 року реалізується книжковий проект Вінницької облдержадміністрації – видання книг місцевих авторів за бюджетні кошти.

За рішенням експертної ради у 2007 році, в рамках даного проекту, побачили світ 22 назви книг тиражем 1000 примірників кожна. Публічні бібліотеки області отримали весь репертуар цих видань в кількості 7 700 примірників вартістю 50 тис. гривень. Відрадно, що переможцями проекту у минулому році стали два фундаментальних дослідження, підготовлені фахівцями Вінницького обласного краєзнавчого музею — “Їх поєднала пісня Леонтовича” (до 130-річчя від дня народження композитора, диригента, фольклориста, нашого земляка М.Д.Леонтовича) та альбом “Раритети Вінницького обласного краєзнавчого музею”, присвячений 75-річчю утворення Вінницької області та 90-річчю музею. У 2008 році в обласному бюджеті на реалізацію даного проекту закладено 300 тис. гривень. Переможцем цьогорічного конкурсу став бібліографічний покажчик “Постать Василя Стуса над плином часу”, підготовлений фахівцями обласної наукової бібліотеки ім.К.А.Тімірязєва до 70-річчя від дня народження поета, Героя України, видатного уродженця краю В.С.Стуса.

Бібліотеки області збирають неопубліковані матеріали свідків історичних подій, займають активну позицію в описі та збереженні матеріальних пам’яток історії, записують і відтворюють обряди і традиції краю, активно працюють з підростаючим

поколінням в напрямку пізнання ним народної творчості й історії своєї «малої батьківщини», а головне, беруть активну участь у написанні історії своїх населених пунктів. Тростянецька центральна районна, Ободівська сільська бібліотека та Історико-краєзнавчий музей підготували до видання матеріали “Хочу про тебе все знати, рідна Ободівко моя”. Немирівська центральна районна бібліотека збрала і видала нариси з історії селища Брацлав та села Чуків; книгозбірні Вінницької ЦБС – матеріали, присвячені історії християнських храмів свого району – “Перлини Вінницьких святинь”; Тульчинська центральна районна бібліотека – путівник “Тульчинський край – красо поміж сторіч” і таких прикладів можна навести чимало. Окрім того, продовжуються спільні проекти ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва з центральними районними бібліотеками щодо підготовки і випуску буклетів та брошур про видатних діячів краю. Унікальні краєзнавчі матеріали, зібрані бібліотеками регіону, мають велику наукову цінність і є нематеріальними пам’ятками культури Вінницького краю.

Широким спектром напрямків вирізняється популяризація краєзнавчої літератури в бібліотеках області – це історія, економіка, соціально-культурний розвиток регіону, етнографія. Традиційними в наших книгозбірнях стали презентації книг місцевих авторів. Цікавим є досвід бібліотек з відродження місцевих традицій, звичаїв та обрядів. Бібліотечні фахівці – активні учасники проведення улюблених народних і релігійних свят: Андрія, Катерини, новорічних щедрівок та різдвяних колядок, весну на Стрітіння зустрічають тістечками-журавликами, і писанки на Великдень розмальовують, й плетуть віночки на Купала. Особливістю цих заходів є широке використання не лише так званої усної історії, але й друкованого слова із фондів книгозбірень з описом цих свят.

Активізація бібліотечного краєзнавства відбулася і під час проведення заходів до 75 – річчя заснування Вінницької області. Бібліотечні виставки, бібліографічні огляди літератури, краєзнавчі читання, літературні вечори, зустрічі з видатними земляками, конкурси на кращого знавця краю, проведення занять клубів та об’єднань краєзнавців — ось неповний перелік різноманітних форм, з допомогою яких розкривали бібліотеки історію і сьогодення регіону. Саме до цього ювілею на Вінниччині проводився обласний огляд-конкурс «Краща сільська бібліотека». Його метою якраз і стало виявлення кращих здобутків та надбань сільських книгозбірень в напрямку пошукової, дослідницької, бібліографічної діяльності з питань краєзнавства. У цьому огляді-конкурсі взяли участь всі 886 сільських бібліотек області, які представили на

заклучний обласний тур цікаву й змістовну роботу. Це ще раз продемонструвало, що сьогодні краєзнавство є пріоритетним напрямком їхньої діяльності.

Автоматизація бібліотечних процесів вносить новий спектр змін у будь-який напрямок діяльності книгозбірні, в тому числі і краєзнавство. Так, всі бібліотеки області активно працюють над поповненням інформації для веб-проекту «Інформаційний регіональний портал: Вінниччина», який координує ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва. Наповнюють краєзнавчою інформацією український Інтернет – ресурс своїми бібліотечними сайтами, крім обласної наукової, ще 3 книгозбірні області (обласна бібліотека для юнацтва, Барська районна та Тульчинська центральна бібліотека). Впевнені, що ця робота в нашій області буде розширюватися.

Сьогодні не можна не згадати одну із найзначніших подій у бібліотечному житті регіону ХХІ століття – вересневу 2004 року Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Історичні витоки козацького роду в Україні”, яка пройшла на базі ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва. В її роботі взяли участь фахівці Національної парламентської бібліотеки України, державних книгозбірень, заступники директорів та завідувачі відділами краєзнавчої літератури обласних універсальних наукових бібліотек України, науковці з Києва, Вінниці, музейні, архівні працівники, викладачі, краєзнавці та директори центральних районних бібліотек Вінниччини. Її матеріали видані 9 брошурами в традиційному вигляді та електронному варіанті на CD і використовуються бібліотеками України як краєзнавчі ресурси.

Проведення нинішнього бібліотечного форуму, ініціатором якого знову стала обласна наукова бібліотека ім.К.А.Тімірязєва, за підтримки управління культури і туризму Вінницької обласної державної адміністрації, свідчить про значний інтерес в області до теми краєзнавства та системний підхід до організації краєзнавчої діяльності не тільки бібліотечних установ, але й їхніх давніх партнерів – архівів, музеїв, науковців, викладачів, магістрів і студентів вищих навчальних закладів, громадських краєзнавчих організацій та об'єднань, краєзнавців, приватних колекціонерів.

І на завершення варто наголосити, що сьогодні ми маємо справу з якісно іншою бібліотекою, концептуальні зміни якої найбільш чітко видимі в її краєзнавчій діяльності. Завдяки цьому напрямку та тісній співпраці з іншими зацікавленими організаціями, бібліотека перетворюється на суспільно значущий заклад, центр патріотичного виховання та збереження історичної пам'яті на своїй території, що відповідає завданням сучасної культурної політики в регіоні.

Бібліотечне краєзнавство: проблеми та перспективи розвитку

Морозова Н.І. –
директор Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва

В умовах розбудови суверенної України соціальна значущість краєзнавчої діяльності бібліотек зростає. Краєзнавча діяльність – це одна з пріоритетних сфер роботи універсальних загальнодоступних бібліотек регіонального і місцевого рівнів. Створюються об'єктивні передумови для відродження кращих традицій українського бібліотечного краєзнавства, системного розвитку всіх його складових: науки, практики, освіти, управління, преси. Розглянемо визначення терміну «краєзнавство». Краєзнавство – це всебічне вивчення певної частини території країни (міста, села, району, області, краю), тобто її природи, населення, господарства, історії і культури. За визначенням географа О. Баркова «краєзнавство – це комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і методами дослідження, таких, що ведуть до єдиної мети – наукового і всебічного пізнання краю».

Краєзнавство – це збір інформації з різних галузей наук про дану територію. З точки зору географа Л. Берга, «краєзнавство – це мала географія». За визначенням, яке побутувало у 30-х р. минулого століття в колишньому Союзі, «краєзнавство – суспільний рух, об'єднуючий місцеве населення, що активно бере участь у соціалістичному будівництві краю на основі його всебічного вивчення».

Бібліотечне краєзнавство – один з напрямків краєзнавства, який правомірно було б назвати першим серед рівних, оскільки воно не просто «співпрацює» з іншими напрямками – географічним, історичним, літературним тощо, а й висвітлює їх набутки шляхом фіксації джерел інформації. Мета бібліотечного краєзнавства – виявити, зібрати якомога повніше, систематизувати, зберегти і надати користувачам усі друквані та недруквані матеріали про край, забезпечити населення регіону бібліографічною інформацією про ці матеріали як в цілому, так і диференційовано за читацькими інтересами і потребами.¹

Якщо коротко сформулювати основне завдання бібліотечного краєзнавства Вінниччини, то воно полягає у виявленні, вивченні, накопиченні, використанні документальної та матеріалізованої інформації про природу, населення, господарство, історію, культуру рідного краю. Це надалі сприятиме досягненню багатьох цілей:

¹ Голуб, І. Історія та сучасний стан краєзнавчої роботи Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки // http://www.libr.dp.ua/region/bibl_statya.htm

пізнавальної, наукової, виховної, навчальної, практичної.²

Подільське краєзнавство має глибоке коріння й давні традиції. Якщо зазирнути в глибину віків, то бібліотеки монастирів і навчальних закладів завжди поряд з церковною та учбовою літературою зберігали літописи, хроніки подій, записки та щоденники сучасників тієї чи іншої епохи. Ці матеріали можна вважати першими краєзнавчими дослідженнями, розвідками.

У другій половині XIX – на початку XX ст. краєзнавство розвивалося, головним чином, у руслі статистично-економічних і фольклорно-етнографічних досліджень народного побуту і набуло широкого розмаху завдяки невтомній діяльності багатьох краєзнавців. Згадаємо хоча б А.Димінського, С.Венгрженівського, К.Широцького, В.Боржковського, які залишили нам чимало цінних матеріалів про народні звичаї, обряди, записи народних казок, легенд, повір'їв, пісень і т. п.

Налагодження систематичного вивчення Поділля почалося наприкінці XVIII ст. після приєднання цієї території до складу Російської імперії. Камеральні й топографічні описи окремих повітів того часу подають ряд відомостей про географічні умови, заселення, економіку й господарство нашого краю. Важливим джерелом для вивчення краю є видання Подільського губернського статистичного комітету. Друга половина XIX ст. позначилася двома важливими подіями – проведенням етнографічно-статистичної експедиції під керівництвом П.Чубинського та утворенням Подільського Єпархіального історико-статистичного комітету. Науковими результатами експедиції, що тривала понад 2 роки, до участі в якій були залучені десятки місцевих краєзнавців, стали 7 томів матеріалів про звичаї та обряди, народну творчість, звичаєве право українців та інших народів («Труды этнографическо-статистической экспедиции в западнорусском крае...» – СПб., 1872-1878).

Подільський Єпархіальний історико-статистичний комітет (у 1903 р. перетворений на Подільське церковне історико-археологічне товариство) залишив нам також цінну спадщину – 12 випусків своїх праць, які і для сьогоднішніх дослідників мають неабияке значення.

Значний внесок до наукового вивчення природи краю зробило Подільське товариство дослідників та аматорів природи (1912-1919 рр.), яке видало 4 томи «Записок», де, зокрема, вміщена «Библиография естествознания Подолии» О.Прусевича.

Весь історіографічний процес дослідження проблеми можна умовно поділити на три основні етапи. Характерно, що перші

² Циганюк В.Ф. «Краєзнавство і заклади культури: проблеми, пошуки, знахідки // http://www.museum.vn.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=37

спроби аналізу досвіду краєзнавчих установ досліджуваного періоду були зроблені спеціалістами уже в 20-х роках. Цінними в цьому плані є праці визначних українських науковців М.С.Грушевського, О.С.Грушевського, А.Ю.Кримського, В.Д.Отамановського. З їх творів довідуємось про організаційні форми дослідження регіональної історії, внесок окремих вчених в розвиток краєзнавства. Не можна обійти увагою праці окремих вчених-краєзнавців, які розкривають напрямки історико-краєзнавчої роботи місцевих громадсько-наукових осередків регіону. Тут слід згадати В.Д.Отамановського. З літа 1920 року він працював завідуючим українським відділом Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН, а згодом – директором філії.

Вже в квітні 1924 року з ініціативи науковців при Вінницькій філії ВБУ відкрився науково-методичний краєзнавчий центр – Кабінет виучування Поділля, який поклав початок систематичному комплексному дослідженню краю та поширенню знань з його історії, культури, природи, народного господарства. До роботи у Кабінеті було залучено близько 30 вчених, об'єднаних у колегію наукових консультантів – керівний науковий орган Кабінету.

Кабінет виучування Поділля згуртував місцевих науковців, аматорів-краєзнавців для дослідницької роботи по вивченню рідного краю, створив бібліотечно-бібліографічну базу для дослідників, проводив просвітницьку роботу. Від першого дня існування Кабінету В.Д.Отамановський брав найактивнішу участь у його роботі як консультант з історії права, а з 1925 року очолював всю науково-координаційну діяльність Кабінету.

Краєзнавча діяльність Кабінету сприяла відкриттю у Вінниці двох музеїв: літературно-меморіального музею-садиби М.М.Коцюбинського (1927 р.) та музею історії друку (1928 р.). Надана допомога у збиранні матеріалів та створенні експозицій Тульчинському та Могилів-Подільському краєзнавчим музеям.

Період 1920-х років був надзвичайно успішним для В.Д.Отамановського в плані його особистої наукової діяльності. Він вивчав рукописні та друковані першоджерела XIV-XVIII ст. німецькою, польською, давньоруською мовами та латиною. Адже актові документи XIV-XVII ст., наповнені скороченнями, індивідуальними особливостями стилістики давніх авторів, вимагали від дослідника ґрунтовних знань лексики, орфографії, морфології, синтаксису іноземних мов. В той час він працював над темами з історії краю – правовий стан вінницької міщанської громади, історія медицини та аптекарської справи Вінницького повіту у XVIII ст., древній рід Степана Руданського тощо. На жаль, плідна робота Кабінету та його перспективні плани були назавжди

зупинені в серпні 1929 року арештом одного з його найактивніших організаторів – В.Д.Отамановського. Він був безпідставно притягнутий до судової відповідальності у справі Спілки визволення України (СВУ) – першого великого політичного процесу щодо української інтелігенції періоду кривавих сталінських репресій.³

Другий період історичного краєзнавства – це 30-ті – кінець 80-х років ХХст. Наукові праці, що вийшли друком протягом другого етапу історіографічного розроблення проблеми на Україні, не могли бути об'єктивними через жорстоку цензуру. Першими після багаторічної перерви, викликаной розгромом академічних історико-краєзнавчих осередків, що розпочався наприкінці 1920-х років, науковий аналіз діяльності історичних установ ВУАН спробували подати сучасники тих подій, які опинились в еміграції. Привертають увагу публікації Н.Д.Полонської-Василенко, в яких вона розглянула передумови, рушійні сили та результати історико-краєзнавчих досліджень на Україні в 20-х роках. Загальний огляд діяльності та коротку характеристику історіографічним здобуткам Історичних установ ВУАН подав О.П.Оглоблін.

Справжнє відродження краєзнавчого руху на Україні та повернення науковців до вивчення його історії відбувалося лише після розвінчання культу особи Сталіна. Окремі аспекти розгортання історико-краєзнавчих досліджень співробітників ВУАН знайшли фрагментарне відображення у працях істориків другої половини 50-х–70-х років минулого століття. Значний внесок в розробку проблеми розвитку українського історичного краєзнавства зробив голова редакційної колегії “Історії міст і сіл УРСР” П.Т.Тронько. Теоретичні питання розвитку історичного краєзнавства в роботах академіка нерозривно пов'язані з їх практичним застосуванням на сучасному етапі.

Широтою документальної бази, комплексним підходом до розробки проблем історичного краєзнавства досліджуваного періоду відзначаються книги і статті С.З.Заремби, О.Б.Коваленка, С.І.Кота, О.М.Апанович, А.В.Санцевича, Н.В.Комаренко, М.П.Колесника, опубліковані у 80-х рр. У них автори намагаються з'ясувати особливості, характерні для того чи іншого напрямку історико-краєзнавчих досліджень окремих установ, активно залучають матеріали місцевих архівосховищ. На жаль, загальний стан історичної науки на початку 80-х р. не дозволив авторам уникнути цілого ряду недоліків: не знайшли належного висвітлення наукові школи, діяльність окремих вчених, які протягом тривалого

³ Каросва Л.Р., Шпильова Л.М. Валентин Дмитрович Отамановський // http://www.museum.vn.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=9

часу носили ярлик “буржуазно-націоналістичних”.

Починаючи з другої половини 80-х років, за нової суспільно-політичної ситуації, дослідники одержали змогу значно більше уваги приділити всебічному дослідженню діяльності провідних краєзнавців України 20-х років, переважна більшість яких була репресована. Досить плідно в цьому плані працює С.І.Білокінь, який присвятив свої праці діяльності вчених-краєзнавців, чий імена були незаслужено забуті: Ф.Л.Ернсту, Ф.І.Шміту, С.А.Таранушенку. Цінним внеском у розроблення досліджуваної проблеми є і праці про наукову діяльність М.С.Грушевського, Д.І.Багалія, Д.І.Яворницького, М.О.Макаренка, видані в той період Р.Я.Пирогом, В.В.Кравченком, Ю.І.Шаповалом, О.І.Білодідом. Цілий ряд статей та досліджень були присвячені В.Д.Отамановському такими авторами, як В.П.Воловик, В.С.Прокопчук, Л.Р.Кароєва, Л.М.Шпильова та ін.

Новий етап у вивченні історичного краєзнавства розпочався в умовах незалежної України. Підготовлена Всеукраїнською спілкою краєзнавців книга “Репресоване краєзнавство (20-30-і роки)”, що розповідає про трагічні долі українських істориків, ввела до наукового обігу документальний матеріал та інші джерела, раніше невідомі для науковців. Матеріали цього видання доповнює серія книг “Реабілітовані історією”. У нарисах, що увійшли до згаданих видань, також розкрито основні напрямки наукових досліджень репресованих сталінськими спецслужбами науковців та академічних осередків, до складу яких вони входили.

В 90-ті роки з'явилися ґрунтовні праці дослідників історико-краєзнавчого руху досліджуваного періоду, в яких досить детально висвітлені окремі форми і напрямки діяльності установ у галузі вивчення і популяризації пам'яток історії і культури України. Протягом останнього десятиліття активно проводяться дослідження історії краєзнавчого руху в різних регіонах України. Особливо слід відзначити праці співробітників Центру дослідження історії Поділля, зокрема Л.В.Баженова, В.А.Нестеренка, В.С.Прокопчука, в яких об'єктивно висвітлюються основні форми і напрямки діяльності місцевих краєзнавчих організацій.

Першочерговим завданням сучасного краєзнавства ми вбачаємо виявлення, збір, вивчення, збереження та надання користувачам друкованих і недрукованих матеріалів про край, забезпечення населення регіону бібліографічною інформацією про ці документи як у цілому, так і диференційовано – за читацькими інтересами.⁴

⁴ *Ольга Башкатова*, директор Запорізької ОДБ «Юний читач». Розвиток краєзнавчого потенціалу у сучасному інформаційному просторі // http://www.chl.kiev.ua/ukr/magazin/Svit_n21/16.htm

Дослідженнями з історії краю, впорядкуванням та бібліографуванням цих матеріалів наша бібліотека займалась впродовж всього свого існування. При цьому відмічалися як періоди піднесення, так і періоди спаду на певних історичних етапах розвитку. У зв'язку з труднощами воєнного та післявоєнного періоду, краєзнавча діяльність бібліотеки не набула належного розвитку. Разом з тим, робота, яка велася у ці роки по збереженню, укомплектуванню та систематизації бібліотечних фондів, формуванню краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату, склала базу для подальшої активізації краєзнавчої роботи бібліотеки.

В наш час структура краєзнавчої діяльності бібліотек за умов інформатизації переживає певні зміни. Насамперед це специфіка формування краєзнавчого фонду, також організації обслуговування користувачів з питань краєзнавства, краєзнавчої бібліографічної діяльності; поширення краєзнавчих знань, науково-методичної та науково-дослідницької діяльності бібліотек. Існують також проблеми кадрового та матеріально-технічного забезпечення бібліотечного краєзнавства. Більший акцент робиться на формування тематичних електронних баз даних та бібліографічних БД, створюються історичні краєзнавчі консорціуми, повнотекстові краєзнавчі електронні бібліотеки.

Аналіз краєзнавчої інформації на сайтах бібліотек України показав, що в умовах глобальної інформатизації вони залишаються центрами краєзнавства, які вважають поширення краєзнавчих знань пріоритетним напрямом своєї діяльності. Представлена гнучка, здатна до модифікації наукова, краєзнавча інформація з часом стане гідним внеском у реалізацію державних програм: «Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року»⁵, прийнятої Кабінетом Міністрів України у 2002 р.; Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну»⁶, виконання якої передбачено у 2007-2012 рр. Міністерством культури і туризму України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту України, Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.

⁵ Про затвердження Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну» на 2007-2012 роки: наказ Міністерства культури і туризму України; Міністерства освіти і науки України; Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України; Державного комітету телебачення та радіомовлення України // <http://www.tourism.gov.ua/catalog/docs/00000269.rtf>.

⁶ Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 10 черв. 2002 р. № 789 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 5. – С. 4-6.

Нові можливості для вдосконалення краєзнавчої роботи відкриває активне впровадження у бібліотечну галузь України в середині 1990-х рр. комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Зараз більшість обласних універсальних наукових бібліотек, а також районних і міських мають комп'ютерну техніку, підключені до глобальної мережі Інтернет. Це дає підстави стверджувати: по-перше, українські бібліотеки майже десятиріччя працюють у новому електронному середовищі; по-друге, електронне середовище, створюючи додаткові можливості для бібліотек, вимагає певного корегування сучасної концепції бібліотечного краєзнавства в цілому та визначення стратегічних напрямів розвитку краєзнавчої діяльності бібліотек зокрема.

Технологічна модернізація бібліотечної сфери України створює сприятливі умови для системного розвитку краєзнавчої діяльності бібліотек, переходу від традиційної до електронної парадигми її розвитку. Комп'ютерні і телекомунікаційні засоби впливають на всі напрями краєзнавчої діяльності:

- удосконалення складу краєзнавчих ресурсів;
- покращення обміну краєзнавчою інформацією;
- підвищення доступності краєзнавчих ресурсів через мережу Інтернет;
- поліпшення зберігання краєзнавчої документованої інформації та ін.

Таким чином, початок ХХІ століття відкрив нові можливості й перспективи у розвитку українського краєзнавства й підвищенні його ролі у розбудові національної освіти, науки і культури. Краєзнавство зараз перебуває в авангарді національно-культурного відродження в суверенній Україні, є опорою її державності. Головні роль у перебудовчому процесі вітчизняного краєзнавства відіграють бібліотеки. Основними їх завданнями стали наукові регіональні дослідження, просвітницька діяльність, популяризація краєзнавчих матеріалів, доведення їх до широкого загалу за допомогою сучасних інформаційних технологій та Інтернет.

Список літератури:

Вінниччина бібліотечна: Довідник / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім.К.А.Тімірязєва. – Вінниця, 2003. – 213 с.

Інформаційні ресурси бібліотеки. Інновації. Суспільство: Довід.-інформ. вид. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім.К.А.Тімірязєва; Упоряд.: М.Спиця та ін. – Вінниця, 2004. – 196 с.

Кисельова, В.П. Краєзнавчий бібліографічний репертуар України: методика і орг. / В.П.Кисельова // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 3. – С.12-15.

Коцур, В.П. Огляд історико-краєзнавчих досліджень 1920-х рр. / В.П.Коцур, А.Ю.Теодорович // Краєзнавство – 1999. – № 1-4. – С.102-104.

Краєзнавча діяльність бібліотек: Метод. посіб. / Держ. іст. б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова та ін.; Наук. ред. Н.М.Кушнарєнко. – К.: ТОВ «ЛК і Мейкер»: ТОВ «Ніка-Принт», 2002. – 208 с.

Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ. бюл. Вип.15 / Держ. іст. б-ка України; Підгот. О.В.Михайлова. – К., 2004. – 139 с.

Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ.бюл. Вип.13 / Держ. іст. б-ка України; Підгот. О.В.Михайлова. – К., 2002. – 34 с.

Кушнарєнко, Н.М. Бібліотечне краєзнавство – стратегія розвитку теорії і практики в умовах електронного середовища [Електронний ресурс] / Н.М.Кушнарєнко. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/27.htm>. – Назва з екрану.

Кушнарєнко, Н.Н. Краєведческий конспект эпохи: [Библ. краеведение] / Н.Н.Кушнарєнко // Библиотекарь. – 1990. – № 12. – С. 22-25.

Методична діяльність публічних бібліотек: сучасний стан та проблеми: Аналіт. огляд за 2000-2003 рр. / Харк. держ. наук. б-ка ім.В.Г.Короленка; Уклад. Г.Д.Ковальчук. – Х., 2003. – 24 с.

Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Затв. наказом М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06.1996 р. // Законодавство – бібліотекам України. Вип.1: Загальні засади діяльності бібліотек / НПБУ. – К., 2000. – С. 168-172.

Трубина, Е.И. Краєведческие ресурсы на сайтах библиотек / Е.И.Трубина // Библиография. – 2004. – № 1. – С. 3-11.

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Джерелознавча база вивчення краю

**Фонд літератури іноземними мовами відділу РіЦ
ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва.
Загальна характеристика**

***Соломонова Т.Р. –
ст. викладач ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук,
бібліотекар I категорії ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва***

Відділ рідкісних і цінних видань у складі бібліотеки утворений 2003 року, хоча історія його колекції сягає початку 20-х років ХХ ст., коли за радянської влади відбувалася концентрація націоналізованих приватних бібліотек, що звозилися до Вінницької філії Всенародної бібліотеки України при ВУАН.

Загальна кількість томів іноземними мовами у складі сучасного відділу більше 4,1 тис., з яких понад 0,5 тис. часописів. В контексті даної публікації під досліджуваним фондом ми розуміємо видання, що вийшли друком будь-якою мовою, крім української та російської.

За хронологічною ознакою, як нами виявлено, найдавніша частина фонду розподіляється таким чином (враховуючи алігати): до 1500 року (інкунабули) – 1 примірник, до 1550 року (палеотипи) – 2, до 1600 року – 14, до 1700 року – 91. Всього видання, що побачили світ до 1825 року, складають приблизно 15% досліджуваного фонду. Основний його масив друкувався у ХІХ – початку ХХ ст. – 81% від загальної кількості примірників. Видань іноземними мовами, що хронологічно відповідають радянському періоду історії нашої держави, обмаль – 47 примірників, а період незалежної України представлений поодинокими томами. Таким чином, фонд стародруків складає понад 17%. Найдавнішими книгами відділу є інкунабула Х. Шеделя «Liber Chronicarum», або у вітчизняній практиці «Всесвітня хроніка», (Нюрнберг, 1493), видана А.Кобельбергом та ілюстрована М.Вольгемутом і В.Плейденвурфом, а також палеотипи «Орега» Горація (Париж, 1519) та «Adversus omnes haereses» Альфонсо де Кастро (Ліон, 1546).

За мовною ознакою найпоширенішими є польськомовні друки – 47% всієї кількості примірників досліджуваного фонду, франкомовні – 37%, німецькомовні – 8%, англкомовні – 6%,

латиномовні – 1,5% та інші (грекою, італійською, голландською, шведською, бенгальською та словацькою) – майже 1%. Така перевага польсько- та франкомовної літератури пояснюється походженням даного фонду: здебільшого з колишніх маєтків польської шляхти та російського дворянства.

За тематичною спрямованістю найбільшу групу у складі фонду складає історична (31%), художня (30%), а також географічна (7%), літературознавча (5%), мистецька (2%) та правнича (1,5%) література. Досить представницьким є довідковий розділ фонду: універсальні енциклопедії Франції, Польщі, Німеччини, США, численні словники та довідники з різних галузей науки та техніки.

У досліджуваному фонді можна ознайомитися з продукцією відомих європейських друкарів і книговидавничих фірм. Широко представлено книги ранньомодерних друкарень Амстердама, Антверпена, Берліна, Варшави, Венеції, Кельна, Кракова, Лейпцига, Ліона, Лейдена, Парижа, Франкфурта-на-Майні тощо. Серед пізніших відомих поліграфічних імен слід згадати видавничу діяльність німця Ф.Брокгауза, англійців У.Кеслона на початку XVIII ст. та видавництва «Хатчинсон», польських друкарень орденів єзуїтів та піарів, а також книговидавничих фірм Н.Глюксберга, С.Оргельбранда, Гебетнера і Вольфа. Розмаїттям відомих імен відрізняються французькі друки, особливо XVIII – XIX ст. Це фірма Дідо, «Друкарське товариство» (La Soci t  tyrographique), Ашетт, Шарпантьє, Ларусс, Фламмаріон тощо.

Евристичне вивчення фонду надає можливість встановити колишніх власників для значного масиву книг, що дозволяє реконструювати напрямки комплектування приватних бібліотек цього регіону другої половини XIX – початку XX ст., встановлювати коло читацьких і бібліофільських захоплень тодішніх власників книг.

Нами виявлено, що у ВОУНБ ім. К.Тімірязєва зберігаються видання з родових бібліотек польської шляхти: Потоцьких з Тульчина (понад 100 примірників), Собанських з Ободівки (близько 400), Руссановських з Якушенців (понад 400), Здзіховських з Черепашинців (понад 70), Грохольських з П'ятничан (понад 50, серед яких є примірники з книгозбірок Чарторийських, Замойських, Тарновських), Ярошинських з Дзвоники (понад 100), Якубовських з Люлинців (понад 100), а також російського дворянства: Гейденів з Сутисок (понад 200), Строганова Григорія Сергійовича з Немирова (понад 70). Кожний виявлений масив представляє чималий науковий інтерес для вітчизняного книгознавства та історичної регіоналістики. Так, бібліотека Потоцьких цікава тим,

що формувалася на межі XVIII – XIX ст., Собанських – у 20-50-х роках XIX ст., Руссановських – у другій половині XIX – початку XX ст. Завдяки повідомленню уповноваженого ВБУ при УАН В.Камінського, який 1920 року вивчав долю приватних бібліотек Поділля, в українському книгознавстві затвердилася думка, що бібліотека Гейденів загинула у Сутисках, а нами виявлено протилежне. Так само книгозбірню Якубовських вважають зниклою, адже тільки окремі її примірники потрапляли до кола зору науковців. Вже зараз можна говорити про Фелікса Здзіховського та Григорія Строганова як бібліофілів, імена яких призабуто історією, а в їхніх збірках помітна концентрація рідкісних видань.

Серед власників особистих бібліотек, книги з яких нами виявлено, слід назвати таких досить відомих вінничан як громадський і освітній діяч Станіслав Стемповський, освітній діяч, помічник попечителя Київського навчального округу Павло Олександрович Адріанов, присяжні повірені Людвік Клінгер та Любомир Длуголенцький, судовий слідчий, один із засновників Вінницького обласного краєзнавчого музею Густав Вольдемарович Брілінг. Знайдено також окремі примірники, що належали на початку XX ст. відомим у Вінниці домовласникам К.Вілінському (будинок по вул. Грушевського, 30) та Р.Топчевському (тепер будинок по вул.Архітектора Артинова, 21). Виявлення навіть окремих примірників зі складу особистих бібліотек дозволяють по-іншому розкрити особу їхнього власника. Наприклад, як нами з'ясовано, ще до революції дворянин, судовий слідчий, чиновник Г.В. Брілінг володів і читав працю К.Маркса «Капітал»; вчитель, а згодом досить високий чиновник на освітянській ниві П.О.Адріанов міг дозволити собі під час європейських подорожей купляти старовинні книги, зокрема палеотипи, що вже тоді були рідкісними. Це не тільки додаткові характеристики цих постатей, подібні дані дозволяють розкрити розмаїття тодішнього книжкового життя нашого регіону. Ще одну його грань: коло можливого читання учнівської молоді, – може додати вивчення бібліотек навчальних закладів: Немирівської чоловічої гімназії та Вінницького реального училища, книги з яких нами також атрибутовано.

Таким чином, фонд літератури іноземними мовами відділу РіЦ ВОУНБ ім. К.Тімірязєва представляє неабиякий науковий інтерес, основні аспекти якого такі: *хронологічний* – значний обсяг стародруків; *поліграфічний* – наявність продукції відомих європейських друкарів і книговидавничих фірм; *історіографічний та джерелознавчий* – розмаїття книжкових колекцій, що можуть бути джерелом інформації з багатьох галузей знань, особливо

історії та книгознавства; *історико-регіональний* – можливість вивчення певних аспектів книжкової культури Поділля ХІХ – початку ХХ ст., *просопографічний* – вивчення власників приватних бібліотек та кола їхніх читацьких інтересів; *«персоніфікований»* – дослідження автографів, власницьких написів, екслібрисів мешканців даного регіону, власників, дарувальників книг, встановлення наукових, ділових або дружніх контактів подолян.

**Приватні архіви і усні спогади
як об'єкт краєзнавчих досліджень
(з практики роботи Вінницького обласного краєзнавчого музею)**

*Семенко Л.І. – зав. відділу новітньої історії
Вінницького обласного краєзнавчого музею ,
Логінов О.В. – старший науковий співробітник
Вінницького обласного краєзнавчого музею*

Краєзнавство, насамперед історичне, щільно пов'язане з вивченням, узагальненням та інтерпретацією письмових джерел, або джерел, які можуть стати такими (усних спогадів, переказів, написів на графічних зображеннях). Інформаційна база, яку використовують дослідники під час пошукової роботи, у переважній більшості має чітке «місце прописки» – бібліотечні, архівні та музейні фонди, і, багато у чому, обмежена ними.

Заповнення «білих плям» в історії краю, насичення її подробицями особистісного сприйняття тих або інших подій, доповнення публікацій ілюстративним матеріалом (світлинами та малюнками) шляхом вивчення особистих архівів та записів спогадів очевидців, набувають тим більшої актуальності по ходу дальшого опрацювання доступних для науковців та широкого кола громадськості письмових джерел.

Працюючи у цьому напрямку, співробітники Вінницького обласного краєзнавчого музею лише за останні роки добилися чималих результатів, які, будемо сподіватися, сприятимуть розвитку такого важливого напрямку краєзнавства, як дослідження особистих архівів.

Так, у 2003 році, з нагоди 85-річчя музею вінницький колекціонер Юрій Шилін передав до його фондів комплекс матеріалів погребіщенського етнографа і музиканта Володимира Мілятицького (1899-1975). У цьому комплексі було виявлено низку

документів свата Мілятицького – Гната Васильовича Яструбецького (1877-1939), зокрема посвідчення Комітету по вшануванню пам'яті Леонтовича про його відрядження у Марківку для розслідування вбивства композитора (1921) та інших джерел до історії музичного руху в Україні 1920-30-х рр.

Продовжуючи вивчення життя та діяльності Гната Яструбецького, музейні працівники вийшли на вдову родича Мілятицького – журналіста Юрія Бондаренка – Ірину Володимирівну (1923-2006), від якої отримали рукопис щоденника «Першої мандрівної капели «Дніпросоюзу», датований 1920 роком. Спочатку авторство «Щоденника» приписали Гнату Яструбецькому, який у ті роки був адміністратором капели «Дніпросоюзу» [1], але, порівнявши почерки і дослідивши за даними київських архівів історію турне цього хору у 1920 році, був зроблений висновок, що записи належать відомому українському письменнику Степану Васильченку (1879-1932) і довгі роки вважалися втраченими. Також у рамках пошукової роботи був встановлений контакт з проживаючим у Києві онуком Г.В.Яструбецького – Георгієм Анатолійовичем, який подарував цінні речі початку ХХ століття та листування діда. Нарешті, у 2004 році вінничанин Анатолій Васалатій передав музею копію «Записів Яструбецького Г.В. за результатами відрядження у Марківку...», переписаних у 1960-х роках В.Р.Мілятицьким.

Усі знайдені документи після ретельного опрацювання були оприлюднені у книзі Семенко Л. І. «Їх поєднала пісня Леонтовича...» [2]. Ілюстративний матеріал цієї книги доповнили світлини з архівів родин Постолювських та Бондарчук, приватної колекції Володимира Козюка та інші.

Також фонди Вінницького краєзнавчого музею останніми роками поповнили колекції документів, матеріалів та особистих речей викладача історичного факультету учительського інституту у 1930-х – 1940-х роках Мирона Жука, вінницького журналіста Якова Рекрута, нащадків одного з фундаторів подільської «Просвіти» Івана Кульматицького, учасниці студентського хору Олександра Кошиця та учениці Леонтовича Веселовської-Доброшинської, родини колишніх спецпоселенців Андрусюків тощо. Співробітники музею записали спогади 100-річного вінничанина Митрофана Червякова.

Протягом 2007 року йшло листування з Юрієм Цюпаком, сином колишнього голови Тульчинського райвиконкому Олександра Порфировича Цюпака, репресованого у 1937 році за справою «боротьбистів». Серед переданих матеріалів: спогади про батька, світлини 1930-х років, значок члена Ц.В.К. УСРР та сувенірний ніж, подарований О. П. Цюпаку Юрієм Коцюбинським.

Джерела та література

Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею. – КВ 68543. – Д 5277 (уніфікований паспорт).

Їх поєднала пісня Леонтовича... : (нариси з історії муз. життя в Україні 1910-1930-х років). – Вінниця, 2007. – С. 272.

«Від колиски на все життя» – щоденник польського політичного діяча та письменника Зигмунта Мілковського (псевдонім Теодор Томаш Єж) як краєзнавче джерело до вивчення історії Поділля

Сьвєонтєк Адам –
*магістр історії, аспірант інституту історії
Ягелонського університету у Кракові (Польща)*

Постать уродженця Поділля Зигмунта Мілковського (1824-1915), учасника повстання “Весни народів” в Угорщині, творця Польської Ліги в Швейцарії та визначного письменника у одній особі є близька й українській історіографії [М.Ю. Костиця, 539; В. Колесник, 422-425]. Одначе ні польські [за винятком S. Strumph Wojtkiewicz], ні українські біографи цієї знакової особистості не звертали особливої уваги на його спогади про юність та молодість на Поділлі. Тим часом, спогади Мілковського, що вийшли друком за назвою “*Від колиски на все життя*”, є досить цінним краєзнавчим джерелом до вивчення історії регіону. У них він згадує про щоденне життя місцевої шляхти та селянства, шкільну систему тих часів та перебіг царських репресій проти польського населення. Окрім того, Мілковський ретельно описав зовнішній вигляд, краєвиди та мешканців наступних сіл: Сарацея (тепер у Молдавії), Рибки та Криве Озеро Балтського повіту, Клебань та Шпиків Брацлавського повіту, Мяскувка (тепер Городківка) та Висока Гребля Ольгопільського повіту, Красне Ямпільського повіту, Кивачківка та Краснопілка Гайсинського повіту. Досить тепло відгукується про Немирів та цілий ряд інших подільських місцевостей, у яких йому довелося побувати. Згадує про перебування, між іншим, у Брацлаві, Гайсині, Ямполі, Кирнасівці, Кодимі, Ольгополі, Сажках, Тульчині та Вінниці.

Найцікавшим фрагментом мемуарів є опис родинного маєтку у Сарацеї, купленої ще його дідом Яном Мілковським. Біографи звикли вже називати Мілковського подолянцем, з огляду на місце

народження [Див.: J. Vujnicki, s. 400, М.Ю.Костриця, 539, J. Tarniowy, 196], хоча Сарацея знаходиться насправді у Придністров'ї, котре за часів автора входило у склад Подільської губернії. Читаємо про неї у спогадах: „Село це простяглось понад Дністром, посеред степу, верст шість на північ від містечка Рибниця і милі три на південь від знаменитого своїми швейцарськими краєвидами Рашкова. Розташування Сарацеї є доцільним, вдалим. Широке пасма пагорбів та кам'яністі яри – ось її топографія. Її назва пов'язана зі словом сіль румунською мовою (сара-сіль) і сама форма її румунська. Напроти, у бессарабських землях, знаходиться село Солончани. Його ж назва також від солі походить, але з русинської. Назви змінили землі: румунська стала русинською, а русинська – румунською.” Далі автор розповідає про сотню тогочасних мешканців (половина румуни, а половина русини), церкву та палац з його попереднім власником, котрий, за легендою, був алхіміком і намагався виготовити золото. Наприкінці Мілковський згадує ще й про ті часи, коли його родина володіла маєтком [Т.Т.Жеї, 19-21].

Подібна схема опису повторюється також при інших місцевостях, в котрих побував або мешкав Мілковський. Наприклад, коли він описує село Рибки, орендоване його батьком, так само сягає до етимології назви. На його думку, вона не походить від риб, а від „грибек”, тобто грибів, якими село славилось на всю околицю. Описуючи щоденне життя його мешканців, згадує також про заможність місцевого селянства: кожна хата зі стодолю, током, городом, садком і часто-густо з пасікою. Однак у його розповіді не домінує образ казкового Поділля. Автор підкреслює, що околиця була досить небезпечною для селян, адже у ярах та лісах переховувались банди розбійників (з цього ж приводу, на думку Мілковського, назва сусіднього села Розбійна) [Т.Т.Жеї, 34-39].

Не менш важливим елементом розповіді Мілковського є опис релігійних практик. Перш за все, він завжди звертає увагу на те, чи в селі була церква, чи костел та яким чином вживалися між собою представники різних віросповідань. Завдяки цьому сьогодні ми знаємо, що у селі Висока Гребля мешкали одні русини, проте усі вони були католиками, а тому називали їх „мазурами” [Т.Т. Жеї, 141-142]. Натомість під час опису Клебані, згадує про два костели і одну церкву, додаючи, що місцеві селяни жили у згоді та спільно сповідували віру. Окрім цього підкреслює, що жоден сільський шляб не міг обійтися без панського благословіння, яким він приділяв увагу молодим та весільній громаді у маєтку [Т.Т. Жеї, 92-93, 122].

Особливо наголошує Мілковський на приятні відносини між його родиною та підлеглим їй селянством, тому що особисто він сам проголошував відміну кріпацтва. На підставі свого особистого досвіду ідеальних відносин між поляками та русинами на Поділлі, він творить концепцію, згідно котрої поляки та русини можуть спільно протистояти Росії з метою повернення давньої Річпосполитої [W. Ratajczak, 157-225]. Себе ж називав *gente Rutheni, natione Polonus* [W. Ratajczak, 16]. Вітольд Дорошевський писав, що „Єж – це поляк-українець, що відчуває власну польськість і українськість, як невід’ємну складову частину його духовного єства” [W. Doroszewski, 16].

Шляхецький статус Мілковського зобов’язував його підтримувати приятельські стосунки з іншими представниками подільської шляхти. Тому неодноразово присвячує увагу вигляду дворів та їх мешканців. Особливо цікавим здається згадка про кивачівський маєток Кароля Збишевського, котрий, за словами автора, збудував собі палац з галереєю цінних полотен і парк на вірєць знаменитої Софіївки [Т.Т. Жеї, 206-207].

Окрім сіл та палаців Мілковський пише про місто, у якому пройшли його дитячі шкільні роки: „Мене захопив краєвид Немирова, що відкривався згори. Вежі костелу, бані кількох церков, червоні дахи домів, дзеркальні шибки ставків створювали нову, незнану мені досі панораму, що зачарувала у променях заходу сонця” [Т.Т. Жеї, 95]. Велике джерельне значення має опис школи, станції, шкільної кухні, уроків, однокласників, а перш за все вчителів. Згадуючи про них, він звертає увагу на позицію вчительства під час посиленої русифікації. У спогадах зустрічаємо цілу низку викладачів, що попри заборони вживають на уроках польську мову, дискутують про Міцкевича, проте автор нас знайомить й з типово царськими педагогами.

Спогади Мілковського, написані, щоправда, 1873 року, влучно описують соціальні, національні та релігійні відносини на Поділлі у двадцяті-тридцяті роки XIX століття. Таким чином, вони можуть стати цінним джерелом до вивчення історії Поділля як історичного регіону.

Література

Т. Bujnicki, Жеї Teodor Tomasz [w:] Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, t. I, Warszawa 1985, s. 400-401.

W. Doroszewski, Język Teodora Tomasza Jeia (Zygmunta Miikowskiego). Studium z dziejów języka polskiego XIX wieku, Warszawa 1949.

Т.Т.Jeї [Z.Miikowski], *Od kolebki przez ĩycie. Wspomnienia*, wstkr. A. Wgьskner, t. I, Krakyw 1936.

В.Колесник, Мілковський Зигмунт [в:] В.Колесник, *Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник*. – Вінниця 2007, с. 422-425.

М.Ю.Костриця, *Польський письменник Мілковський – уродженець Поділля* [в:] *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки*: Зб. наук. конф. (23-24 черв. 1999 р. – Хмельницький, 1999, с. 539.

W.Ratajczak, Teodor Tomasz Jeї (Zygmunt Miikowski) i wiek XIX, Poznac 2006.

S.Strumph Wojtkiewicz, *Burzliwe dzieje T.T.Jeїa*, Warszawa 1961.

J.Tarniowy, *Wybitne postacie Podola* [w:] *Pikno Podola. Ziemia i ludzie, tradycje i kultury*, red. J. Tarniowy, S. Kocioi, M. Zengiel, ĩary 2004, s. 181-210.

Сахон як джерело магдебурзького права (з фондової колекції відділу РіЦ ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва)

*Соломонова Т.Р. – кандидат історичних наук,
бібліотекар I категорії ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва*

У період Середньовіччя мешканці міст намагалися відвойовувати для себе певні привілеї. Така система законів отримала назву магдебурзьке право, яке почало ширитись в українських містах і містечках з XIV ст. Тривалий час їхні мешканці черпали знання цього права з латиномовних джерел. Тільки в другій половині XVI ст. польський юрист Бартоломей Гроїцький (Bartolomeo Groicki, 1519-1599), одним з перших почав їх переклад польською мовою, пристосовуючись до польських реалій. Свідоме обмеження шляхетським урядом привілеїв магдебурзького самоуправління та вільне пристосування цього права до умов і традицій місцевого населення надавало йому національних прикмет. З часом наукові трактати Гроїцького отримали у судах силу закону і склали звід під загальною назвою «PorzNedek SNedyw i spraw miejskich prawa magdeburskiego» («Сахон» в польській або «Порядок» у російській дореволюційній історіографії). Цей звід мав становити невилучну власність конкретного суду або магістрату, зберігаючись або в канцелярії, або в архіві. Судді, члени магістратів, юристи та інші

зацікавлені особи також воліли мати його для приватного користування. Тому твори Гроїцького були у чималому попиті і неодноразово перевидавалися у польських друкарнях до 1760 року, коли у Пшемислі з навчальною метою звід був надрукований в останній раз. В Правобережній Україні ним користувалися до 1791 року, а на Гетьманщині – до появи закону від 3 лютого 1831 року, яким магдебурзьке право було замінено Литовським статутом і загальноросійськими законами. В осучасненому тлумаченні цей звід містив кримінальні, цивільні, адміністративні та процесуальні норми публічного життя міст Речі Посполитої.

У відділі рідкісних і цінних видань Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К.Тімірязєва зберігається один з ранніх варіантів «Saxon», складові якого побачили світ впродовж другої половини XVI ст. Всього до його складу увійшло шість алігатів:

1. «PorzNedek SNedyw y spraw miejskich prawa Maydeburaskiego» (Краків, [s.a.]). Вперше твір у друкованому вигляді побачив світ 1559 року. Титульний аркуш та шмуцтитул першої частини даної книги втрачено, тому встановити рік видання складно. Твір складається з чотирьох частин, присвячених загальним основам судоустрою, судочинства, злочинам і системі покарань. Всього 140 аркушів. Друковану пагінацію римськими літерами хтось з користувачів продублював рукописними арабськими цифрами. До основного тексту автором доданий реєстр (предметний покажчик) (8 арк.) та «Сентенції» – вибрані фрази зі Святого Письма, доречні до деяких судових випадків (4 арк.). Наприкінці алігату є напис про його приналежність Кам'янецькому магістрату.

2. «Artykuły Prawa Maydeburaskiego, ktrye zowi№ Speculum Saxonum» (Краків, 1565) – перший перекладний твір Гроїцького основ магдебурзького права, що вперше вийшов друком 1558 року. Це був скорочений переказ *Sachsenspiegel* («Саксонського зеркала») й *Weichbild* (збірника магдебурзького права). Завдяки цій праці подібні збірки отримали назву «Saxon». Римська пагінація (64 арк.) також продубльована арабськими цифрами тим самим почерком. До даного твору автором також складено предметний покажчик (8 арк.)

3. «Ten Postkrpek wybran iest z praw Cesarskich» (Краків: Друк. Лазаря Андрусовича, 1582) присвячений кодифікації кримінального права. Перше видання твору було здійснено 1560 року. Гроїцький намагався прилаштувати Кароліну, тобто кримінальне уложення імператора Карла V (1500-1588) до польських звичаїв, причому помітна тенденція автора до пом'якшення покарання.

4. «Reyestr do porzNedku y do artykuiyw prawa Maydeburaskiego i Cesarskiego» (Краків, 1567). Цей алігат є першодруком, який входив до складу спеціальної правничої збірки, що містила попередні три роботи. Автор склав абетковий покажчик слів і юридичних термінів (іноді з їхнім тлумаченням) з посиланням на вищеназвані твори. У «вінницькому» збірнику 3-й та 4-й алігати певний час використовувалися як окремі конволюти, адже їхня рукописна пагінація аркушів суцільна.

5. «Tytuiy prawa Maydeburaskiego do porzNedku i do artykuiyw». Титульний аркуш втрачений, тому встановити рік друку складно. Перше видання також було здійснено 1567 року. Цей трактат про цивільне право є продовженням «Artykuiy prawa magdeburaskiego». У даному примірнику є втрати окремих аркушів, але пагінація вказує на попередню наявність 189 аркушів основного тексту та 12 аркушів предметного покажчика.

6. «Ustawa piasey u SNezyw w Prawie Maydeburaskim» (Краків: Друк. Лазаря Андрусовича, 1562) – невеличкий твір (8 арк.), що містить статут про штрафи за злочини, а також оплату за судові послуги. Тут вперше було подано текст присяги судових чиновників. До даного примірника доданий рукописний текст присяги кам'янецького регента (або маршалка), який він оголошував для збору податків. Даний документ міг з'явитися тільки після 1670 року, коли у Кам'янці-Подільському вперше було створено таку виборчу структуру магістрату як «рада 40 мужів», що згадується у тексті.

Для зручного користування книгами автор та його друкарь додали до основного тексту реєстри (предметні покажчики) та глоси, що пояснюють зміст окремих параграфів і термінів. Але комусь з чергових користувачів зводом цього було недостатньо, тому бібліотечний примірник містить ще рукописні маргіналиї, які за змістом умовно можна розбити на три групи: пояснення термінології, короткий зміст матеріалу та відсилка до інших дотичних законодавчих норм.

Виявлений конволют має невеличкий книжковий блок in-quarto з палітуркою обтягнутою шкірою брунатного кольору, корінець з бинтами та рослинним тисненням. На верхній кришці обкладинки, на правому боці форзацу та лівому боці нахзацу є рукописні написи польською мовою чорним чорнилом про назву зводу. На наш погляд, обкладинка і написи були зроблені після 1670 року, коли у Кам'янці-Подільському з'явилася посада регента, але до 1764 року, коли новий власник Матеуш Миколай Францишек Олександр Тшемеський, можливо юрист, зафіксував своє право на книгу на правому боці форзацу та його зворотному боці, а на

лівому боці нахзацу констатував закінчення читання книги. Згодом звід опинився у Вороновицькому костьолі, що засвідчено вертикальним написом знизу догори вздовж лівого краю лівого боку форзацу. На правому боці нахзацу читаються кириличні літери у вигляді слова «Предпісаніє», що писане напівустановом. Є ще кілька рукописних записів, зміст яких ще не розшифровано.

Ми вважаємо, що даний конволют формувався поступово, з різних частин, адже алігати мають різний час друку, їхня рукописна пагінація різна, але для 3-го (1582 року друку) та 4-го (1567 року) – наскрізна, тобто попередня прилежність друків була різною. Разом з тим даний підбір творів Ґроїцького, ймовірно, був загальноприйнятим, адже подібні 2 конволюти зберігаються у Центральному державному історичному архіві у м.Києві¹. Старіший збірник комплектувався з приблизно тих самих друків, що й «вінницький», новіший – з видань початку XVII ст., різняться вони тільки порядком алігатів. Ймовірно, вже у XVII ст. такий склад зводу був сталим.

Цінність подібних конволютів вже визнавали у XVIII ст. Так, в архівних документах Комісії для кодифікації малоросійського права, що діяла на Гетьманщині у 40-х роках, неодноразово згадується про нестачу правничих книг через їхній фізичний дефіцит і високу вартість. Для придбання Литовського Статуту, «Саксону» (у даному випадку творів Павла Щербича про Магдебурзьке право), «Порядку» та сеймових конституцій Військова Генеральна канцелярія 1764 року виділила 100 руб². Саме через високу вартість зводу ми й припускаємо, що Тшемеський був юристом і мав потребу у професійній літературі.

Відомий український історик Н.Яковенко наголошує на особливому ставленні до юридичних проблем у ранньомодерній Україні. Вона висуває і захищає гіпотезу про характерну для українців «гіпертрофовану увагу до правничих сюжетів як головного аргументу окремішності української спільноти»³. Звідси майже сакральний статус правничої літератури того часу, адже незважаючи на постійне активне використання подібних книг впродовж декількох століть, вони досі мають доволі репрезентативний вигляд, що підтверджує і вінницький примірник, рукописні маргіналії якого ще чекають на окреме дослідження. Крім того, даний примірник має особливе значення як історичне джерело, адже містить рукописний текст присяги кам'янецького маршалка, та як меморіальний предмет, адже використовувався у Кам'янецькому магістраті.

Література

Каталог стародруків Центрального державного історичного архіву України у м.Києві, 1494-1764 / Упоряд.: Г.В.Боряк, О.Г.Полегайлов, І.О.Ціборовська-Римарович, Н.М.Яковенко. – К., 1999. – 268 с.

Теличенко, И. Очерк кодификации малороссийского права до введения Свода законов // Киев. Старина. – 1888. – Т. XXII. – С. 449-450.

Яковенко, Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – К., 2002. – С.81.

Науково-літературна спадщина Павла Чубинського в фондах обласної універсальної наукової бібліотеки ім.К.А.Тімірязєва

Якущенко А.С. –
*завідувачка відділу літератури
та інформації з гуманітарних наук
Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва*

Я в світі щиро працював,
я сів те, що Бог послав.
П.Чубинський

Маючи такого титана науки й культури,
як Чубинський, Україна може успішно
будувати цивілізовану незалежну державу,
звернену в квітуче майбутнє.

Біруте Масьонеле-Балтрушайтїте,
професор Вільнюського університету

На 2009 рік припадає подія, широкий резонанс якої знайшов своє відлуння не лише в Україні, а й за межами її.

Наближається 170-та річниця з дня народження видатного вченого-етнографа, фольклориста, економіста, статиста, правознавця, поета і громадянина. Слідом за нею і 140-річчя від часу здійснення ним першої етнографічної експедиції.

Завдяки цій експедиції Чубинський зажив невмирущої слави.

Упродовж 1869-1870рр. він тричі виїздив до Київської, Волинської і Подільської губерній. На Поділлі він побував у Вінницькому, Летичівському, Могилів-Подільському, Ямпільському повітах.

Як результат, з'явилася капітальна праця «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край» (Т.1-7; 1872-1879). Вона вийшла в семи томах (9кн.). Чотири перші книги побачили світ у Петербурзі 1872р., ще п'ять у 1877-1879рр. Одним із їх редакторів був М.Костомаров. Уже за перші томи Російське географічне товариство, що спорядило цю експедицію, присудило автору золоту медаль, а по закінченні публікації Уваровську премію Петербурзької АН.

Праці Чубинського знала Європа, вони були відзначені золотою медаллю на міжнародному конгресі в Парижі 1875р. Його заслуги перед наукою неоціненні, а ми, українці, так мало про нього знаємо.

Радянська влада не визнавала ані імені Чубинського, ані його заслуг перед наукою. Тому так трагічно склалася доля його наукових праць. Не збереглося повного зібрання його книг. Зазнала забуття його літературна спадщина, в тому числі вірш «Ще не вмерла Україна...». Лише 7-ий том його «Трудов...» дивом зберігся у фондї рідкісної і цінної книги нашої бібліотеки.

В перші роки незалежної України матеріали до книг, зокрема народознавчої тематики, збирались науковцями з багатьох джерел.

До бібліотечних фондів почали надходити перші спроби підручників з народознавства, історико-етнографічні дослідження.

Поступово повертаються до народу і твори Павла Чубинського.

За останні десятиліття спостерігається посилена увага дослідників, громадськості до творчої спадщини вченого.

З 1995 року наша книгозбірня вже могла пропонувати читачам незначну частину обшину творчої спадщини П.Чубинського, яку увібрало в себе двотомне видання «Мудрість віків» (К., 1995) з текстами про вірування українців та річний народний календар.

Д.Чередниченко упорядкував і видав «Сопілку Павлуся» (К., 2001) поетичну збірку П.Чубинського. Невелика: 16 оригінальних поезій в народнописанному ладі і переклади, але це своєрідне свідчення у любові до України на фоні філософських роздумів.

2005 року бібліотечні фонди поповнились також фундаментальним дослідженням Д.Чередниченка «Павло Чубинський» (К., 2005), яке вийшло в серії «Особистість і доба».

До творчої спадщини етнографа звернувся і вчений-фолькло-

рист, професор С.Мишанич у своєму дослідженні «Павло Чубинський автор українського гімну» (К., 2001, серія «Бібліотека українця»).

Крім цих здобутків на ниві чубинськознавства, за останні майже два десятиліття звертають на себе увагу і публікації в пресі.

Періодично надходять до бібліотеки часописи і збірники наукових і навчальних закладів. Серед них: «Народна творчість та етнографія», «Берегиня», «Мандрівець», «Етнічна історія народів Європи» та ін. Систематизації знань учнів про діяльність Південно-Західного відділу Імператорського географічного товариства сприятимуть публікації статей в науково-методичних журналах для вчителів («Історія в школі», «Історія України», «Народознавство» та ін.)

Цих видань, звісно, недостатньо, щоб зрозуміти багатогранність і багатовимірність такої особистості, як Павло Чубинський. Сьогодні вчені нараховують близько 40 сфер діяльності людини, яких торкався у своїх працях видатний дослідник. Всі зібрані матеріали він розглядав у зв'язках з літературою, фольклором. Тільки пісень Чубинський написав 4000, казок 300, навів 1000 рішень волосних судів, показав українське весілля в 20 варіантах.

Україна завдячує також вченому-подвижнику текстом свого національного гімну «Ще не вмерла Україна...»

«Після Чубинського з'явилися цінні праці з української етнографії Головацького, Іванова, Рудченка, Грінченка, Манжури, Гнатюка, Франка, Яворницького, Новицького, Милорадовича, але жодна з них за повнотою і різнобічністю, за внутрішнім багатством не здатна замінити «Труди...» Чубинського, котрі, як були раніше, так і тепер залишаються найвагомим здобутком української етнографії, закріпивши таким чином за Павлом Платоновичем Чубинським тривку славу гідного сина свого народу, людини з чистим благородним серцем та великими історичними заслугами» (М.Сумцов).

Його історичними розвідками послуговувались чимало вчених дореволюційної доби, науковці сьогоденного дня. Наукові факти й теоретичні висновки, що містять в собі праці експедиції Чубинського, використано в дослідженнях О.Афанас'єва, О.Потебні, М.Грушевського, В.Скुरатівського та ін.

Фонди нашої бібліотеки продовжують поповнюватись індивідуальними та колективними монографіями, автори яких використовують праці Чубинського як величезну джерельну базу. Такі як «Поділля» (К., 1994), «Холмщина і Підляшшя» (К., 1997), «Українці» (Опішне, 1999), фундаментальні збірники з серії «Українська народна творчість».

Не дивлячись на такі активні поповнення фонду літературою народознавчої тематики, маємо на сьогоднішній день великі прогалини в комплектуванні. Назріла нагальна потреба у перевиданні 7-томника праць П.Чубинського, виданні його повної біографії, наукової та науково-популярної літератури про його життя і діяльність. Чекаємо на підготовлені до друку колективом інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського «Народный дневник» П.Чубинського, 4-томну монографію «Українці». Беззаперечна наукова і суспільна вага регіональних досліджень, які продовжують надходити до наших фондів.

А соціокультурна діяльність Бібліотеки, виставкова робота, як одна із її найдієвіших форм, буде сприяти вивченню і популяризації творчої і наукової спадщини великого діяча.

Згідно Указу Президента України сподіваємось на гідне пошанування на загальнодержавному рівні такої особистості, як Павло Чубинський.

То було б велике надбання української і світової культури.

Діяльність краєзнавчих товариств, об'єднань та їх внесок у дослідження краю

Обласне краєзнавче товариство “Поділля”: завдання та перспективи діяльності

Легун Ю.В. –

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедрую
етнології ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*

Краєзнавчий рух Східного Поділля має давню історію і славні традиції. В умовах незалежної України ця громадська діяльність отримала нові мотиви і можливості для свого розвитку.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. на Вінниччині діяло краєзнавче товариство «Поділля» на чолі з відомим істориком А.Л.Зінченком. Товариство проводило конференції, видавало книжки, готувало дослідницькі проекти. У складі організації працювало кілька тематичних секцій. Одним з головних своїх завдань члени товариства вбачали реалізацію ідеї В.Д.Отамановського про укладання універсальної «Енциклопедії поділлязнавства». На жаль, через певні об'єктивні і суб'єктивні причини від середини 1990-х рр. товариство припинило свою роботу.

3 жовтня 2006 року воно офіційно відродилось у Вінниці як громадська організація, об'єднавши на початку майже три десятки учасників – і колишніх, і молоде поповнення. Щоправда, зміни, які відбулися у соціальному житті та свідомості людей за останні 10-15 років, обумовили трансформацію основних напрямів роботи краєзнавчої громади.

Якщо на початку 90-х основні зусилля спрямовувалися на просвітницьку практику та об'єднання краєзнавців, то сьогодні актуальності набуває наукова і видавнича діяльність.

За перші роки свого існування товариство «Поділля» долучилось до організації видання кількох знакових для історії краю книг – двох праць Вікторії Колесник: «Відомі поляки в історії Вінниччини», «Подільське товариство сільського господарства і сільськогосподарської промисловості. 1896-1918. Історичний нарис» та дослідження Олександра Петренка «Історія адміністративно-територіального устрою Вінниччини від найдавніших часів до сучасності». Зараз товариство безпосередньо організовує підготовку і друк збірника документів і матеріалів «Поділля в добу УНР та Української держави П.Скоропадського», упорядником якого є вінницький історик К.В.Завальнюк. Члени товариства працюють і над кількома іншими видавничими проектами.

Іншим важливим напрямком діяльності «Поділля» є поширення наукової інформації за допомогою сучасних комп'ютерних технологій. Товариство розпочало сканування і переведення у цифровий режим багатотомного (майже 100 томів) видання «Подільських єпархіальних відомостей» (1862-1905 рр.). За цим масштабним багаторічним проектом передбачається робити цифрові копії номерів часопису і укладати до них географічний та іменний покажчики.

Як свідчить практика, майже у кожному населеному пункті Вінниччини є небагато людей – вчителі, культпрацівники, бібліотекарі, – які прагнуть вивчати і популяризувати історію малої Батьківщини. Однак в області відчувається брак постійно діючої системи обігу інформації між краєзнавцями регіону. На наш погляд, прийшов час для створення обласного краєзнавчого сайту – джерела інформації, майданчика для дискусій і спілкування. Товариство «Поділля» вбачає одним з своїх найближчих завдань реалізацію цього проекту.

Спільно з Інститутом історії, етнології і права товариство реалізує науково-дослідні програми «Старі подільські фотографії», «Дослідження історичного некрополю Вінниці», «Побут повоєнного села Вінницької області».

Важливою залишається справа організаційного об'єднання краєзнавців, створення умов для їх роботи в обласних архівах та бібліотеці, надання редакційної, організаційної, видавничої, фінансової допомоги.

Менш ніж за два роки свого існування, поруч з вирішенням важливих організаційних проблем, товариство долучилося до проведення кількох регіональних і міжнародних наукових конференцій у нашій області.

Важливим завданням є і вивчення досвіду попередників – краєзнавців, популяризація їхніх досягнень. Маловивченою сторінкою подільського краєзнавства є діяльність Товариства подолян, що діяло при Українській Вільній Академії Наук (УВАН) у Нью-Йорку наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. З метою збору інформації про цю організацію, голова краєзнавчого товариства «Поділля» Юрій Легун у листопаді 2007 року працював у архіві УВАН у Нью-Йорку. Отримана інформація буде донесена до краєзнавчої громадськості у окремих публікаціях.

Отже, краєзнавче товариство «Поділля» пройшло перший, організаційний етап своєї діяльності, має попереду серйозні виклики і завдання та планує надалі розширювати і коло своїх членів, і обсяг краєзнавчих досліджень.

Початки краєзнавчих досліджень на Поділлі

Завальнюк К.В. –

*кандидат історичних наук, провідний спеціаліст
Державного архіву Вінницької області,*

Стецюк Т.В. –

*головний спеціаліст
Державного архіву Вінницької області*

8 липня 2008 року виповнилося 143 роки з дня заснування в місті Кам'янці-Подільському Комітету для церковно-історичного та статистичного опису Подільської єпархії, організованого при Подільській духовній семінарії (з 1903 р. – Подільське церковне історико-археологічне товариство). Створення Комітету, попри ідеологічні наміри офіційного духівництва (виховання народу у дусі «істинно-російського православ'я» і т.п.), мало неабияке значення для організації та координації краєзнавчих досліджень на території Подільського краю.

Принагідно потрібно зауважити, що спроби організації таких досліджень були і раніше. Так, у 1850 році, за розпорядженням керівництва, почав займатися складанням історико-статистичного опису Подільської єпархії викладач Подільської духовної семінарії Павло Гліщинський. Результати його праці були поміщені на сторінках «Подольских Епархиальных Ведомостей» за 1862 рік. Окрім того, в 1855 році єпархіальне керівництво видало розпорядження сільським священикам про здійснення ними історико-статистичних описів своїх церков, але не всі священики з однаковою сумлінністю поставилися до виконання цього завдання. До того ж навіть виконані описи не могли задовольнити покладених на них сподівань, оскільки містили лише окремі відомості з історії церков.

Саме із вказаних причин, виходячи із пропозиції Подільського та Брацлавського єпископа Леонтія, було вирішено при Подільській духовній семінарії створити Комітет для церковно-історичного та статистичного опису Подільської єпархії [5, с. 56-57]. Головою новоствореного Комітету було призначено ректора семінарії архимандрита Феогноста, членами Комітету (21 чол.) – наставників Подільської духовної семінарії, священиків міста Кам'янця та деяких сільських священиків. Діловодом Комітету призначили викладача семінарії Олександра Павловича.

На першому засіданні Комітету, яке відбулося 8 липня 1865 року, було обговорено та прийнято план дій [5, с. 58]. В ньому, зокрема, зазначалося, що Комітет має своєю метою «перевірку, виправлення, доповнення і приведення в одне ціле окремих історико-статистичних описів монастирів і церков, складених настоятелями монастирів та церков» [5, с. 59]. З цією метою була складена програма для опису парафій, церков та монастирів єпархії, яка була розіслана на місця настоятелям. Складені за цією програмою описи розглядалися та виправлялися членами Комітету, а потім друкувалися в місцевих Єпархіальних Відомостях. Активними членами Комітету були Ю.Сіцинський, М.Орловський, О.Павлович, М.Багинський, М.Яворовський, М.Симашкевич, П.Вікул, І.Янушевський, І.Шипович, О.Лотоцький, О.Данильченко та ін. Також із Комітетом співпрацювали такі відомі краєзнавці, як П.Батюшков, М.Петров, Ю.-А.Ролле, В.Гульдман, В.Антонович (був обраний почесним членом Комітету).

Починаючи з 70-х років (при Феогності), Комітет самостійно опрацьовує місцевий історичний та статистичний матеріал, а також друкує його у вигляді додатків до «Подольских Епархиальных

Ведомостей». З цих додатків згодом утворюються окремі випуски Праць Комітету [7, с. 244]. Всього таких випусків було 12 (перший з них вийшов у 1876 році, останній – у 1916 році) [6, с. 28, S1]. Зазначені випуски містять унікальний історичний матеріал з історії рідного краю, представлений у вигляді численних судових декретів, фундушевих записів, єпископських грамот, візитаційних актів і т.п.

Редактором п'яти випусків Праць Комітету був М.І.Яворовський, більшості наступних – Ю.Й.Сіцинський [1, с. 350, 409]. Окремі з цих випусків мали чітке тематичне спрямування. Так, 3-й, 5-й та 8-й випуски містили матеріали з історії унії на Брацлавщині, 5-й випуск – про православні монастирі Поділля, 10-й – про цеховий устрій ремісників. Восьмий, ювілейний випуск, присвячено 100-й річниці заснування Подільської єпархії (1795 р.). У ньому, зокрема, вміщено розповіді про подільських архіпастирів, а також подано їх портрети. Будь-яке серйозне краєзнавче дослідження не обходиться без ознайомлення із зведеним описом парафій та церков Подільської єпархії, яким є 9-й випуск Праць Комітету (редактор – Ю.Й.Сіцинський).

Завдяки активній участі тодішнього голови Комітету, Балтського єпископа Дмитрія, 30 січня 1890 року в Кам'янці відбулося урочисте відкриття Давньосховища, своєрідного історико-археологічного музею при Комітеті. Першим завідувачем його був Віктор Якубович. Експонати Давньосховища поповнювалися за рахунок пожертвувань від різних установ та приватних осіб [6, с. 46].

Серед цих експонатів знаходились деякі грамоти польських королів, а також місцевих єпископів, статuti церковних братств та ремісничих цехів, численні церковні «візити», різноманітні судові та юридичні акти, портрети окремих історичних осіб, що діяли на Поділлі, унікальні предмети, знайдені при розкопках Бакотського скельного монастиря з XII -XIV ст., безліч інших предметів побуту та культури. Частина цих предметів з Кам'янецького Давньосховища навіть експонувалася на Археологічному з'їзді в Києві в 1899 році [7, с. 247-248]. Зазначимо, що найбільший внесок у формування Давньосховища та його роботу належить Ю.Й.Сіцинському.

Окрім Давньосховища, в 1892 році при Комітеті була відкрита Єпархіальна бібліотека, яка також містила велику кількість рукописних та друкованих праць з історії Поділля [7, с. 246]. Спочатку бібліотека знаходилась в найманому приміщенні, а Давньосховище – у верхніх галереях Кам'янецького кафедрального собору. Але завдяки клопотанням місцевих

архіпастирів та сприянні подільського цивільного губернатора О.О.Ейлера для обох установ були відведені місця в приміщеннях колишнього домініканського кляштора [3, с. 241].

З метою глибшого вивчення місцевої історії, а також пам'яток давнини, було вирішено перетворити Комітет для церковно-історичного та статистичного опису Подільської єпархії в Подільське церковне історико-археологічне товариство. Одним з ініціаторів подібного задуму був єпископ Балтський, а також останній голова Комітету Киріон. При його активній участі було розроблено проект статуту цього товариства, який був затверджений святійшим Синодом 29 вересня 1903 року. На першому засіданні товариства, яке відбулося 26 жовтня 1903 року в Кам'янці-Подільському, було заслухано звіт протоієрея Ю.Сіцинського про роботу Комітету за час його існування, обрано правління.

Головою товариства, а також завідувачем музею, обрано протоієрея Ю.Й.Сіцинського, товаришем голови та скарбником М.І.Яворовського, секретарем та завідувачем Єпархіального бібліотекою М.І.Бичковського, кандидатами на ці посади – священиків В.С.Якубовича і Д.С.Корсуновського. Окрім того, за визначні заслуги в діяльності колишнього Комітету почесними членами товариства було обрано Новомиргородського єпископа Киріона та Подільського губернатора О.О.Ейлера [4, с. 3].

Цікаво, що на кінець 1903 р. в Єпархіальній бібліотеці нараховувалося 802 назви книг в кількості 1088 томів (із них 105 томів або 98 назв надійшли в бібліотеку поточного року). Крім книг, у відділі періодичних видань нараховувалось 123 назви, 2231 том. Всього ж у Єпархіальній бібліотеці перебувало 925 назв (3319 томів) книг та періодичних видань [4, с. 18]. Варто також відзначити, що з року в рік бібліотека поповнювалась новими цінними виданнями, серед яких у 1903 р. ми зустрічаємо працю М.І.Теодоровича «Волинь в описании городов, местечек и сел», «ALvint widokow», Н.Орди (Варшава, 1873-1880, вип.1-5), 1-й том «Трудов» Товариства дослідників Волині (Житомир, 1902), «Записки» Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка у Львові (т. XLVII – LII) тощо [4,с.15-16]. На жаль, чимало з цих видань було втрачено у вихорі різноманітних соціальних катаклізмів ХХ ст. Та й наступні події виявилися не вельми сприятливими для краєзнавчого руху...

В 1919 р. Подільське церковне історико-археологічне товариство об'єднується з Подільським товариством охорони пам'яток старовини та мистецтва. В 1920 році воно

самоліквідується, а його колишні члени входять до різних місцевих краєзнавчих осередків [2, с. 19-20]. Однак невдовзі, з утвердженням в Україні комуністичного режиму, краєзнавчий рух після своєрідного Ренесансу 20-х років занепадає, а його активні учасники зазнають репресій з боку влади. Нове піднесення краєзнавчого руху на Поділлі настає лише у пору активного пробудження національної самосвідомості на зламі 80 та 90-х років ХХ століття. Свідченням цього є зростаюча кількість краєзнавчих публікацій, науково-теоретичних конференцій, а також випуск окремих спеціалізованих видань. Ми ж, у свою чергу, маємо завжди пам'ятати, що біля витоків процесу духовного відродження нації стояли також наші земляки – визначні краєзнавці минулого.

Джерела та література

Баженов, Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.: Історіографія; Біобібліографія; Матеріали / Л.В.Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.

Вінюкова, В.М. Подільський історико-статистичний комітет / В.М.Вінюкова // Проблеми етнографії, фольклористики і соціальної географії. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 19-20.

Годи́чное собрание Подольского Епархиального Историко-статистического Комитета в новом помещении Древнехранилища // Подольские епархиальные ведомости. – 1903. – № 10. – Ч. неоф. – С. 241-243.

Отчет Подольского Церковного Историко-Археологического Общества за 1903-й год // Подольские епархиальные ведомости. – 1904. – № 15. – Ч. оф. – С. 1-24.

Павлович, А. Известие о Комитете, учрежденном при Подольской духовной семинарии для церковно-исторического и статистического описания Подольской епархии / А.Павлович // Подольские епархиальные ведомости. – 1866. – № 2. – Ч. неоф. – С. 56-64.

Прокопчук, В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В.С.Прокопчук. – К., 1995. – 204 с.

Яворивский, Н. Очерк деятельности Историко-статистического Комитета и учрежденного им Древнехранилища за прежнее время / Н.Яворивский // Подольские епархиальные ведомости. – 1903. – № 10. – Ч. неоф. – С. 243-248.

Русские этно-культурные гнезда Винниччины как вектор работы «Русско-украинского культурно-просветительского центра «Соотечественники» в Винницкой области

Кадочников О.П. –
*кандидат филологических наук,
директор центра «Соотечественники»*

Среди около двух десятков старообрядческих сел и поселений в Винницкой области село Борсков Тывровского района и село Людавка Винницкого района выделяются своей неповторимостью.

Село Борсков и сегодня располагается вдали от центральных дорог в уютном спрятанном холмами доле возле Южного Буга. Небольшое по количеству домов и улиц оно замечательно своими каменными домами, фундамент которых выложен строителями-староверами гранитом и, несмотря на древний век, крепко стоит на земле. Центральная улица Раменская делит село на две части, старую и послевоенную, от неё ровными перпендикулярными улочками бегут переулки. В центре, за неглубокой заросшей речушкой, русская старообрядческая церковь, рядом серая деревянная колокольня с разобранной лестницей, но хорошей смотровой площадкой и сохранившимися чудом 2-мя колоколами. Отлитые в Немирове в начале XX века они по-прежнему звонко поют для немногочисленной общины старообрядцев Борскова. У колоколов вырвали 30-килограммовые языки, ударом зубила пробовали отколоть расписанную дореволюционным шрифтом маркировку, но колокола уцелели. Свою веру, культурный строй, сохранность многих полузаброшенных домов оберегает община села, несколько крепких духом и телом старообрядцев, заведующая библиотекой и небольшой отдел музея старообрядческой истории.

Благодаря её стараниям село не растеряло то, что является его неповторимым лицом – русскость, сбережение островков прежних обычаев, материальную культуру, сохранение этно-культурного гнезда. Древние книги, документы и иконы переданы у Винницкую общину и Винницкому музею на сбережение, в местном музее сберегли одежду, инструменты прежних промыслов, фотографии предков.

Старожилы села с охотой вспоминали историю села, былые годы, с трудом пробовали напеть для гостей, участников экспедиции по изучению фольклора и истории поселений Винницкой области, старинные песни.

Члены этнографической экспедиции, организованной при поддержке Областного дома народного творчества и Винницкого

Русско-украинского культурно-просветительского центра «Соотечественники», с радостью отмечали удивительную самобытность села и с горечью понимали, что с уходом коренных жителей, село быстро станет дачным поселением, где о прошлом напомним только кладбище, развалины церкви и монастыря и может быть странный диалект местных жителей, акающих, как в Подмосковье.

Людавка – село, которое трудно представить поселением старообрядцев. Расположилось оно прямо на магистральной трассе Барского шоссе, на котором не умолкает шум автомобилей. Более половины жителей села не старообрядцы, растёт доля винничан, выкупающих дома и землю под личные хозяйства. И хотя кафе у дороги держит яркая наследница, внучка старосты старообрядческой общины, в кафе ничто не напоминает старый быт. В центре села за ставком остатки каменной усадьбы, и каменной церкви. Посередине ворот выросло полувекковое дерево. Кованую ограду передали в Винницкую общину. Единственная действующая церковь – православная, хотя её архитектура указывает на старообрядческое происхождение, напоминающее дом, корабль.

Прежняя культура еле видна в названиях улиц – Балканы, Кавказская, да в характерной русской застройке дворов – с высокими оградами, домами с окнами во двор, с завалинками и, конечно, русскими банями, которые по-прежнему топятся по-чёрному.

Тем не менее, экспедицию ожидали открытия, которые подарили жители. И глава сельсовета, историк по образованию, рассказавший занимательную повесть о нравах села, прочитавший стихи, посвященные Людавке, и, хозяйка магазина у дороги, знающая всех односельчан не только в лицо, но и их благосостояние.

Успешными были интервью у хранительниц фольклора – бабушек села, напевших на диктофон немало песен, частушек и рассказавших истории про свадебные, религиозные и семейные обычаи, про знаменитые «качели» и удивительные старообрядческие семейные промыслы. Знакомство со старинным представителем старообрядческого села Лебедевым открыло нам неповторный мир фотопортрета предков-основателей села.

Будучи в основе своей зажиточными людьми, старообрядцы имели возможность накапливать материальную культуру с XVII-XVIII веков и сберегать её наравне с твёрдой верой, народными обычаями, рукописными книгами. В альбомах с фотографиями мы увидели не только изображения домов, одежды, но главное открытые здоровые лица, одухотворенных верой людей.

Подобных старообрядческих гнёзд на Винниччине около 20, где возраст села Борсков начинается с 1676года.

Каждое такое «гнездо» достойно отдельной статьи или

очерка. Потому, что за представлением какого-либо топонима или персоналии возникает историческая картина, образы великих творцов прошлого и их наследие в дне сегодняшнем. Центр составил историко-культурную карту Подолья и каждому явлению в будущем будет посвящено исследование или краткий очерк в газете «Поле литературное» или в сборниках по краеведению.

Далее тезисно отметим лишь наиболее яркие векторы, привлекающие краеведческий потенциал Центра.

Это старообрядческое тримонастырье в Куренёвке Чечельникского района. (Музей. Конференция. Краевед Ю.Таранец.) Книги «Старообрядчество Подолии» и «Куреневское тримонастырье: история русского старообрядческого центра на Украине».

Наиболее крупные села Шура-Копиевка, Пилипы-Боровские. (Экспедиции кафедры русской литературы ВГПИ (1970-1990 гг.). Архив. Хрестоматия фольклора старообрядцев Винницкой области по материалам архива).

Это гнёзда литературные. Одним из первых «профессиональных» авторов Винничину посетил и отразил в творчестве А.С.Пушкин. (г.Тульчин, легенды томашпольских краеведов). Пушкиновед Н.Эйдельман и г. Ямполь. Загадки архивов о Пушкине. Проблема памятников – г.Тульчин, с.Мизяковские Хутора (1937). Доска и барельефы в Виннице (1999), сквер и улица Пушкина. Краевед Святелик В.А. и его книга «Тайна жизни Пушкина».

Предки Ф.Достоевского в с.Войтовцы. (Конференция 1996, установление памятного знака и восстановление могил краеведом из Липовца Роговым А.И.).

Родина Н.А.Некрасова и музей в Немирове. Памятник в с.Некрасово.

Поэт С.Надсон в с.Носковцы. Музей. Стихотворные посвящения.

Памятник Н.Гоголю (1897) в г.Могилев-Подольском. 200-летие писателя и общественное мнение.

Г.А.Мачтет. Гимназия в Немирове. Место захоронения.

Иван Крылов и его трехлетнее пребывание на Подолье.

Художник Н.Альтман и А.Ахматова. Дом Альтмана. Исследователь Смолякова Г.Н. и её коллекция. Книга «И в скольких жила зеркалах...»

В.Астафьев и отражение Винниччины в его произведениях «Веселый солдат», «Обертон», «Затеси». Исследователь Кадочников О.П. и проект барельефа в г.Жмеринка.

Родина писателя И. Стаднюка – с.Стадница. Роман «Война» и Винницкая тема.

Музыка и живопись через персоналии известных композиторов и художников также представлена на краеведческой карте Подолья.

Василий Андреевич Тропинин (1780-1837) – известный художник-портретист первой половины XIX века родился в семье крепостных.

С 1793 г. семья графа И.И.Моркова, которому принадлежал крепостной Тропинин, жила в Петербурге. Талантливому юноше граф позволяет посещать классы Академии художеств, где Тропинин за мастерски исполненные работы получил несколько наград. В 1804г. учеба прерывается – граф Морков приказывает художнику следовать за ним в имение на Украине, в усадьбу в селе Кукавка Винницкой области. Влияние края, возможные пушкинские контакты с Тропининым ждут исследователя.

П.И.Чайковский в Браилове и с.Потоки. Музей П.Чайковского в бывшем имении фон Мекк. Тема Подолья в музыке композитора.

Графиня М.Щербатова и её коллекция. Художественный музей и памятный знак в имении в Немирове.

Исторические и политические фигуры, современники освоения Подолья, его развития и обороны.

А.Суворов и его историческое влияние. Музей в с.Тыманивка. Фортификационные сооружения. Дом. Памятник.

Памятник Пестелю П.И. Тульчинское (южное) общество декабристов.

А.А.Брусилов. Участие в жизни края. Военные сооружения. Барельеф и дом генерала. Книги и публикации о семье полководца.

Пребывание императоров России и их дары, вклад в развитие города.

Учёные и градостроители, представители разных сословий, изменившие край, лицо городов.

Губернаторы, архитекторы (Артынов), строители и меценаты железной дороги (гр. фон Мекк).

А.Ф.Можайский – моряк и самолетостроитель. Музей. Традиции.

Фамилия Игнатъевых и Подолье. Погребищенский район

Н.И.Пирогов. Деятельность, традиции. Память винничан. Памятники. Музей, сад и склеп. Чтения.

Винница и современная провинция. Освоение «белых пятен» в истории культуры и искусства советского периода.

Литературный андеграунд 60-80-х годов. Самиздат. Творческие неформальные объединения.

Каталог русской книги Винниччины и судьбы авторов.

Сборники краеведческого и образовательного характера «Константинополь», «Винницкий альбом».

Литературный альбом «Поле».

Объём представленных векторами работы Центра культурных краеведческих гнезд столь ярок, что можно ставить проблему персоналий второго и третьего планов.

Неоднозначен и этно-культурный подход, оставляющий в стороне широкие русско-украинские (малоросские до 1917г.) связи и контакты, подробное исследование которых создаст карту органического единства края.

Роль Тульчинського окружного краєзнавчого товариства у розвитку регіональних природничих досліджень в 20-30-х роках ХХ століття

Кокус В.В. –
аспірант ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського

У другій половині 20-х років ХХ століття в Україні починають створюватися окружні краєзнавчі товариства. На початку січня 1929 року в 32 округах України розгорнуло свою діяльність 51 краєзнавче товариство. Вони гуртували навколо себе найкращих регіональних дослідників і краєзнавців, організовували та координували діяльність районних та сільських краєзнавчих осередків. На Східному Поділлі в 20-х роках ХХ ст. активно працювало Тульчинське окружне краєзнавче товариство, яке було створене у травні 1926 року.

Очолив його голова Тульчинського окрвиконкому М.Голубятников. У 1928 році головою товариства став вчитель К.Н.Соколов. Наприкінці 1928 року кількість його членів зросла до 200 осіб, в основному це учителі, агрономи, інженери, студенти педтехнікуму, працівники окружної планової комісії. Оскільки у товаристві не вистачало кваліфікованих кадрів, йому на допомогу прийшли науковці Кам'янця-Подільського та Вінниці: В.О.Геринович, О.В.Красівський, В.П.Храневич, Л.Г.Данилов, А.І.Ярошевич. Їх було обрано почесними членами краєзнавчого товариства [1]. Керівником природничої секції було призначено Г.І.Корженівського.

У вересні 1926 року Тульчинське краєзнавче товариство надало допомогу співробітнику ВУАН П.І.Василенку в геологічному обстеженні побережжя тульчинських річок [2]. У грудні 1926 року членами природничої секції краєзнавчого товариства зроблено низку геологічних екскурсій до Мазурівських ярів. Знайдені під час обстеження ярів кістки та зуби тварин палеогенового та неогенового періодів поповнили палеонтологічну колекцію окружного краєзнавчого музею [3].

За короткий період роботи товариства (1926-1930 рр.) його членами було опубліковано ряд цікавих статей, присвячених вивченню окремих компонентів природи Тульчинщини.

Член краєзнавчого товариства Г.І.Корженівський у газеті “Український економіст” опублікував статтю “Корисні копалини Тульчинської округи”, в якій описав основні корисні копалини регіону: торф, граніт, каолін, вапняки та ін. [3].

Учитель К.Н.Соколов протягом 1926-1929 років працював над утворенням гербарію тульчинської флори. Під час ботанічних екскурсій він визначив і описав нові види рослин цього регіону. Природничою секцією краєзнавчого товариства була складена карта поширення рідкісних рослин Тульчинського округу: береки, карликової бруслини, сріблястої липи, дерену, омели дубової та ін. [4].

Тульчинське окружне краєзнавче товариство активно співпрацювало з Харківською науково-дослідною кафедрою прикладної ботаніки в справі вивчення диких рослин округу, які мали господарське значення. Членами товариства було зібрано та відіслано насіння ряду цінних з господарського боку диких рослин: буркуна, ожини, кропиви, люцерни та ін.

Велику увагу тульчинські краєзнавці приділяли розвитку метеорологічних спостережень. З березня 1927 року Тульчинське краєзнавче товариство регулярно відправляло в Укрмет дані фенологічних спостережень. У листопаді 1927 року в Тульчині за допомогою Укрмету було засновано метеорологічну станцію 3-го розряду. Набір приладів для метеорологічних спостережень надіслав Подільський відділ Укрмету [3].

Результати своїх досліджень тульчинські краєзнавці узагальнили у збірнику “Тульчинщина”. Цикл 1. “Природа Тульчинщини”, що вийшов у 1929 році. Переважна більшість статей була спеціально підготовлена для збірника і є результатом багаторічної праці членів товариства [4].

У 1928 році Тульчинське краєзнавче товариство планувало видати плакат “Опис Тульчинської округи” за прикладом плакату “Опис Вінницької округи”, що був виданий Кабінетом виучування Поділля у 1926 році. До участі у створенні плакату було запрошено почесних членів товариства: О.В.Красівського, В.О.Гериновича, В.П.Храневича, А.І.Ярошевича, а також місцевих краєзнавців.

На початку 1930 року Тульчинське краєзнавче товариство було розформовано, а більшість його членів в 30-х роках ХХ ст. – репресовано. У серпні 1937 року за необгрунтованими звинуваченнями було заарештовано і згодом розстріляно органами НКВС директора окружного краєзнавчого музею І.Ч.Зборовського [2]. Згодом така ж доля спіткала й члена краєзнавчого товариства Н.П.Бугаєвського. Репресій зазнав також голова Тульчинського окружного краєзнавчого товариства К.Н.Соколов [2].

Таким чином, за короткий період часу тульчинськими

краєзнавцями було досліджено окремі компоненти природи регіону: геологічну будову, рельєф, клімат, ґрунти, рослинний і тваринний світ. Сучасним дослідникам і краєзнавцям різних регіонів України слід було б перейняти досвід своїх попередників, які в 20-х роках ХХ ст. зробили вагомий внесок у дослідження природи рідного краю, створили основу для подальших наукових досліджень.

Література

Зельдович, П. Краєзнавче товариство в Тульчині / П.Зельдович // Червоний край. – 1927. – 18 лют.

Прокопчук, В.С. Під егідою Українського комітету краєзнавства / В.С.Прокопчук. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 312 с.

Соколов, К.Н. Перспективи краєзнавчої праці на Тульчинщині / К.Н.Соколов // Бюлетень Тульчинського окружного виконавчого комітету Рад. – 1927. – № 40. – С. 14-15.

Тульчинщина: (краєзн. зб.) / За ред. К.Л.Журавля. – Тульчин: Б.в., 1929. – 116 с.

Бібліотечне краєзнавство: історичний аспект, сучасний стан та перспективи розвитку

Методичні питання відображення краєзнавчої інформації в електронних каталогах

Кисельова В.П. –
*головний бібліограф відділу
історичного краєзнавства ДБУ України*
Кудласевич Т.С. –
*завідувачка сектору науково-дослідної і
організаційно-методичної роботи ДБУ України*

Серед актуальних проблем, які сьогодні мають вирішуватись у бібліотечній галузі, однією з головних є розробка підходів щодо гармонізації традиційних та мережевих інформаційних ресурсів на основі створення інтегрованого науково-пошукового апарату, орієнтованого на розкриття видової різноманітності та предметно-тематичну багатоаспектність фондів бібліотек. Результати останнього дослідження методичних потреб фахівців краєзнавчих структурних підрозділів показали, що нині особливо актуалізувалися питання

вироблення єдиних організаційно-методичних і технологічних засад у систематизації краєзнавчої інформації для її адекватного відображення в електронних каталогах.

З огляду на це, спеціалісти відділу історичного краєзнавства ДІБУ одним із головних завдань на поточний рік поставили розробку нового варіанту схеми систематичного краєзнавчого каталогу. На основі „Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл України”, яка функціонує в ДІБУ і була обрана моделлю для апробації інноваційних підходів у класифікації бібліографічних записів краєзнавчого змісту, нами здійснена розробка системи індексування основних структурних елементів „Примірної схеми для електронного варіанту Зведеного систематичного краєзнавчого каталогу” та визначені принципи застосування цієї класифікаційної форми.

Для розробки нового варіанту схеми нами використовувались таблиці ББК (1, 2), адже, як зазначає Е.Р.Сукіасян, сьогодні ББК є наймолодшою з універсальних класифікаційних систем, що „найбільшою мірою відображає логіку розвитку і структуру сучасної науки” (3, с. 48). Безумовно, у подальшій роботі з деталізації рекомендованих ділень „Примірної схеми...” практики можуть застосовувати також і термінологію, методи та технологічні прийоми організації УДК (4).

Зауважимо, що запропонована нами „Примірна схема...” переважно зберігає структурний ряд, апробований у попередніх рекомендованих фахівцями ДІБУ „Схемах...”, і це має полегшити впровадження даного варіанту в роботу краєзнавчих структурних підрозділів ОУНБ. Разом з цим, названа схема має низку суттєвих відмінностей, на які систематизаторам слід звернути увагу.

Основний класифікаційний ряд „Примірної схеми...” складається із дев'яти розділів, поділених на підрозділи, рубрики і підрубрики. Зокрема, у Розділі 1 – „Область (край) в цілому” групуються бібліографічні описи документів, що висвітлюють загальні питання історичного розвитку краю. Структурні одиниці схеми розміщені у логічній послідовності – від загального – до часткового, за виключенням тієї частини рубрик підрозділу „Історія краю”, яка традиційно формується за хронологічним принципом. За основу для хронологічного групування матеріалів у названому підрозділі взято погоджену з фахівцями Інституту історії України НАН України концепцію періодизації, що визначена для систематизування бібліографічних описів у науково-допоміжному бібліографічному покажчику „Історія України за ... рік”, який щорічно видає ДІБ України.

Залежно від змісту відображуваної інформації краєзнавчі документи систематизують за їх тематичними, формальними чи хронологічними ознаками та групують у відповідних підрозділах,

рубриках і підрубриках, яким присвоєні певні індекси. Безумовно, існують відмінності в індексному виконанні одного терміна у різних класифікаційних системах, однак наше завдання – навести загальний варіант, який може бути використаний більшістю краєзнавчих підрозділів ОУНБ на практиці.

Враховуючи специфіку краєзнавчого пошуку, для забезпечення його зручності та уніфікації підходів до відображення краєзнавчої інформації нами здійснена спроба виділити у „Примірній схемі електронного краєзнавчого каталогу” ряд типових формальних визначників (кодів), що, певною мірою, дозволить уніфікувати її структуру в межах основних ділень.

Апробовані у ДІБ України методичні засади систематизації краєзнавчих документів в електронному режимі програмного забезпечення ІРБІС та саму „Примірну схему для електронного варіанту Зведеного систематичного краєзнавчого каталогу” планується опублікувати у 19-му випуску інформаційного бюлетеня „Краєзнавча робота в бібліотеках України” і розповсюдити у бібліотеки в кінці поточного року.

Література

Бібліотечно-библиографическая классификация: рабочая табл. для массовых б-к.- М.: Либерея, 1997. – 688 с.

Бібліотечно-библиографическая классификация : табл. для краевед. Каталогов б-к. – М.: Изд-во «Кн. палата», 1989. – 323 с.

Сукиасян Э.Р. Школа индексирования: практ. пособие / Э.Р.Сукиасян. – М.: ЛИБЕРЕЯ-БИБИНФОРМ, 2005. – 144 с.

Універсальна десяткова класифікація (УДК): у 2-х кн. / ред. С.І.Сенченко. – К.: Книжкова палата України, 2000-2001.

Кн. 1. Таблиці. – 2000. – 932 с.

Кн. 2. Алфавітно-предметний покажчик. – 2001. – 808 с.

**Система краєзнавчих електронних баз даних –
важливий сегмент інформаційних ресурсів бібліотеки**

Слотюк Г.М. –

*заступник директора з наукової роботи
та інформатизації ВОУНБ ім.К.А.Тімірязєва*

Краєзнавство в бібліотеках завжди було і на сьогодні залишається унікальною та важливою сферою їх діяльності. Одними з найголовніших напрямків краєзнавчої роботи виступає:

по-перше, формування, зберігання та використання фонду краєзнавчих і місцевих документів; по-друге, формування, ведення та використання краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату; по-третє: створення системи краєзнавчих бібліографічних посібників, баз даних та бібліотечно-бібліографічне обслуговування щодо надання краєзнавчо-інформаційних ресурсів користувачам. Впровадження в бібліотечну галузь комп'ютерних та телекомунікаційних технологій відкрило нові можливості для реалізації цих завдань, зумовило перехід від традиційних до електронних форм роботи, дало змогу розширити репертуар краєзнавчих ресурсів, поліпшити обмін краєзнавчою інформацією, удосконалити зберігання краєзнавчої документної інформації, підвищити доступ до краєзнавчих, бібліографічних ресурсів тощо.

Урізноманітнення складу краєзнавчих ресурсів передбачає включення до краєзнавчого фонду електронних довідкових, енциклопедичних видань, рідкісних краєзнавчих книг, місцевих періодичних видань, представлених в мережі Інтернет бібліотеками та іншими установами, поповнення фонду електронними ліцензованими виданнями, створення власних електронних краєзнавчих бібліотек і колекцій. Наповнення краєзнавчого фонду можливе за умови створення бібліотекою електронного краєзнавчого продукту та розміщення його в мережі Інтернет чи публікації на CD-R. Створення краєзнавчих баз даних, веб-сайтів, дайджестів, віртуальних путівників і представлення їх в локальній чи глобальній мережі, що надає вільний доступ до них користувачам, теж сприятиме удосконаленню краєзнавчого фонду. Обмін краєзнавчою інформацією за умов електронного середовища дає змогу налагодити обмін краєзнавчими повнотекстовими базами даних між бібліотеками й іншими установами, а також надавати бібліографічну інформацію про наявність та місцезнаходження краєзнавчих і місцевих документів. За допомогою електронної пошти обмін краєзнавчою інформацією значно прискорюється.

Краєзнавчий каталог є головним засобом обміну краєзнавчою інформацією, тому представлення його на веб-сайті бібліотеки є основною умовою оперативності, а якісне наповнення його бібліографічними описами на нові надходження за допомогою корпоративної каталогізації прискорює доступ до даних через мережу Інтернет. Широке використання веб-сайту бібліотеки для відтворення її краєзнавчого ресурсу та впровадження електронної доставки документів в роботу бібліотеки є головними засобами доступу до краєзнавчих ресурсів.

Веб-сайт бібліотеки <http://www.libraru.vn.ua> створений в 1998 році і майже десятиліття успішно працює, надаючи доступ

до краєзнавчих інформаційних ресурсів віртуальним користувачам. Користувачі мають змогу насамперед ознайомитися з історією бібліотеки, що представлена в розділах «Історія» та «Хронологія». На головній сторінці сайту, в рубриці «Новини» віддзеркалюються події матеріали про роботу бібліотеки, її структурних підрозділів, в тому числі висвітлюється діяльність відділу літератури та інформації з питань краєзнавства, що супроводжується фотоматеріалами, прес-релізами тощо. Для віртуальних користувачів є сервіси «On-line каталог» та «On-line довідка». «On-line каталог» якраз і містить у своїй структурі краєзнавчу електронну базу даних «Література про Вінницьку область». В розділі «Структурні підрозділи» представлена веб-сторінка відділу літератури та інформації з питань краєзнавства. Для зручності користувачів, сторінка містить посилання на електронні бази даних: «Література про Вінницьку область», «Персоналії», комп'ютерну довідкову систему «Бізнес-провідник» (Вінницька область) та на «Інформаційний регіональний портал: Вінниччина», що дає змогу ознайомити з новинами, тематичними матеріалами, веб-ресурсами та фотоматеріалами регіону.

Краєзнавча база даних, за визначенням – *«це сукупність взаємопов'язаних даних, що за своїм змістом стосуються певної місцевості всередині країни, поданих у відповідному форматі на машинному носіїві»*. Важливою складовою частиною краєзнавчих електронних ресурсів бібліотеки є краєзнавчі БД, що дають змогу забезпечити швидкий та якісний пошук краєзнавчої інформації. Головними елементами системи краєзнавчих баз даних Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, на сьогодні, виступають: *бібліографічна краєзнавча БД* – «Література про Вінницьку область», яка містить упорядковану сукупність відомостей про краєзнавчі документи; *адресно-довідкова краєзнавча БД* – «Бізнес-провідник», яка надає відомості про адреси, профіль діяльності місцевих підприємств, організацій та установ; *персональні краєзнавчі БД* – «Персоналії», містить інформацію про видатних діячів краю та БД «В. Стус», яка є зібранням бібліографічних матеріалів про життя і творчість Василя Стуса; *тематичні краєзнавчі БД* – «Козацтво», «Культура», «Бібліотека»; *універсальна краєзнавча БД* «Календар знаменних і пам'ятних дат» та *повнотекстові краєзнавчі БД*.

Краєзнавча база даних «Література про Вінницьку область», яка започаткована у 2003 році на базі програмного забезпечення «ІРБІС», на сьогодні містить більше 33 тис. аналітичних бібліографічних записів. Поповнення БД було наступним: 2003р. – 365 записів, 2004р. – 3014, 2005р. – 8014, 2006р. – 6101, 2007р. –

8618, 2008р. (по вересень) – 7300 записів. Таким чином, спостерігається тенденція майже щорічного збільшення кількості бібліографічних записів у базу даних. Краєзнавча база даних «Література про Вінницьку область» за своєю суттю є корпоративною, адже в її створенні беруть участь бібліографи-краєзнавці районних бібліотек Вінницької області, що здійснюють аналітичний опис статей з періодичних видань, які виходять на територіях їх районів і носять краєзнавчий характер. Барська, Гайсинська, Жмеринська, Літинська, Немирівська, Чечельницька бібліотеки при наданні своєї інформації для поповнення краєзнавчої бази даних використовують електронну пошту. За даними 2007 року вклад районних бібліотек в поповнення бази даних становить біля 20% (1900 записів).

Пошук інформації в БД «Література про Вінницьку область» може бути здійснений за будь-яким елементом бібліографічного опису документа та за допомогою таких словників: авторів, колективних авторів, назв, предметних рубрик, ключових слів. Наявність останніх значно розширює можливості тематичного пошуку. Словник предметних рубрик є унікальною розробкою фахівців відділу літератури та інформації з питань краєзнавства, що базується на раніше розробленій схемі поточних бібліографічних покажчиків літератури про край, а нині виступає його електронним варіантом. Матеріали розміщуються за такими загальними розділами: область в цілому; природа, природні ресурси Вінниччини; охорона здоров'я, медицина; господарство Вінниччини; суспільно-політичне життя області; державна влада та управління; військова справа, цивільна оборона; культурне і наукове життя області, освіта; мови народів області, фольклор, літературне і мистецьке життя області; релігія і церква; бібліографічні посібники про область.

Значна роль у краєзнавчих джерелах інформації належить персоналіям. Тому саме в базі даних «Персоналії», що започаткована в 2007 році, вміщується інформація про видатних земляків та діячів краю. В базу даних заносяться такі відомості: ім'я, роки життя, псевдонім, місце народження, навчання, сфера діяльності, звання, нагороди, зв'язок з краєм та подаються джерела інформації про особу (список книг, статей, інтернет-ресурсів) тощо. Наразі, БД містить інформацію про 55 осіб (Бабич А.О., Бортняк А.А., Будкер Г.І., Ваксман С.А., Гарматюк А.П., Гнатюк Н.Ю., Городецький В.В., Заболотний Д.К., Земляк В.С., Коцюбинський М.М. та інші), за планами відділу літератури та інформації з питань краєзнавства поповнення щороку має складати 20 прізвищ.

До відзначення 70-річчя від дня народження видатного земляка, поета, Героя України Василя Стуса фахівці відділу літератури та інформації з питань краєзнавства в 2008 році розпочали роботу по створенню БД «Стус», яка вміщує більше 1000 бібліографічних записів про життєвий та творчий шлях поета. Використані бібліографічні матеріали з БД лягли в основу бібліографічного покажчика «Постать Василя Стуса над плином часу».

З 2008 року в бібліотеці запроваджується електронна база даних «Календар знаменних і пам'ятних дат», що є аналогом щорічного видання «Календар знаменних і пам'ятних дат Вінницької області», але з усіма перевагами здійснення пошуку та сортування матеріалів. Така база даних сприяє популяризації літератури з актуальних тем життя області, містить відомості про діяльність минулих поколінь, називає імена видатних земляків, забезпечує формування історичної пам'яті. Передбачається, що календар має містити повний хронологічний перелік знаменних і пам'ятних дат, а програмне забезпечення дає змогу лише раз занести відомості про пам'ятну дату чи видатну особу. Інформація ж в БД буде автоматично з'являтися в тому році, коли буде наступна визначна дата події, скажімо через 5 чи 10 років, тобто основні дані будуть зафіксовані один раз і потрібно буде в подальшому систематично поповнювати списки новою літературою чи вносити особливі зміни та доповнення. До написання довідок про події чи видатні особи залучаються історики, літературознавці, працівники музеїв, архівів та інших організацій. Формуючи базу даних «Календар», фахівці прагнуть забезпечити достовірність інформації, точну хронологію подій та об'єктивність висвітлення сучасного стану суспільно-політичного, економічного, наукового і культурного життя краю. Наразі, БД «Календар знаменних і пам'ятних дат» вміщує інформацію про 340 дат як загальноукраїнського, так і місцевого значення. Над створенням цієї БД працюють бібліографи відділу літератури та інформації з питань краєзнавства і відділу довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування.

Створена в 2002 році тематична краєзнавча БД «Бібліотека», з метою зібрання бібліографічних матеріалів, що висвітлюють діяльність Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва, вміщує понад 1400 записів. ЕБД стала основою для створення бібліографічних покажчиків «Світло землі Подільської» ВОУНБ ім.К.А.Тімірязєва в публікаціях (1907-2007) та «Столітній шлях Бібліотеки у її виданнях», присвячених 100-літньому ювілею бібліотеки.

Систематично поповнюється матеріалами тематична краєз-

навча БД «Козацтво», яка була започаткована в 2004 році, і в ній відображаються бібліографічні записи про історичне минуле нашого краю, а саме період національно-визвольної війни XVII століття.

Тематична БД «Культура » є спільним інформаційним продуктом відділу літератури та інформації з питань краєзнавства, відділу довідково-бібліографічного обслуговування і відділу літератури та інформації з питань мистецтв. БД ведеться з 2007 року і на сьогодні має біля 2500 бібліографічних записів, що містять інформацію про культуру та мистецтво країни та регіону.

Тематичні краєзнавчі БД використовуються не лише як довідково-бібліографічний пошуковий апарат, вони стають основою для створення рекомендаційних бібліографічних покажчиків, списків літератури, дають змогу постійно поповнювати та поновлювати інформаційний ресурс.

Зібрання краєзнавчих БД включає в себе і бази даних, що містять повні тексти краєзнавчих документів. Робота по створенню власної краєзнавчої повнотекстової БД – в подальших планах діяльності нашої бібліотеки. Сьогодні на веб-сайті, можна ознайомитися з власними виданнями бібліотеки в рубриці «Наші видання», що носять краєзнавчий характер, це біля 70 видань: бібліографічні списки, бібліографічні покажчики, довідкові, довідково-бібліографічні видання, методико-бібліографічні матеріали тощо.

Система краєзнавчих баз даних є найдинамічнішою частиною краєзнавчих електронних ресурсів бібліотеки, що постійно поповнюється та збагачується. Запровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій сприяє покращенню ефективності бібліографічної діяльності бібліотеки з питань краєзнавства та робить доступнішими її результати – краєзнавчі інформаційні продукти.

Література

Кушнарєнко Н.М. Стратегічні напрями краєзнавчої діяльності бібліотек в умовах електронного середовища / Н.М.Кушнарєнко // Бібліотечне краєзнавство: нові технології: Матеріали міжнар. семінару, 22-23 берез. 2005р. – Х., 2005. – С. 4-10.

Морозова Н.І. Служба інформаційно-бібліотечного сервісу / Н.І.Морозова // Інформаційний ресурс Бібліотеки. Інновації. Суспільство: Довід.-інформ.вид. – Вінниця, 2004. – С.19-30.

Ніколаєць О.Г. Відділ літератури та інформації з питань краєзнавства / О.Г.Ніколаєць // Інформаційний ресурс Бібліотеки. Інновації. Суспільство: Довід.-інформ. вид. – Вінниця, 2004. – С. 59-70.

Нова стратегія розвитку 2000-2007 рр. // Вінницька ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення: монографія. – Вінниця, 2007. – С. 220-293.

Петрикова В. Краєзнавчий бібліотечно-інформаційний сервіс в умовах інформаційного ринку / В.Петрикова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім.В.І.Вернадського.– 2002. – Вип. 9. – С. 7-16.

Бібліотечне краєзнавство: формат діяльності бібліотек області

Слотюк Г.М. –

заступник директора
з наукової роботи та інформатизації;

Марченко Т.М. –

завідувачка відділу з науково-методичної
роботи та інновацій у бібліотечній справі
Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва

Бібліотеки більш ніж будь-коли були потрібні в епохи і часи, коли люди і спільноти мають особливу потребу в розгляді альтернативних точок зору і інформації, щоб протистояти непорядним політикам і владним структурам, псевдо науковцям і ЗМІ, щоб бути спроможними гідно здійснювати контроль над своїми власними долями і приймати самостійно рішення. Для цього, перш за все, кожній людині і територіальній спільноті необхідно знайти відповідь на запитання «Хто я (ми)?». Знайти ж її без знань про своїх пращурів просто неможливо. А оскільки публічна бібліотека – багатовимірний соціальний феномен однією із її сфер діяльності і є краєзнавство або збір матеріалів про життя спільнот як минувшини так і сьогодення.

Бібліотечне краєзнавство – одна із важливих складових інформаційних ресурсів регіону, своєрідний генетичний код пам'яті, який зберігає ідентичність і ментальність кожної територіальної громади Вінниччини. З прийняттям у 2002 році обласної, а в подальшому і в кожному районі, «Програм розвитку краєзнавства на період до 2010 року» сегмент краєзнавчої діяльності отримав новий соціальний імпульс, адже посилена увага суспільства до регіональних проблем викликала ріст зацікавленості користувачів бібліотек до історії свого краю, культурної спадщини, звичаїв, традицій, природних заповідних місць тощо.

В краєзнавчій роботі бібліотек Вінниччини можна виділити

такі основні спрямування, як історичне, літературно-мистецьке та етнографічне. За участю бібліотечних працівників області були створені Книги пам'яті, Мартирологи, пишуться історії сіл, топонімічна історія краю, ведуться фольклорні літописи, репрезентуються туристичні можливості регіонів.

Враховуючи інтерес користувачів до подій минулого, бібліотекарі послідовно та систематично ведуть копітку пошукову роботу, основною метою якої є: вивчення історії свого міста, села, відродження імен визначних діячів краю, збирання легенд, переказів, спогадів старожиливі тощо. В результаті фонди бібліотек поповнюються спочатку копіями архівних документів, фотографіями, споминами старожиливі і учасників історичних подій, записаними бібліотекарями, а далі з'являються поліграфічні видання нарисів з багатовікової історії подільських населених пунктів, до яких, як правило, включені матеріали зібрані бібліотечними працівниками. Тільки за останні роки до фондів Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва надійшло біля 40 таких видань. Ось один із прикладів подвигницької роботи: бібліотекар села Сосонки Вінницького району Бездуган Тетяни Миколаївни збирила матеріали з 400-літньої історії села, знайшла спонсорів, які забезпечили вихід краєзнавчого видання «Село моє, краплинонька на карті...» накладом 1 тис. примірників.

Для задоволення найрізноманітніших потреб користувачів одним з провідних напрямків діяльності бібліотек, є бібліографічне інформування шляхом складання бібліографічних посібників. Дані видання стали важливою часткою краєзнавчих бібліографічних ресурсів області і головна їх мета – є забезпечення систематичною і оперативною інформацією користувачів бібліотек та дослідників краю. Серед них і видання минулого року:

- Моє село, для мене ти єдине: бібліогр. список. – Тирлівка, 2007. – 12 с.;
- Славні нащадки вільних козаків. Видатні уродженці Козятинщини: біобібліограф. покажчик. – Козятин, 2007. – 72 с.;
- Гордість району. – Вінниця, 2007. – 67 с.;
- Село моє рідне, як мамині очі: Путівник з історії села Мазурівки. – Тульчин, 2007. – 20 с.;
- Моє рідне село – барвиста моя Красносілка: бібліогр. список. – Красносілка, 2007. – 11 с.;
- Славні нащадки вільних козаків. Видатні уродженці Козятинщини: бібліогр. покажчик. – Козятин, 2007. – 72 с.;
- Село Бронниця в друкованому слові та спогадах старожиливі: бібліогр. список. – Бронниця, 2007. – 5 с. та інші.

Варто відмітити величезну роботу, проведену бібліотеками до 75-х роковин Голодомору 1932-1933 рр. в Україні по збору спогадів безпосередніх очевидців тих страшних подій. На сьогодні у відділі літератури та інформації з питань краєзнавства обласної бібліотеки зберігається більше 600 сторінок зафіксованих свідчень, ці неопубліковані матеріали оцифровані, планується підготувати електронний варіант «Книги пам'яті». Бібліотеки області активно включилися в роботу по зібранню творчих робіт дітей та молоді за темою «Голодомор 1932-1933 рр. – геноцид проти українського народу», їх опрацюванню та підготовці до випуску. Окремі видання вийшли в світ, зокрема збірка Гайсинської центральної бібліотеки «Пам'ять стукає в серця: Голодомор на Гайсищині 1932-1933р.(Гайсин, 2007)», яка вміщує спогади жителів, свідків страшного лихоліття. Аналогічні матеріали підготували бібліотекарі майже всіх районів.

Літературно-мистецьке краєзнавство книгозбірень області представлене вивченням та залученням користувачів до творчості авторів, які пов'язані з тим чи іншим населеним пунктом. А також створенням при бібліотеках об'єднань, які згуртовують поетів, прозаїків, краєзнавців, артистів, художників, композиторів, майстрів декоративно-прикладного мистецтва, музикантів. Вже понад 10 років при Тульчинській центральній районній бібліотеці діє літературно – мистецьке об'єднання «Оберіг», засідання якого постійно відвідують творчі особистості всього району. Подібний клуб «9 муз» при Козятинській центральній бібліотеці об'єднує талановиту молодь як міста, так і сіл регіону. Це, звичайно, наведені далеко не всі приклади, адже клуби і об'єднання даного спрямування активно діють в багатьох бібліотеках області.

Одним із ракурсів діяльності літературно-мистецького краєзнавства бібліотек є активна підтримка у підготовці та виданні творів місцевих авторів, як це зробили бібліотекарі Немирівщини. В результаті з'явилася збірка «Мальовничий Немирів» – рідне місто моє: вірші поетів – земляків про Немирів / Упоряд. С.Слюсарчук. – (Немирів, 2007).

Кожного сільського умільця, як правило, бібліотекар добре знає, адже допомагає йому і у доборі літератури, і в організації персональних виставок та участі в ярмарках творчості. Краєзнавчі куточки в бібліотеках, оформлені завдяки такій тісній співпраці, де представлені предмети народного вжитку минулого і вироби сучасних майстрів. На базі таких народознавчих куточків

створюються міні-музеї, етнографічні куточки, народні архіви. Вони стають основою для проведення заходів з патріотичного виховання підростаючого покоління. Саме такий куточок за назвою “Світу не пізнаєш не знаючи краю свого” оформлено в Іванівській сільській бібліотеці Калинівського району. В ньому зібрано багато експонатів: домоткане полотно, скатертини, взуття, вишиті сорочки, рушники, гончарні вироби, знаряддя праці, вироби місцевих майстрів, а також оформлено фотостенди «Пам’ятаємо» про місцеві трагічні події війни 1941-1945 років.

Розширюються форми краєзнавчої діяльності бібліотек області в рекламно-іміджевому форматі, а саме, вже протягом 5-ти років в оформленні огляду районних світлиць, який проходить щорічно у м.Вінниці під час святкування дня Незалежності, активну участь беруть бібліотечні працівники як районних, так сільських книгозбірень області.

Під час пошукового бібліотечного краєзнавства з’являються цікаві проекти. Одним із них є створення і ведення бібліотекарями Могилів-Подільського району фольклорного літопису регіону «Кожне сільце має своє слівце», а кінцевою метою даного проекту є видання збірника приказок. Інновацією у роботі Комунального закладу “Барська районна бібліотека” у 2007 році стало започаткування краєзнавчого проекту «Барчани за кордоном». В ході його реалізації налагоджена співпраця із земляком, що проживає в м.Чикаго В.Партикевичем, який подарував бібліотекам біля 1 тис. україномовних книг, виданих українською діаспорою США. Бібліотекарі Теплицького району, записуючи з вуст старожилів легенди та перекази в селі Велика Мочулка від 87-річної Людмили Лукавої, почули старовинні пісні. Це наштовхнуло їх на подальший збір пісенних текстів у інших селах та відтворення їх звучання. В результаті, при центральній районній бібліотеці з’явився ансамбль автентичної пісні «Вишня», учасниками якого є бібліотекарі району. Зовсім недавно цьому колективу присвоєно звання “народний”.

Сьогодні однозначно можна говорити про те, що переосмислення минулого, відкриття нових фактів, відновлення історичної справедливості щодо окремих подій, історичних діячів, конкретних осіб дали поштовх розширенню краєзнавчого руху, а впровадження бібліотеками нових інформаційних технологій позитивно вплинуть на розвиток нових напрямків, форм і методів краєзнавчої роботи. І хоч в нашій області лише дві книгозбірні на селі мають доступ до Інтернет – мережі всі інші сільські бібліотекарі активно працюють над поповненням інформації для веб-проекту

«Інформаційний регіональний портал: Вінниччина», який координує ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва.

Маємо надію, що інформаційні технології ввійдуть в практику діяльності всіх «читалень» і дадуть нову платформу для їхнього розвитку, в тому числі і бібліотечного краєзнавства. Саме бібліотеки старанно збирають і зберігають публікації з історії та сьогодення своїх територіальних громад, накопичують фактичний матеріал, таким чином передають культурний досвід громади, забезпечуючи її історичну пам'ять, формують духовну платформу наступних поколінь, сприяють підвищенню рівня культурних та освітніх потреб населення.

Література

Кучерява, Н. Сучасні напрямки краєзнавчої роботи у наукових бібліотеках / Н.Кучерява, Н.Полянська // Бібліотечний форум України. – 2005. – №3. – 53-55.

Кушнарєнко, Н.М. Бібліотечне краєзнавство: підручник / Н.М.Кушнарєнко. – К.:Знання, 2007. – 502с. – (Вища освіта ХХІ ст.).

Мелєнтьєва, Ю.П. Сельская библиотека: проблемы развития и перспективы: научно-методическое пособие / Ю.П.Мелєнтьєва. – М.:” Изд-во Либерия”, 2003. – 96с.

Молодцова, А. Екскурсія по селу: нове направление краєведческой работы / А.Молодцова // Библ. дело. – 2008. – № 9. – С. 10-12.

Сташків, М. Краєзнавча діяльність: вз'ємозв'язок, системність, розмаїття тем і прийомів / М.Сташків // Вісн. Книжкової палати. – 2006. – №7. – С. 28-31.

Краєзнавчі ресурси бібліотек Тульчинської ЦБС в мережі Інтернет

Вігуржинська В.С. –
директор Тульчинської ЦБС

Краєзнавство – це вивчення і збереження історико-культурної національної спадщини, знайомство з земляками, що живуть, працюють, творять сьогодення, зберігають минуле і прокладають шлях у майбутнє.

Цікаву багату історію має Тульчинщина. Дізнатися більше про історію свого краю від найдавніших часів до сьогодення можна з матеріалів, представлених на сайті Тульчинської централізованої

бібліотечної системи (<http://tulchlb.vn.ua>), де користувачі можуть побачити багатогранну культуру тутьчинського краю, довідатися про видатних особистостей, що його прославили.

Розділ сайту «Місто моє – Тутьчин» знайомить з історичною спадщиною. А зробити віртуальну екскурсію допоможе «Фотогалерея».

Історія сіл району представлена відповідними розділами сторінки «Філії». Наприклад, на сторінці Клебанської бібліотеки-філії, крім історичної довідки села, розміщено історію і сучасність Клебанської бібліотеки. В 2007 році центральною районною бібліотекою було узагальнено досвід краєзнавчої роботи Клебанської бібліотеки-філії, з електронною версією якого можна ознайомитися на сторінці філії. Також тут розміщено буклети «Прислів'я і приказки села Клебані», «Бо колодязь душу має».

Саме цим досвідом представлено народознавче краєзнавство. Юні користувачі мають змогу ознайомитися із сімейними обрядами і звичаями українців.

Історія села Тиманівка представлена буклетом «...О, Тиманівка, мрія Желюкова, його любов єдина на віку...».

Бібліотечним працівникам буде цікаво ознайомитись з досвідом роботи жіночого клубу «Надвечір'я», який діє при Тиманівській бібліотеці-філії.

Найбільш розробленою темою в комплексі краєзнавчої діяльності бібліотек Тутьчинської ЦБС є літературне краєзнавство. Окремою сторінкою на сайті представлено літературно – мистецьке об'єднання «Оберіг», яке діє при центральній районній бібліотеці. Відвідувачі можуть отримати інформацію про літераторів району. Планується розмістити електронні версії їх творів, що буде сприяти створенню позитивного іміджу бібліотеки.

Сайт Тутьчинської централізованої бібліотечної системи працює недавно.

Тому плануємо на майбутнє відобразити на сайті:

- етнографічне краєзнавство;
- кожна бібліотека-філія – в мережі Інтернет;
- власні бази даних.

Бібліотеки Тутьчинської ЦБС залишаються сьогодні центрами краєзнавства в районі, які вважають поширення краєзнавчих знань пріоритетним напрямком своєї діяльності.

Сподіваємося, що представлена мобільна, здатна до модифікації краєзнавча інформація, стане цікавою всім користувачам.

Вивчення історії бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського – складова бібліотечного краєзнавства

Білоус В.С. –
*директор бібліотеки
ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*

Народ живе доти, доки пам'ятає свою історію. Вивчення історії свого народу, його звичаїв вимагає поглиблення краєзнавчої роботи в бібліотеках, активної пропаганди краєзнавчих матеріалів. На сучасному етапі краєзнавчі знання виконують, окрім традиційних функцій (виховної, просвітницької, рекреаційної), функції екологічні, виробничі, наукові. Поширення таких різнобічних знань в значній мірі покладається на бібліотечне краєзнавство, яке включає створення інформаційного середовища, зокрема: – формування фонду краєзнавчих документів, його відображення в довідковому апараті бібліотеки, бібліотечно-бібліографічне обслуговування користувачів.

Бібліотека педуніверситету, використовуючи краєзнавчі бібліотечно-бібліографічні ресурси, зосереджує свої зусилля на наданні користувачам інформації про національні, етнічні, природничо-географічні, культурно-історичні, мовні традиції краю. Велика увага приділяється вивченню історії самої бібліотеки. Це одна з тем наукової діяльності колективу бібліотеки.

Бібліотека ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, як органічна та невід'ємна складова навчального закладу, пройшла довгий та складний шлях, зробила важливий внесок у його розбудову. Перш за все, це стосується забезпечення нормального перебігу навчального процесу, сприяння підвищенню ефективності викладацької роботи, наукового рівня студентів, аспірантів, пошукувачів. У 2008 році бібліотеці педуніверситету виповнюється 95. Кожен ювілей дає можливість озирнутися назад, підвести черговий підсумок за визначений період, оцінити досягнення та визначити стратегію подальшого розвитку.

Заснуванням бібліотеки прийнято вважати 1913 р., рік після заснування учительського інституту. У зв'язку з реорганізацією навчального закладу, змінювалася і назва бібліотеки: 1920 р. – бібліотека інституту народної освіти, 1930 р. – бібліотека інституту соціального виховання, 1933 р. – бібліотека педагогічного інституту. Сучасна назва – з 1998 р.

У 1914 р. її книжковий фонд становив 2032 прим.

Напередодні Другої світової війни фонд бібліотеки нараховував понад 100 тис. прим., читачів обслуговували на абонементі та в читальних залах на 50 місць, роботу бібліотеки забезпечували шість спеціалістів. Очолював колектив П.Я.Чупира. Під час фашистської окупації фонд бібліотеки був знищений і з 1944 р., після відновлення навчання в інституті, створювався заново.

А 4 жовтня 1946 р. в міському відділі культурно-освітньої роботи за № 5 було зареєстровано бібліотеку як структурний підрозділ педагогічного інституту.

Книги до бібліотеки надходили зі всіх регіонів країни як пожертви. Виділяли їх і уцілілі бібліотеки міста. Але першим, хто прийшов на допомогу, був учитель математики з Літинщини Волошинюк. Підбірка книг та брошур, що він подарував, стала основою розділу математики. Викладачі надавали можливість студентам користуватися літературою зі своїх бібліотек. Бібліотекарем в ті роки була О. І. Домбровська.

У наступні роки особлива увага приділялася комплектуванню фонду з питань педагогіки, психології, історії, філологічних та фізико-математичних наук. На початку 50-х років бібліотечний фонд нараховував 50 тисяч примірників. Працювали абонемент та читальний зал на 110 місць. А в 1956- 1957 рр. прийнято фонди ліквідованого на той час Вінницького педагогічного училища, на початку 60-х рр. – фонди Бердичівського учительського інституту. У період 60-80 рр. значна увага приділялася формуванню фонду книгозбірні, покращенню організації довідкового апарату, модернізації матеріально-технічної бази, розширенню структури закладу. Серед керівників бібліотеки – Л.М.Четверик, З.М.Шелягова, Г.П.Янківська, Д.І.Псенюк. З 1982-2006 рр. бібліотеку очолювала О.В.Бойван.

З 1987 р. частина відділів бібліотеки переїхали в новий корпус № 3 площею 1250 м²: відділи комплектування, бібліографії та відділ обслуговування навчально-методичною літературою з двома читальними залами.

Працівники бібліотеки протягом десятиліть проводили невтомну й подвижницьку роботу, спрямовану на охорону писемної культури нашого народу, відродження духовності та історичної пам'яті.

Плідний розвиток бібліотеки відбувався завдяки професіоналізму, відповідальності, а головне – любові до своєї справи працівників бібліотеки багатьох поколінь, що допомагало вижити у складні часи. Значний вклад впродовж десятиліть в бібліотечне забезпечення освітян області внесли працівники бібліотеки, ветерани бібліотечної справи З.М.Шелягова,

Д.І.Псенюк, О.М.Бородавко, Н.С.Кравець, Л.П.Шаповал, О.В.Бойван, Н.М.Шпильова, В.Ф.Парфененко, Г.П.Бондар та ін.

Пройшовши славний історичний шлях, зберігаючи і примножуючи традиції, бібліотека педуніверситету виконує свою основну місію – сприяння вищому навчальному закладу у виконанні навчально-виховного процесу та науково-дослідницькій роботі. Наразі у структурі бібліотеки педуніверситету шість відділів. До послуг користувачів два абонементи та п'ять читальних залів (на 500 посадочних місць), в т.ч. спеціалізований читальний зал психолого-педагогічної літератури. Протягом року бібліотека обслуговує близько 40 тис. користувачів, загальна кількість відвідувань за рік – 611 тис., документовидача становить – понад 1 млн.

Надбанням бібліотеки є фонд, який становить більше 520 тис. облікових одиниць, зокрема 218 тис. наукових видань, 230 тис. підручників, понад 19 тис. довідкових видань, 66 тис. художніх творів. Бібліотека найкраще в регіоні укомплектована літературою з педагогіки, психології. У фондах книгозбірні 1300 примірників рідкісних видань. Всього за рік передплатується близько 300 періодичних видань.

**Організація та популяризація документів
краєзнавчого характеру
(з досвіду роботи бібліотеки Вінницького
державного педагогічного університету
ім. Михайла Коцюбинського)**

Іванчук В.О. –
*завідувачка відділу обслуговування науковою
та художньою літературою
бібліотеки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського,*

Білоус В.С. –
*директор бібліотеки ВДПУ
ім. Михайла Коцюбинського*

Посилення уваги до історії, культури, національних та етнічних проблем свого краю потребує поглиблення змісту краєзнавчої роботи бібліотеки. Першочергове значення у зв'язку з цим надається фонду краєзнавчої літератури.

“Положенням про краєзнавчу роботу обласних, крайових, республіканських бібліотек” надається право вибору структури краєзнавчого фонду, організації зберігання цих видань, розміщення їх у фондї основного книгозберігання чи виділення у самостійний

фонд. Залежно від реальних умов, бібліотеки вирішують ці питання по-різному.

У бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету ядро краєзнавчого фонду знаходиться у загальній читальній залі, де зібрані видання, які найбільш активно використовуються читачами або укомплектовані в одному примірнику.

За своїм складом краєзнавчий фонд бібліотеки є багатовидовим: це книги, брошури, плакати, листівки, карти, автореферати дисертацій викладачів, неопубліковані матеріали – методичні видання, роздруковані копіювальною технікою, електронні ресурси.

Багато років триває співробітництво бібліотеки з Вінницькою організацією “Просвіта”, у якій ми періодично комплектуємося книгами краєзнавчого характеру, такими як, наприклад, “Вінниччина – край козацької слави”, “Вінницький мартиролог” (Філонов Л.В.), “Орел Подільського краю” (про полковника Якова Гольчевського).

Щорічно фонд поповнюється науковими записками ВДПУ, збірниками матеріалів обласних історико-краєзнавчих конференцій, які користуються великим попитом.

Надзвичайно цінними для студентів ВНЗ є наукові збірники “Подільська старовина”, видані Вінницьким краєзнавчим музеєм, де зібраний багатий краєзнавчий матеріал. Бібліотека педуніверситету періодично видає бібліографічний покажчик наукових праць викладачів ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Уже видано чотири випуски, які охоплюють наукові праці за період з 1970 по 2000 р. Це видання являє інтерес для всіх, хто цікавиться літературою краєзнавчої тематики.

У бібліографічно-інформаційному відділі бібліотеки ведуться картотеки:

- Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;
- Праці викладачів ВДПУ імені Михайла Коцюбинського.

В електронному варіанті також створені бази даних “Праці викладачів”, “Автореферати дисертацій” (остання створена у 2007 р., нараховує понад 300 записів).

Важливим джерелом інформації про літературу, історію та культуру нашого краю є місцеві періодичні видання “Вінницька газета”, “Вінниччина” та додатки: “Хочу все знати”, “Зцілитель”, “Земля”, “Садиба”, “Господар”, а також газети “Освіта Вінниччини”, “Місто”, “Вінницькі відомості”, “PIA”, “33 канал”, “Молодіжна газета Вінниччини”. У 2007 р. бібліотека одержувала газету “Поділля” з додатками “Громада”, “Хазяїн”, “Погляд”.

Ще одним джерелом інформації краєзнавчого характеру є університетська газета “Педагог”. На сторінках цього видання

постійно висвітлюється діяльність університету та бібліотеки.

Література краєзнавчої тематики відображена в систематичному каталозі бібліотеки в розділах “Історія Вінницької області”, “Географія Вінницької області”, “Література Вінниччини”. Виділена рубрика “Вінницька область”.

Статті з періодичних видань відображені у відповідних розділах систематичної картотеки статей.

У розділі “Історія Вінниччини” представлені такі рубрики:

- Конгреси, з’їзди, конференції, наради;
- м.Вінниця;
- Вулиці м.Вінниці;
- Вінниччина в найдавніші часи;
- Вінниччина в період II пол. IX ст. – I пол. XVIII ст.;
- Персоналії;
- Декабристи на Вінниччині;
- Вінниччина у XX ст. (1917 р. –);
- Період 1922-1991 рр.;
- До 75-річчя Вінницької області;
- Голод на Вінниччині;
- Політичні репресії;
- Період 1939-1945 рр.;
- До Дня визволення Вінниччини;
- Герої Вітчизняної війни;
- Герої Вітчизняної війни – випускники ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського;
- Видатні діячі Вінниччини.

В розділі “Мистецтво” є рубрики “Архітектура Вінниччини”, “Декоративно-прикладне мистецтво Вінниччини”, “Музична культура Вінниччини”.

Необхідність краєзнавчих видань у фондї нашої бібліотеки зумовлюється не лише загальноосвітніми інтересами, але й навчальними і науковими планами. Так, для студентів інституту філології і журналістики викладається спецкурс “Літературно-мистецька Вінниччина”. Під час підготовки до семінарів студенти-філологи активно використовують такі видання: “З-над Божої ріки: Літературний біобібліографічний словник Вінниччини”, укладений викладачем університету, відомим літературознавцем А.М.Подолінним; “Письменники Вінниччини” – книга видана в 2001 р. до 30-річчя обласної організації Національної спілки письменників України, яка містить короткі замітки про творчість вінницьких письменників та зразки їх поетичних чи прозових творів.

У фондах книгозбірні є твори фольклору, записаного на Вінниччині. Ці видання використовуються для оформлення книжкових виставок і під час проведення масових заходів, на

зустрічах студентів з вінницькими письменниками А.Бортняком, В.Рабенчуком, Т.Яковенко, В.Сторожук та ін. Письменники дарують нашій бібліотеці свої нові книги з автографами.

У 2007 р. відбулася творча зустріч з поетесами Н.Гнатюк та В.Сторожук в загальній читальній залі. Цікавою, насиченою була зустріч з нашим земляком етнографом і фольклористом, уродженцем Гайсинського району М.Дмитренком, який подарував бібліотеці кілька нових поетичних та фольклористичних збірок. Для вивчення історії фольклору студенти активно використовують його підручник "Українська фольклористика: історія, теорія, практика".

Для задоволення інтересу вінничан в інформації про минуле свого краю в нагоді стануть книги, якими поповнилися фонди бібліотеки за останні 2-3 роки: Барнасюк О.С. Історія міста Немирова від найдавніших часів до сьогодення; Купчишин М.Ф. Шаргородщина: Сторінки історії; Нагребецький М.Н. Моя Плебанівка: Історико-етнографічний нарис; Петренко О.С. Лука-Мелешківська: Нариси історії села.

Персоналії краєзнавців-дослідників представлені в довіднику С.Д.Гальчака "Краєзнавці Вінниччини: Біографії. Бібліографія".

До краєзнавчої тематики звертаються студенти всіх факультетів та інститутів, де викладається загальноуніверситетський курс "Народознавство". Викладачі нещодавно створеної кафедри етнології проводять окремі заняття у вигляді обрядових дійств, що вимагає від студентів активної підготовки, а від бібліотекарів – надання змістовного краєзнавчого матеріалу.

На новорічні та різдвяні свята великим попитом користується книга "Подільські колядки та щедрівки". Перед Великодніми святами для студентів та всіх бажаючих проводяться майстер-класи з виготовлення писанок, і тоді на книжкових полицях не залишається жодного примірника з цієї тематики, в т. ч. книги для дітей майстра народної творчості з Вінниці Марини Верхової "Великодня писанка", вірші до якої створив відомий поет-земляк Михайло Каменюк.

Бібліотека завжди приєднується до всіх краєзнавчих заходів, які відбуваються в університеті. Великі тематичні перегляди, виставки, огляди організуються відповідно до планів кафедри етнології, розробляється цикл заходів.

Для пропаганди документів краєзнавчого характеру, відображення цієї тематики, виховання в студентів шанобливого патріотичного ставлення до рідного краю в нашій бібліотеці використовуються різноманітні форми й методи бібліотечної роботи, проводиться значна культурно-просвітницька діяльність.

Бібліотечно-інформаційне обслуговування людей з особливими потребами
(З досвіду роботи ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва)

*Введенська О.Ю. –
бібліотекар II категорії
Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва*

На початку 90-х років минулого століття люди з особливими потребами під керівництвом соціальних служб і фондів стали об'єднуватися у громадські організації. Головна мета таких об'єднань – інтеграція в суспільство, розвиток і становлення їх членів, а також пошук шляхів створення умов для самостійного життя. Такі цілі досягаються заснуванням клубів за інтересами, наданням психологічної допомоги, створенням умов, де людина почувається комфортно.

Молоді інваліди відчули підтримку держави. Вони зрозуміли, що можуть бути цінними, корисними, стали більше цікавитися різноманітними галузями знань. Більш інтенсивно почали випускатися твори авторів з особливими потребами, у вищих навчальних закладах зросла кількість студентів зі слабким здоров'ям. Більшої ваги набула інформація, яка допомагає таким людям у повній мірі використовувати свій інтелектуальний і духовний потенціал.

Надійною базою, яка завжди готова надати необхідні дані, відшукати потрібний документ, сприяти проведенню самостійного пошуку інформації на традиційних і новітніх носіях, є бібліотеки.

Завдяки інноваційним ідеям, нестандартним підходам до процесу інформатизації, ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва розширила рамки своєї діяльності. Сьогодні це вже не тільки зібрання книжок. Насамперед це – інформаційний центр, який гостинно відчиняє свої двері кожному, кого цікавлять нові знання, хто готовий наполегливо працювати для того, щоб змінити свою долю на краще.

Бібліотечно-інформаційне обслуговування людей з особливими потребами – один із важливих напрямків діяльності "Тімірязєвки". Розпочато та продовжуються пошуки варіантів інтеграції в суспільство користувачів шляхом надання потрібної інформації, розширення їх світогляду, відкриття можливостей нових інформаційних технологій.

Для мене прагнення, сподівання й інформаційні потреби моїх користувачів є дуже близькі, адже я належу до цієї категорії. Із бібліотекою знайома з дитинства, а закінчивши факультет

документознавства та інформаційної діяльності у ВСЕІ ВМУРоЛ «Україна», здобула вищу освіту, необхідні знання. По-новому відкрила для себе важливість інформації та новітніх технологій. Переді мною відкрився світ нових, несподіваних можливостей, який робить сучасну людину більш освіченою, дозволяє володіти ситуацією, використовувати свої здібності. І відтоді моїм бажанням стало поділитися цим із моїми друзями, а також всіма, хто пов'язаний із важким життям людини з фізичними вадами.

Саме ця категорія користувачів і знаходиться постійно в полі зору нашої бібліотеки. Головне завдання полягає у тому, щоб, вийшовши з бібліотеки, людина відкрила для себе нові можливості для повноцінного життя, відчула себе потрібною. Таких результатів ми досягаємо, використовуючи два основних напрямки роботи: задоволення конкретних запитів користувачів, а також рекомендація інформації, яка на погляд бібліотекаря, може бути корисною у вирішенні проблем читача.

Одним із перших моїх кроків стало складання плану, де були окреслені основні напрями, завдання і очікування. Серед пунктів було виділено наступні: збір, обробка відомостей про інвалідів, охочих користуватися інформаційними послугами, вивчення і аналіз потреб інвалідів у сфері бібліотечного обслуговування; розповсюдження інформації про бібліотечні послуги і розширення їх асортименту; створення інформаційно-практичного клубу при центрі ІАТР, (який незабаром розпочне свою роботу), ведення обліку відвідування користувачів.

Із державними і громадськими організаціями міста я була знайома. Та щоб налагодити із ними ділові зв'язки, був виданий буклет «Бібліотечно-інформаційне забезпечення людей з особливими потребами». Увага користувача зверталася на нові послуги обласної наукової бібліотеки. Також коротко були описані необхідність і переваги такого обслуговування. Буклет поділений на три частини. У першій викладена теоретична основа і пріоритетні напрями інформаційного забезпечення, друга частина присвячена обслуговуванню з допомогою системи ІРБІС і всесвітньої мережі Інтернет, третя описує роботу клубу. Буклет розрахований на керівників згаданих громадських організацій, інвалідів та інших зацікавлених осіб.

Подібних об'єднань та організацій у місті немало. І тому пересічному користувачеві іноді важко зорієнтуватися і обрати саме ту, яка б найбільше задовольняла його. Існує спеціальний довідник, де зібрані всі дані про них, виданий громадською організацією «Паросток». У бібліотечній роботі він незамінний.

Завдяки йому, а також іншим традиційним і новітнім джерелам, є можливість допомогти користувачеві віднайти саме ту організацію, яка допоможе у вирішенні нагальних питань.

Особиста інтеграція в суспільство людей з особливими потребами – це нелегкий, сповнений наполегливих пошуків, самоконтролю і щоденної праці шлях. І дуже важливо знати, що ти не один, що зовсім поруч були і є люди, які незважаючи на важкий стан здоров'я, досягли високих результатів у особистому, громадському і суспільному житті. Насамперед це наші славетні земляки. Поети Олександр Боярунець і Володимир Забаштанський, які, маючи важкі форми інвалідності, стали взірцями незламності духу, прагнення самодостатності й мужності в українському письменстві другої половини ХХ століття. Їх твори користуються особливим попитом.

Популярними серед користувачів є твори Олександра Войтка – вінницького незрячого композитора, лауреата Всеукраїнського фестивалю «Червона рута». Його ліричні пісні випромінюють доброту та життєву силу. Недарма його називають «необардом». Можна згадати і відомих спортсменів – параолімпійців, які принесли славу рідному краю та нашій державі, зокрема, Миколу Левицького, Олену Войтко та інших. Їх мужність, бажання самореалізації ми ставимо за взірець в роботі з молодими інвалідами.

Для групи молоді з особливими потребами у Центрі Євроінформації, що діє при ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва, проведено семінари «Пошук інформації у всесвітній мережі Інтернет», «Використання інформаційних технологій для людей з вадами мовлення» (програми, які озвучують тексти). Увага учасників зверталася на зручні можливості, які увійшли в наше життя завдяки новітнім технологіям. Показано сутність комп'ютерних мереж, принципи їх роботи. Та переважну частину зустрічі було присвячено роботі із пошуковими системами. Для більш доступного викладення матеріалу застосовувалася програма Power Point.

Створено дві електронні бази даних «Нормативні документи для людей з особливими потребами», де зібрані закони, постанови, розпорядження щодо інвалідів, а також «М'яка іграшка». До неї увійшли зразки, викрійки, опис процесу роботи. Метою баз даних є звільнення користувача від рутинної роботи пошуку. Вся необхідна інформація зібрана і систематизована. Для обох баз були використані найновіші і найцікавіші джерела із фондів обласної наукової бібліотеки та мережі Інтернет. БД можна копіювати на переносні носії, пересилати електронною поштою. Вони використовуються під час проведення семінарів-презентацій, на яких були присутні

представники різних громадських організацій інвалідів.

Тісна співпраця бібліотеки налагоджена з клубом інформаційних технологій, що діє при Вінницькому обласному центрі інтеграції дітей-інвалідів «Промінь». На засіданнях клубу роз'яснюється суть інформаційного забезпечення, як один із засобів інтеграції в суспільство. Розкриваються ознаки, функції, можливості інформації, а також способи її успішного використання у повсякденному житті. Показана роль бібліотеки, як інформаційного центру, до якого завжди можна звернутися по допомогу. Із цікавістю члени клубу освоюють нові програми, зокрема такі, як клавіатурні тренажери, «vazitka», користування Інтернет. Та найбільше цікавить їх все, що стосується виготовлення фотографій. То ж намагаюся як можна ширше розкрити для них цю тему, показати найновіші здобутки у цій галузі. Багато молодих людей стали читачами обласної наукової бібліотеки.

Заходячи на вітчизняні сайти, а також на web-сторінки зарубіжних бібліотек, я знайшла цікаві факти, корисні вказівки, інноваційні варіанти роботи. З допомогою електронного каталогу програми ІРБІС був проведений пошук інформації на традиційних носіях. Це, зокрема праця Жанни Марусич «Бібліотечне обслуговування інвалідів по зору засобами нових інформаційних технологій», монографія Марії Коновалової «Бібліотека – інвалід – суспільство». У цих роботах розкриті теоретичні і практичні основи реабілітації інвалідів у регіональній бібліотеці.

І все ж, незважаючи на те, що все більше бібліотек у своїй діяльності звертають увагу на людей з особливими потребами, інформації і готових рекомендацій та методик щодо проведення такої роботи дуже мало. Адже цей напрямок залишається досить новим. Вирішивши займатися цією справою, фахівець має бути готовим до постійного пошуку нових ідей, роз'яснення майбутнім читачам сутності і переваг своєї діяльності. Також, незважаючи на очевидні додаткові можливості, які внесли інформаційні технології, є інваліди, що не використовують їх із причини функціональних обмежень. Доводиться шукати нові, інноваційні методи, із деякими користувачами займатися індивідуально.

Подолання цих проблем я бачу у висвітленні кожною бібліотекою своїх досягнень у цій галузі, а також проведенні науково-практичних конференцій, постійному діловому спілкуванні, обміні відповідною інформацією. Досягти більшої ефективності можна за рахунок проведення презентацій, інформаційних заходів та екскурсій по бібліотеці. Для студентів, а також фахівців з інвалідністю плідними будуть активні форми роботи, зокрема

науково-практичні зустрічі, де їх учасники будуть як у ролі слухачів, так і доповідачів. Передбачається проводити вечори дозвілля, читання та обговорення статей і книг актуальної тематики.

Методи можуть бути різними. Метою ж залишається кваліфікована допомога користувачеві, надання вільного доступу до інформації, щоденна праця для поширення справи інтеграції в суспільство людей з особливими потребами, а відтак, підвищення іміджу бібліотеки, зокрема ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва, серед представників різних верств населення регіону.

Історичне краєзнавство та його вплив на розвиток духовності і культури регіону

Пізнання природи та природоохоронні здобутки краю в минулому і тепер

Гудзевич А.В. –

кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського

Вивчення природи та природоохоронна діяльність на Вінниччині мають давні традиції і багату історію, що пов'язано з давнім заселенням та досить значним освоєнням природних (натуральних) ландшафтів цієї території. Вже з XIII–XIV ст. починає зазнавати деякої унормованості щодо експлуатації вільне і необмежене (за виключенням святих місць) до цього часу природокористування: забороняється використовувати ділянки лісових масивів (цінні медоноси), здійснюються перші спроби щодо відтворення іхтіофауни шляхом розмноження риби в спеціальних розплідниках з подальшим «засипанням» у водойми.

В XVI ст. у законодавчому порядку передбачається охорона прав власників лісу, а тому встановлюється сувора кара за полювання в чужому лісі та грошові покарання за лісопорубку. Розпочинається охорона окремих видів тварин, зокрема турів. Факт їх охорони у штучних огорожах засвідчує відомий французький дослідник і археолог цього часу Блез де Віженер у своїй книзі «La description du Rogaume de Pologne», виданій у Парижі в 1573 р.

Другу половину XVII ст. на Вінниччині слід вважати початком штучного відновлення та охорони лісової рослинності (закладання Печерського, Сокілецького та Чернятинського парків).

З середини XIX ст. разом з вивченням флори краю починається збирання відомостей щодо поширення рідкісних видів рослин. Вперше такий список складений В.Монтрезором та опублікований в друкованому органі Київського товариства природодослідників у 1880 році.

З 70-х років XIX ст. починають створюватись комісії (по суті – прауправління екології та природних ресурсів) для обстеження санітарного стану промислових підприємств та визначення екологічного становища навколо них, ініційовані Товариством подільських лікарів (вперше утворено в 1859 році, а поновлено в 1878 р.), почесним членом якого був обраний всесвітньо відомий медик-хірург М.І.Пирогов. З 1887 року почалося щорічне проведення санітарного обстеження промисловості, для чого створюються санітарні правила для промислових підприємств.

Важливе місце в пізнанні краю посідають Подільський епархіальний та історико-статистичний комітет (діяв з 1885 по 1920 рік), «Товариство подільських природодослідників і любителів природи» (започаткувалось в кінці XIX – на початку XX ст., а організаціїно засноване в 1910 році), Кабінет виучування Поділля (заснований на початку 1924 року за ініціативою видатного краєзнавця Поділля В.Д.Отамановського) при Вінницькій філії Всенародної бібліотеки України (тодішня назва Центральної Наукової бібліотеки АН України ім.В.І.Вернадського).

З 30-х років XX ст. здійснюються заходи задля поліпшення стану рослинного покриву краю (створюється Подільська зональна лісова дослідна станція, розпочинається реконструкція старих ставків). Кінець 40-х – початок 60-х рр. знаменний проведенням гідро- та ґрунтозахисних заходів, які здійснюються на основі широкомасштабних обстежень ґрунтового покриву земель Вінницькими органами землевпорядкування, результатом роботи яких стало створення карти ґрунтів області. Проводяться насадження полезахисних, прияружних, прибалкових та прирічкових лісосмуг.

З другої половини 60-х рр. природоохоронні ініціативи перехоплюють Вінницьке обласне товариство та інспекції з охорони природи. Як результат титанічної праці членів Товариства охорони природи з'являються рукотворні пам'ятники – ботанічний сад «Поділля», облагороджений витік річки Рось, систематизуються дані про цінні природні ділянки (Реєстр природно-заповідного фонду, 1986); за допомогою методу анкетування під керівництвом першого директора Вінницького

будинку природи Є.І.Жиліна (1974р.) зібрані повні відомості про 1037 гнізд червонокнижних лелек та зроблено карту-схему їх розміщення (єдиній області в Україні) за рік до міжнародного перепису лелек (проводився в 1974 році).

В 1977 році на основі плідної співпраці співробітників Ботанічного саду «Поділля», краєзнавчого музею, інспекції по охороні природи, викладачів природничо-географічного факультету педінституту та вчителів біології шкіл області була розроблена і затверджена Червона книга зеленої зони м.Вінниці, до якої було занесено 22 види рослин. «Червона книга» області була створена вперше в Україні (на рівні областей) і видана тиражем в тисячу примірників у 1982 році. Її перевидання було здійснено у 1994 та 2004 рр.

Велику роз'яснювальну та профілактичну роботу серед населення проводять в цей час радіо, преса, обласна станція юних туристів, будинки природи (на початку 90-х рр. в області діяло 64 народних університети «Природа» та їх філіали), студенти-активісти природничо-географічного факультету педінституту, об'єднані ентузіастом охорони фауни доцентом Б.І. Розумовським в «Дружину охорони природи».

Нині, долаючи економічну скруту та обмежені фінансові можливості, продовжує виконувати природоохоронну, пропагандистську й координаційну роль щоквартальний інформаційно-екологічний вісник президії Вінницької обласної організації українського Товариства Охорони Природи «Природа і люди» (з червня 1990 року, ред. А.Ю. Литвиненко) та Вінницьке відділення Українського Географічного Товариства України «Наукові записки» (з 2001). Тільки останнім часом вченими-географами, членами ВВ УГТ України підготовлено карти («Екологічна карта Вінниччини» /В.Є.Любченко, 1998), «Атлас Вінницької області» (2008), краєзнавчі нариси (серії «Земля Подільська», «Поділля: природа і ландшафти» /ред. проф. Г.І.Денисик, 1995-2008), «Зелені «оазиси» Вінниці» та «Знай і бережи» (природні та рукотворні скарби Вінниці та околиць) / А.В.Гудзевич, 2005 і 2006), „Перлини Східного Поділля” (Г.І.Денисик, Г.В.Чернова, А.В.Гудзевич, А.М.Дручинський, 2008), посібники («Природно-заповідна Вінниччина», «Заповідні куточки Вінниці» / А.В.Гудзевич, 2002 і 2006), буклети тощо.

Тема дослідження не вичерпується здійсненим аналізом і потребує посиленої уваги з боку дослідників в подальшому.

Краєзнавство у контексті музейної роботи

*Висоцька К.І. –
в.о. директора Вінницького
обласного краєзнавчого музею*

Краєзнавчі (як і меншою мірою художні та історичні) музеї за власною специфікою не можуть залишатися осторонь вивчення природи, історії та культури рідного краю, збирання різноманітних відомостей про видатних людей, які жили на його теренах. Адже побудова експозиції та створення окремих виставок неможливі без урахування взаємозв'язку та взаємообумовленості загальнодержавної історії та регіональних процесів. Відтак, ступінь вивчення подій минулого, рівень їх репрезентації за допомогою яскравих і типових експонатів та матеріалів є тими факторами, від яких залежить репутація музею як наукової установи. «Наукову цінність експозиції, – констатує А.І.Михайловська, – визначають перш за все справжні та вивчені матеріали» [1].

Таким чином, планування, здійснення та контроль за краєзнавчими дослідженнями є одним з головних напрямків організації роботи музею.

Іншою складовою невід'ємного зв'язку музейної і краєзнавчої роботи є їх спрямування на задоволення культурних та пізнавальних потреб не лише вузького кола фахівців, а й широких верств громадськості, насамперед тих, хто цікавиться і переймається подіями давнини, вивчає природу малої батьківщини, традиції та звичаї представників різних народів, які її населяють або населяли раніше. «Краєзнавство саме по собі популярне, – відзначав російський академік Дмитро Лихачов. – Воно існує постільки, оскільки в його створенні та його сприйнятті (споживанні) беруть участь широкі маси» [2].

Нарешті, третім об'єднуючим фактором, що лежить в основі і краєзнавчої, і музейної діяльності, є їхня виховна функція, виконуючи яку, вирішуємо питання емоційного насичення розповіді про експонати, формування у відвідувачів музею стійких уявлень та оцінок, що, в результаті, сприятиме зміцненню духовного єднання людини з вітчизною.

Конкретна робота Вінницького обласного краєзнавчого музею у напрямку краєзнавчих досліджень забезпечується як вирішенням поточних завдань (написанням статей, довідок і повідомлень, організацією краєзнавчих конференцій, експедицій, збиранням

матеріалів до біографій відомих діячів, співпрацею з колекціонерами), так і підготовкою ґрунтовних видань.

За останні 15 років музей забезпечив публікацію чотирьох випусків збірок статей «Подільська старовина» (1993, 1998, 2003, 2008), трьох «Музейних вісників» (2005, 2006, 2008), книг В.В.Колесник, Т.Р.Соломонової, Л.І.Семенко, фотоальбомів старих світлин і листівок (1998, 2006, 2007), комплектів листівок етнографічного характеру (2003, 2007), настінного календаря на 2007-2008 рр. «Герби Поділля» (2007).

Важливим аспектом реалізації краєзнавчого спрямування нашого музею є постійна збирацько-пошукова робота, у рамках якої до фондів надходять не лише предмети та документи минулого, передані або придбані згідно з висновками закупівельної комісії, а й матеріали, які відносяться до сучасності. Це досягається за допомогою співпраці з органами влади, громадськими, політичними, культурними, національними та релігійними організаціями і товариствами, підприємствами та установами, приватними особами. Отримані таким чином комплекси стануть у нагоді при створенні актуальних виставок сьогодні, а також можуть бути використані і в майбутньому.

Окремим напрямком дослідницької діяльності музею слід виділити організацію краєзнавчих експедицій, під час яких збираються експонати та записуються спогади людей про знакові історичні події, свідками яких вони були (колективізація, голод, репресії, війна, відбудова народного господарства тощо).

Краєзнавча робота проводиться і під час засідань членів історичних і етнографічних клубів, які працюють при музеї: «Клію», «Мокоша», «Білий вовк» та інші.

Пріоритетними напрямками краєзнавчої діяльності музейних установ на Вінниччині є розвиток туристичного краєзнавства, розгортання кампанії просвітницької роботи у регіональних ЗМІ, створення низки сайтів відповідного спрямування і, врешті-решт, інституціоналізація краєзнавчої роботи в області.

Джерела та література

Михайловская, А.И. Музейная экспозиция: (организация и техника) / А.И.Михайловская. – М., 1964. – С. 15.

Лихачев, Д.С. Краеведение как наука и как деятельность / Д.С. Лихачев // Лихачев, Д.С. Русская культура. – М. : Искусство, 2000. – С. 160.

Метод «усної історії» та його вплив на розвиток духовності і культури регіону

Куделя-Сьвонтек В.В. –
магістр історії, аспірант інституту історії
Ягелонського університету м.Краків (Польща)

Історична наука у постмодерну добу вийшла за межі традиційного сприйняття історичного нарративу. Поширення наукових горизонтів неминуче призвело до пошуків нових методів, які б дозволили „повернути людям, які робили й переживали історію, центральне місце в ній, даючи їм можливість заговорити на повен голос”. [1, с. 15].

Шлях, який пройшла усна історія у світовій гуманістиці, поки не стала повноправним методом історичних досліджень, був тернистим. Країни Америки й Західної Європи у 60–70–ті рр. минулого століття почали офіційно використовувати цей метод на потреби нової локальної історії, а в країні Східної Європи він прийшов значно пізніше. На сьогодні його успіх у науковому світі не підлягає сумніву. Міжнародна асоціація усної історії, Асоціація усної історії США, Товариство усної історії Великої Британії, Товариства Театр НН та Артефакти у Польщі, Асоціація дослідників усної історії України – і це далеко не повний список міжнародних об'єднань, які на даний момент практикують і шліфують методику. [2, с. 177-179].

Особливостям усної історії та її епістемологічним проблемам присвячені сотні статей і монографій, огляд яких уже не раз ставав темою окремих досліджень. Порушені в них питання щодо вірогідності чи суб'єктивності, креативного характеру інтерв'ю як історичного джерела, співвідношення офіційної історії та колективного/індивідуального її переживання, впливу на особисті спогади факту приналежності до тієї чи іншої соціальної групи і пов'язаних з цим особливостей саморепрезентацій, міждисциплінарного характеру усної історії та її місця в історіографії загалом [3, *passim*], частково також торкаються соціального значення цих досліджень.

Вперше цей факт одначе привернув увагу у 20-ті роки ХХ ст. французького соціолога Морріса Хальбвакса, котрий ствердив, що відомість спільно пережитого минулого допомагає кожній суспільній групі об'єднуватись та називати себе «ми» [4; с. 422]. Барбара Шацька, спираючись на дослідження американських

учених, також вказує на стислий зв'язок поміж пам'яттю та національною свідомістю: «Пам'ять допомагає нам бути собою, незважаючи на те, що ми живемо вже у інші часи і у зовсім іншому місці. У свою чергу від того, хто ми на даний момент, залежить, власне, які спогади ми добуваємо з нашої пам'яті» [5; с. 16].

Під час суспільної комунікації всередині спільнот з подібним досвідом минулого (наприклад, мешканці одного села) – обмін спогадами триває до тих пір (а розповіді модифікуються), поки у всіх членів суспільної групи не з'явиться майже подібна, схематична версія пережитої події. Всі ці історії спираються на подібному (у деякій мірі) фундаменті особистого досвіду, але в подробицях часто стають містифікаціями, створеними цією спільнотою. Інакше кажучи, спогади про історичні події – це колаж, котрий формується на підставі багатьох джерел, змінюється у зв'язку з обміном досвіду, але має індивідуальну вартість.

Усна історія дозволяє пізнати внутрішній світ кожного опитуваного, побачити у ньому перш за все людину з її духовністю, традиціями, стереотипами, надіями, неповторним історичним досвідом та пам'яттю, що його приховує. Усна історія – це зустріч двох світів (опитуваного та дослідника), які спільно мають за мету створити реконструкцію, скажімо, конкретної історичної події.

Історична пам'ять, виплекана пам'яттю індивіда або цілої родини, тісно пов'язана з історією регіону, чинить історію народу ближче кожному завдяки своїй буденності та емоційності. Таким чином, історія перестає бути архівом сухих, сумлінно зібраних істориками, фактів, вона починає переймати та непокоїти, вона болить та надихає, творить та руйнує, адже вона написана долями наших близьких.

П.Томпсон, *Голос прошлого. Устная история* / Пер. с англ. – М., 2003.

М.Kurkowska, *Historia zwyklych ludzi. Wspolczesna angielska historiografia dziejow spoiecznych*. Krakow, 2003.

Г.Грінченко, Усна історія — теорія, метод, джерело [в:] Невигадане: Усні історії остарбайтерів/ Автор-упоряд., ред., вступ. ст. Г.Г.Грінченко. – Х.: Видавничий Дім „Райдер”, 2004. – С. 10-32.

Maurice Halbwachs, *Spoieczne ramy pamieci, przei*. M. Kryl. Warszawa, 1969.

B.Szacka, *Pamiekk zbiorowa i wojna, „PrzeeglNed Socjologiczny”*, nr 2, 2000.

Загадка «охів»
(за матеріалами щоденника французького дипломата
Ульріха фон Вердума XVII ст.)

Кожухар В.М. –
*доктор технічних наук, професор
Брянської інженерно-технологічної академії*

Ульріх фон Вердум, французький дипломат, що супроводжував в XVII ст. по Україні військо польського короля Яна Собеського, в своєму щоденнику¹ відзначав, що в Могилеві (Подільському) один грецький (тобто православний) піп казав, що тут (тобто в Середньому Подністров'ї) жив народ, який він назвав «охами». На жаль, піп не казав, чи фон Вердум не відзначив, в які часи проживав той народ.

Само по собі цікаво те, що за минулих 25 років з моменту публікації українського перекладу щоденника, ця інформація не повернула до себе належної уваги науковців – істориків та етнографів.

Між тим вона мусила б її повернути в багатьох напрямках: що це за населення? яке його походження? куди воно дівалося (адже історики в названому регіоні ніяких етносів, крім уличів та тіверців не відзначають ще з середніх віків)? як воно само себе звало і як його називали сусіди? яке походження назви чи самоназви?

Між тим мовчанка науковців, видимо, не випадкова. В нашій вітчизняній історії забагато «білих» плям. Ми фактично не знаємо де проживали тіверці і уличі.

Численні карти, що приводяться навіть в підручниках з історії, відзначають місцезнаходження кожного з названих етносів то на лівому, то на правому березі Дністра. Ми не знаємо були тіверці слов'янами, гетами (тирогетами), чи слав'янізованими гетами. Ми також толком не відаємо кули ділись тіверці: витиснуті з Нижнього Дністра кочівниками пересунулись в верхів'я Дністра і далі в Трансільванію², чи можливо, помандрували на схід і дали ім'я місту Твері.

А чому б і ні? Змогли ж дещо раніше з Польщі (від ляхів) радимичі переміститись в район сучасної Москви.

Стосовно назв етносів, то тут значну роль грає вживання їми окремих приставок, частин мови, вимова. Так, відомо, що назва русинів – лемків зв'язана з частим вживанням ними зв'язку «лем» (але)³, а русинів – бойків, аналогічно з «бо». Схожу ситуацію відмічають французи: Прованс під час середньовіччя носив назву Окситанії, так як його населення розмовляло на мові «ок», яка

зараз відома як провансальська; в ній вживалась частка «ок»⁴.

На превеликий жаль особливості мов тіверців і уличів нам теж невідомі.

Виходячи з відомого нам, ризикну висловити обережне допущення.

По-перше, піп видимо мав на увазі давноминулі часи, початок першого тисячоліття.

По-друге, мова могла йти про роксоланів (рохсасів, чи рухсасів). В названі часи в Подністров'ї і міжріччі Дністра та Прута їх проживало дуже багато. Ще в XVII ст. поляки, турки і визначний український церковний ієрарх П. Могила іменував Україну Роксоланією. Видимо друга і основна частина самоназви «ас» відкидалась, як очевидна, а перша («блискучі» чи «білі») втрачала першу букву з міркувань зручної вимови (починали з голосної). Можливо саме так роксолани ставали охами.

¹ **Український** переклад опублікований в журналі «Жовтень», 1983, № 10, с. 89-105 (с.104).

² **Суляк С.** Русини в истории: прошлое и настоящее // Русин, 2007, № 4 (10), с. 29-36. (с. 36).

³ **Згадаймо** слова пісні: «Я не смутна, лем сердита».

⁴ **Андреева О.** Средневековье: культ прекрасной дамы // Наука и жизнь, 2005, № 1, с. 118-125 (с.120).

Голодомор на Поділлі 1932-1933 рр.

Наростання голодного мору на Поділлі (1928-1933 рр.)

Петренко В.І. –
заступник директора Державного архіву
Вінницької області, кандидат історичних наук

Задіяна більшовицьким тоталітарним режимом політика експропріації селянської власності та продовольства призвела до голоду в Україні, зокрема на Поділлі, вже у 1928 р. З цього часу він тільки посилювався.

Уже в травні 1928 р. у Вінницький окружний комітет КП(б)У надійшло зведення ДПУ „Про політстан Жмеринського участку”, в якому містилась інформація: „Хлібна криза відчувається по всьому

участку залізниці і прилягаючій 15 верстовій полосі... Становище з нестачею хліба хвилює робітничі маси... Невдоволення відсутністю необхідної кількості хліба серед службовців масове, всі говорять про голод... В селі Юрківка Тульчинського округу селяни настроєні проти Радянської влади і в інших селах бідняки переживають голодовку. В селах говорять, що Радянська влада грабить селян. Позабирали весь хліб і віддали за кордон..."¹

У червні Тульчинський окружний відділ ДПУ доводив до відома окружний партійний комітет КП(б)У про такі події: „В м.Гайсин 2 червня 1928 р. натовп в кількості 300-400 чол. з'явився до будинку райвиконкому з криками „Дайте хліба"... В селі Тарасівка біля хати-читальні розклеєні листівки із таким змістом: „Параходик пливе мимо пристані, будем рибку кормить комуністами"... У Бершадському районі секретар райвиконкому отримує такі записки: „Куди ви відправляєте наш хліб, наша худоба гине від голоду, ми також голодуємо"... В Томашпільському районі селяни говорять, що стало важче жити, ніж в голодні роки, немає ні кусочка хліба, Радянська влада влаштувала штучний голод... У Тульчинському районі черги голодуючих за хлібом розганяють міліціонери, в чергах твердять, що уряд продовжує вивозити хліб за кордон, а ми тут голодуємо... Серед учительства Соболівського району відчувається значне реагування на нестачу хліба..."²

У липні 1928 р. секретар Вінницького окружного комітету КП(б)У отримав доповідну окружного відділу ДПУ такого змісту: „По агентурним матеріалам більша частина населення с. Багринівці Літинського району, приблизно 300 дворів, абсолютно немає хліба і висловлює невдоволення тим, що під час хлібозаготівлі вивезли із села 10 000 пудів зерна... Члену правління Багринівського кооперативу Сакевичу бідняки заявили: «Ми тебе поб'ємо і весь хліб із кооперації заберемо. Що ми з голоду повинні пухнути?»"³

Спецзведення Вінницького окружного відділу ДПУ за перше півріччя 1928 р. свідчать про наростання хлібної кризи і погіршення становища з продовольством в регіоні, а саме: „Ще з початком весни стали надходити листи про недостатнє постачання хліба сільській бідноті. Набагато збільшилося таких листів у травні. Тільки останніми днями, редакція одержала дописи на цю тему з цілої низки сіл: Слобода (Хмільницький район), Дашів (Іллінецький район), Сосни (Літинський район), Бондурівка й Мар'янівка (Немирівський район)... З Ободівки пишуть, що мають потребу в борошні 300 чоловік... При розподілі хліба в кооперативі, що називається, б'ються. Внаслідок цього, за словами сількорів, біднота, що не має де придбати хліба – голодує... Влада викачала

хліб, не враховуючи потреб села, а тепер у нас голод...¹⁴

Не дивлячись на застерігаючі інформації місцевих партійних органів та силових відомств про початок масового голоду, вищі партійні органи влади продовжували сталінський курс на примусове вилучення хліба. Їхню позицію підтвердив і партійний форум – липневий 1928 р. пленум ЦК ВКП(б), на якому Сталін заявив про „посилення опору з боку капіталістичних елементів”¹⁵ і необхідність за всяку ціну виконати намічені хлібозаготівельні плани. Продовольча криза в країні загострилася ще більше.

Про голод на Поділлі і в другій половині 1928 р. свідчить значний масив документів Державного архіву Вінницької області. Так, у доповідних записках окружних відділів ДПУ окружкомом КП(б)У, повідомлялось: „Цілком таємно. Якщо раніше, під час проведення кампанії самообкладання, мали місце антирадянські виступи куркульства, то в даний момент, в зв'язку з хлібною кризою, ми наблюдаємо масові селянські виступи, про що свідчать такі факти (висловлювання селян): „Минулий рік не був неврожайним. Хліб на Україні є. Куди дівається наш хліб. Наша худоба гине від голоду. Ми також голодуємо... Селянам стало важче жити, ніж в голодні роки. Я не маю ні кусочка хліба і худоба моя гине від голоду. На базарі неможливо дістати ні одного фунта хліба, тому що влада забрала і вивезла увесь хліб. І не тільки у мене, а у всіх селян... Уряд вивозить хліб за кордон, а ми тут здихаємо з голоду. В Одесі грузять хліб на пароплави. А ми залишилися без хліба... Радянська влада влаштовує штучний голод. Повсюди черги голодних людей, а міліція їх розганяє... Комуністи ведуть країну до розрухи і голоду, нам, селянам потрібно покласти цьому край. Представники райвиконкому будуть до нас їздити до тих пір, поки ми не візьмемо коси та вила і не прогонимо їх з села...”¹⁶

Продовольча криза, у зв'язку з репресивними хлібозаготівлями, в 1929 р. тільки посилилася. Навесні у більшості українського селянства закінчилися припаси продуктів, розпочався масовий забій тварин, проїдання посівного матеріалу. Селяни намагалися рятуватися, вживаючи в їжу сурогати. Випадки опухання стали набувати масового характеру. У Могилів-Подільському окрузі жінки влаштовували голодні бунти проти влади, заявляючи: „Не потрібно чекати поки нас виморять голодом або ми замерзнемо в чергах за хлібом на морозі, а потрібно добиватися, тим більше, що ми жінки і нам нічого не зроблять”.¹⁷

В оглядах Інформвідділу ЦК КП(б)У „Про хід хлібозаготівель» за червень 1929 р., читаємо: «Спостерігаються випадки масових обшуків, арештів, перекручування в бік продажу

майна за нездачу хліба, розповсюдження нових методів хлібозаготівель на велику кількість середняцьких господарств, використання хлібозаготівель з ціллю розкуркулення...”⁸

Інформації Вінницького окружного партійного комітету „Про хід хлібозаготівель по Вінницькій окрузі” за перше півріччя 1929 р. свідчать, що розмови серед селян носили такий зміст: „Радянська влада дере останню шкуру й хоче нас залишити без хліба (Літинський район)... Влада вивозить хліб за кордон, а нас і середняків залишила без хліба (Дашівський район)... Більшовики хотять вивезти з України весь хліб, після чого задують Україну (Калинівський район)...”, „При проведенні хлібозаготівлі, до 713 господарств примінили опис майна, до 238 господарств – продаж, а 110 осіб – до судової відповідальності за злочинну нездачу хліба... На райпартзборах Синявського району (Проскурівська округа) виступив один партієць і заявив, що партія робить помилку, проводячи таку тяжку для селян хлібозаготівлю, селяни сидять на голодному пайку, сільське господарство руйнується... В селі Миколаївці Козятинського району бідняки заявили на сході, що скоро всі здохнуть з голоду, ніде дістати хліба... В одному із сіл Любарського району (Бердичівський округ) Комісія по хлібозаготівлі відмовилася від роботи, заявивши, що грабувати не підуть, а хліба в селі всерівно немає...”⁹

Значно прискорили трагедію українського народу рішення листопадового 1929 р. Пленуму ЦК ВКП(б),¹⁰ який взяв курс на суцільну насильницьку колективізацію сільського господарства та постанова ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. „Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву”,¹¹ котра зобов'язувала партійні і виконавчі органи влади „перейти від політики обмеження куркульства до політики ліквідації куркульства як класу”.

У зв'язку з прийняттям вищезазначених партійних постанов та з початком їх втілення в життя, наприкінці 1929 – початку 1930 рр. зубожіння українських селян набрало масового характеру, адже одночасно з „великим переломом на селі”, посилились повальні обшуки та вилучення зерна, конфіскації у селянства місцевою владою, за невиконання різного роду сільськогосподарських повинностей, майна, худоби, сільськогосподарського реманенту, продуктів харчування.¹²

Дочекатись нового урожаю ставало все важче, голод став реальністю для переважної більшості районів Поділля.

У політдонесеннях за січень 1930 р. „Про політико-моральний стан 24 Могилів-Подільського прикордонного загону

ДПУ” міститься інформація про те, що розмови серед червоноармійців в основному велися стосовно наростаючого голоду, а саме: „Хліб останній забирають, а якщо не даси – саджають у ДОПР;... на селі робиться все незаконно, селян грабують, скоро заберуть останнє і скоро всі помруть з голоду; ... дома відвезли 120 пудів..., щоб виплатити, батько продав коня; ... з цією хлібозаготівлею, може спалахнути повстання; ... у брата взяли 112 п. хліба і ще повторно обклали на 45 п., а всього залишилось на 9 їдоків 157 п., що не хватить...”¹³

В інформаційному бюлетені газети „Червоний край” від 25 лютого 1930 р. про ситуацію в селі Кожухів Хмільницького району, читаємо: „Записалосся до колгоспу лише 100 господарств. Пронеслася чутка, що артільцям лишать по 30 фунтів на їдця... Селяни сильно бояться загального голодування...”¹⁴

Матеріали Вінницького окружного відділу ДПУ – „Спецзведення №6 за травень 1930 р.” – свідчать, що становище з продуктами харчування на селі стало критичним – селяни голодували: „По деяких селах Липовецького району, особливо Пісочин і Війтівці, із-за відсутності хліба і др. продуктів, частина бідняків-колгоспників Липовецького району не можуть вийти в поле. Дані села відстають в посіві; ... у Жмеринському районі ... в с.Сьомаки, Москалівка, Козачівка і ін. бідняки-індивідуальники та колгоспники по декілька днів сидять без хліба; ... голова колгоспу с. Трибухи Літинського району заявив, що якщо не дадуть хліба, прийдеться колгоспу розійтись; ... у Немирівському районі в багатьох селах, в зв'язку з продовольчими труднощами, серед бідняків упадочні настрої... В селі Сподахи бідняки цього села Бурко Ісидор та Деркач Мотря заявляють: „Хоч пропадай, немає ні кусочка хліба, хто ж нам допоможе?”¹⁵

Таким чином, задіяні більшовицьким режимом механізми творення Голодомору (експропріація селянської власності): фінансові побори, систематичні репресивні хлібозаготівельні кампанії – тотальне вилучення хліба, суцільна насильницька колективізація, яка прискорювалася ще й ліквідацією „куркульства” (фізичним знищенням основного виробника хліба, котрий ніколи б не вписався у більшовицьку доктрину – комуністичне суспільство) – ці заходи кремлівських вождів призвели до масового голоду в Україні, зокрема на Поділлі, вже в 1928-1930 рр.

1931 р. матеріальне становище селянства ще більше погіршилось. Сталін і його оточення з кожним днем наближали український народ до катастрофи. Документальні джерела Державного архіву Вінницької області всебічно висвітлюють також

опір селянства сталінській політиці та наростаючий масовий голод 1931 р. на Поділлі. Так, у с. Щурівці Немирівського району (липень 1931 р.) біля 150 жінок не дали змоги партактивістам вивезти хліб з села, з криками: „Нас грабують, хліба у нас немає, в минулому році не платили, кулаків у нас немає, ми всі кулаки” – жінки, організувавши „волинку”, висунули вимоги перед райпарткомом: припинити вилучення хліба, знизити план хлібозаготівлі для всього села, знизити єдиний сільгосподаток.¹⁶

В інформаційному листі в ЦК КП(б)У (серпень 1931 р.) секретар Тульчинського райпарткому повідомляв: „В селі Тарасовці підкуркульники виступали, що пляни нереальні, що виконати їх неможливо, що радянська влада хоче, щоб з голоду люди поздыхали... Підкуркульниця – полячка... Мельник Ф., намагаючись зірвати куткові збори, заявляє: „Що це собі думаєте, хто це складає такі великі пляни, він не знає, що у нас зовсім не вродило. Що ви хочете, щоб ми потопились, а тут ще й позика. Чекайте, буде вам аж тепер третій вирішальний рік. Ми вам хліба не дамо, хоч живими в землю закопайте, або розстріляйте”; „В селі Кобилівці були нездорові виступи окремих колгоспників... „Нема хліба, не вродило, самі голодні...”¹⁷

У вересні 1931 р. з Немирівського райпарткому в Харків надійшла інформація такого змісту: „В Н.Кропивні, щоб доказати нереальність пляну, керівники колгоспу... почали на полі збирати колоски, зазначаючи, що їм не вистачає хліба. На ярмарках, які відбуваються в районі, помічаються окремі ходаки, які випрошують хліб і зазначають, що вони в колгоспі працювали, радянська влада весь хліб забрала, то їм доводиться тепер просити хліб, бо нема чого їсти...”¹⁸

В грудні 1931 р. райпартком Брацлавського району інформував ЦК КП(б)У: „Політичний стан району під кутом зору виконання всіх політично-господарських кампаній та зокрема хлібозаготівлі відзначається певною загостреністю – опором куркульської агітації, що поширюється навіть на бідняцькі маси села та колгоспників... с.Печера – Мандрик Гаврило... сказав: „Що робити надалі, як жити, хліб до зерна забирають, залишають цілі сім'ї без шматка хліба”. По с.Остапківці – Кириленко Юхтим... висловив таку думку: „Дивіться, що робиться, радянська влада забирає останній кусок хліба”... По с.Паланка – гр. Кучер – середнячка, виступивши на загальних зборах сказала: „Наклали на людей таку велику кількість, що нема ніякої змоги виконати. Все це робиться аби перечистити людей ...”. Разом з тим ... демобілізований червоноармієць Семенюк Сидір (бідняк),

відмовившись прийняти участь в роботі бригади по хлібозаготівлі, заявив: „Я не можу допомагати забирати в людей останній пуд хліба, хай чекають, що як буде війна, щоб я воював, – перший втечу в корчі”. По с. Бортники – Кучер Яків... сказав: „Як видно хочать, щоб народ з голоду поздихав, навіть від членів колгоспу забирають весь хліб”... Вчитель Котенко, в розмові з іншими вчителями: „Навесні будуть великі події, тому що зараз хліб замітається червоною мітлою, внаслідок чого, безумовно буде масовий голод, що приведе до кепських наслідків...”¹⁹

Отже, як свідчать архівні документальні джерела, масовий голод в Україні розпочався не в 1932 р. і не зненацька, його прояви і ознаки були зафіксовані вже навесні 1928 р. Продовжуючи посилюватись, набираючи все більших масштабів протягом 1929-1931 рр., він досяг свого апогею в 1932-1933 рр., перетворившись в катастрофічний Голодомор.

Тоталітарна влада знала про наростання голоду в Україні, але нічого не робила для покращання продовольчого становища. Більше того, в ці трагічні роки більшовицьким режимом були впроваджені нові технології Голодомору: система внутрішніх паспортів, яка не дозволяла залишати села в пошуках продуктів; ретельний контроль на російсько-українському та білорусько-українському кордонах, з метою не допустити надходження харчів у голодуючі райони; систематична реквізиція абсолютно усіх продуктів харчування; заборона видавати селянам зерно, яке було на складах, залізницях, портах...; арешти і розстріли селян за зрізані колоски; масове виселення селян зі своїх осель, в результаті розпродажі селянських господарств за невиконання хлібозаготівельних планів; відмова влади надати селянам хлібні пайки, які існували в містах і частково видавались сільській інтелігенції; безконтрольне свавілля та насильство над селянами різного роду хлібозаготівельних бригад: судово-слідчих, робітничих, „буксирних”, „похідних”..., зі своїми металевими щупами; занесення сіл і колгоспів на так звану „чорну дошку”, з усіма санкціями та наслідками; посилення контролю і за місцевими партійцями – виконавцями цієї трагедії, за найменший прояв лояльності до селян вони підлягали арешту.²⁰

Один з перших дослідників Голодомору на Поділлі, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського Ілля Гаврилович Шульга писав: „Чорною хмарою насувалося на Україну страхітливе лихо. Трагатами, широкими і вузькими шляхами, стежками та межами, не минаючи селянських осель, на Поділлі пробирався голод. У порожніх селянських

засіках не було навіть мишей, „червона мітла” повимітала все до зернини. Спорожнялися льохи, люди доїдали картоплю та буряки, гарбузи і квасину. Це були останні місяці 1932 р., названі народом „гарбузень”. Грудень і січень – „пухкутень” – піднесли українському селянинові тяжку чашу мук. Весняні місяці 1933 р. залишилися в пам’яті подолян під назвою „капутень”.²¹

Партійний активіст – реквізитор, зізнався: „Я чув як діти душилися, заходилися в криках від кашлю. І я бачив вигляд цих людей, він був переляканий, благальний, ненавидячий, тупо байдужий, затьмарений відчаєм або палахкотів напівбожевільною зухвалістю і люттю.... Разом з іншими я випорожнював скрині старих людей, затикаючи собі вуха від плачу дітей і голосіння жінок. Бо я був переконаний, що здійснюю великі та потрібні перетворення на селі....”²²

Кульмінаційними стали події грудня 1932 р., ЦК ВКП(б), знаючи про Голодомор в Україні, відміняє постанову ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. про невивіз посівних фондів. В зв’язку з цим, 24 грудня 1932 р. всім районним парторганізаціям, райвиконкомам та уповноваженим обкомів партії надходить лист за підписами Косіора, Строганова, Алексєєва: „Про обов’язкове вивезення всіх наявних колгоспних фондів, у тому числі й посівного, в рахунок виконання плану хлібозаготівлі”.²³ Протягом 24-х годин дана постанова повинна була бути доведена до всіх голів колгоспів під розписку. На місцях завмерли в очікуванні – лист був смертельним вироком українському селянству. Та через п’ять днів особисто Косіором направляється повторний лист з погрозами та вимогою негайного вивозу протягом 5 – 6 днів всього посівного зерна.²⁴

В цей же проміжок часу більшовиками приймається рішення і про введення паспортного режиму на території України, який забороняв залишати селянам місця проживання.²⁵

Таким чином, протягом кількох тижнів українські села перетворилися на резервації, де продовжувалась вакханалія відбору всіх продуктів харчування.

Селяни не могли зрозуміти, за що їх убивають? Більшість з них повернулася у колгоспи, весь хліб держава вже реквізувала. Проте кожен ранок так звані „активісти” вдиралися до селянських помешкань і з викриками: „А, ви ще живі – значить щось їсте”, продовжували систематичний відбір харчів, які, звичайно, мали закінчитись.

Мор людей, який розпочався в більшості районів України ще наприкінці 1931 р. і продовжувався у 1932, 1933, 1934 рр. (за

неповними даними сектору „особий” Вінницького обкому КП(б)У в 1934 р. жертвами Голодомору тільки на Поділлі стали 58 тис. 885 чол.),²⁶ старанно приховувався більшовицькою владою.

Англійський журналіст Малколм Маггерідж влітку 1933 р., повідомляв: „Я побачив щось на зразок двоюбою між урядом і селянами. Поле цього двоюбою таке ж спустошене, як і в будь-якій війні, але простягається воно набагато ширше З одного боку – мільйони селян, що вмирили з голоду, з тілами, часто опухлими від браку їжі. З другого – вояки частин ДПУ, що виконували накази диктатури пролетаріату. Вони пройшли крізь країну, мов рій сарани, забравши з собою все їстівне; вони постріляли або заслали тисячі селян, часом цілі села; вони перетворили найродючішу землю в світі на журливу пустелю”.²⁷

Страшні події 1933-го віддзеркалилися і в листах італійського консула в місті Харкові (тодішній столиці України) С.Граденіго, він писав: „На базарі вранці 21-го (травня) мертвих покидали, як купи шмаття, у болоті в людському гною, вздовж частоколу, що відмежовує площу в бік ріки. Було їх близько 30-ти. Вранці 23-го їх нарахував уже 51. Одна дитина ссала молоко з грудей мертвої матері з посірілим обличчям.... Щойно минулого тижня було організовано бригаду для збирання безпритульних дітей.... Ми бачили 10-річних дітей, які були за маму для 4 або 3-річних. Коли надходила ніч, вони їх накривали власним шарфіком або плащем і спали скорчені на землі, а біля ніг лежала бляшанка для сподіваної милості. Перед консульством міститься міліційний відділ і кожної хвилини чуються розпачливі крики: „Не хочу йти до бараків смерті, залиште мене вмирати в мирі!” Опухлих перевозять товарним поїздом у поле й залишають їх за 50-60 км. від міста, щоб там помирили, ніким не бачені. Коли приїздять на місце де їх скидають, то викопують великі ями і витягають з вагонів усіх мертвих. Пильно не дбають, щоб не звертати великої уваги на дрібниці, і часто можна побачити, як кинений у яму оживає і рухається в останньому вияві життя...”²⁸

Більше півстоліття мовчали архівні матеріали, але зберегли свою історичну і водночас жахливу достовірність.

Переконливим свідченням незацікавленості більшовицького керівництва у допомозі вимираючому населенню України є і той факт, що вилучений у голодних селян хліб систематично надходив на міжнародні європейські ринки й продавався в Англії, Франції, Італії та інших країнах. На експорт відправлялися й інші продукти харчування. У зведеній відомості виконання експортного плану за 1-е півріччя 1933 року Вінницькою областю з грифом „Не

підлягає оголошенню”, вказані: птиця, масло, риба, яйця, мед, горіхи, раки, хрін, мак, хутро, селянське полотно...²⁹ Протягом кількох років більшовицька держава „трудящих” силою відбирала все, що було у селянина.

Під час цих жахливих подій на Поділлі продовжували працювати спиртові заводи, переробляючи зерно на спирт. В доповідній секретаря Тульчинського РПК секретарю Вінницького обкому КП(б)У від 9-го травня 1932 р., йдеться: „Цілком таємно. В Немирові повстання, селяни піднялися від голоду, оточили Центроспирт. Знищили горілку з викриками, що нам потрібен хліб, а не спирт.... Відрубали руку міліціонеру... – це тільки початок”.³⁰

У роки трагедії в Україні, хліб у достатній кількості був у сусідів: росіян та білорусів, що також підтверджує явний антиукраїнський характер Голодомору. Розуміючи, що проти українців здійснюється злочин, в ЦК КП(б)У почали надходити листи від російських та білоруських робітників та селян. В одному з них, від 15 липня 1932 р., білоруські робітники писали: „Коли це було, щоб Україну Білорусія кормила. Були гірші роки, але Україна кормила Білорусію..., що українців хочуть задушити голодом, а в газетах пишуть все хорошо..., мільйони людей бродять голі, голодні по лісах, станціях, містечках і колгоспах Білорусі і просять хліба.... Де ЦК партії України, де ЦВК, що роблять. Просто серце болить, за такі справи допущені. Білоруські робітники Петров, Савін, Кудук”.³¹

Ще не був введений в Україні паспортний режим, забороняючий залишати селянам помешкання. Ще намагались українці врятувати себе і свої сім’ї, десятками тисяч блукаючи по країні в пошуках їжі.

Сотні селянських сімей під кулями намагались врятуватись від голодної смерті, перетинаючи кордон з Румунією та Польщею.³²

Про злодіяння більшовиків та їхніх поплічників в Україні, створення всіх умов для штучного Голодомору, свідчать тисячі документальних джерел, які знаходяться на зберіганні в архівах України, в тому числі і в Державному архіві Вінницької області. Так на засіданні бюро Вінницького обкому КП(б)У 1-го серпня 1932 р. було прийняте таке рішення: „Цілком таємно. Про вилучення жерновів (жорен). Констатувати, що наявність жерновів сприяє розбазарюванню та спекуляції хлібом, вважати за потрібне запропонувати МПК та РПК негайно провести виявлення та вилучення жерновів”.³³

Саморобні жорна були майже в кожному селянському господарстві, вони довгий час рятували людей від голодної смерті,

даючи змогу отримувати помол з найрізноманітніших сільськогосподарських культур, диких рослин, жолудів тощо.

Але і вилучення жорен було замало більшовицьким творцям Голодомору. Чергова постанова бюро Вінницького облпарткому ставить завдання місцевим парторганізаціям вилучити ще і м'ясорубки.³⁴

Отже, вище зазначені архівні джерела безперечно свідчать про організацію більшовицькою владою штучного Голодомору в Україні, зокрема на Поділлі. Голодомор мав явно виражений антиукраїнський характер і ознаки геноциду.

Допомога голодуючим почала надходити тільки у середині 1933 р., але в незначній кількості і в окремі райони. Бершадському району, наприклад, у вересні 1933 р. була надана допомога в розмірі 500 пудів зерна.³⁵ На той час Україна була паралізована, її народ вимирав.

В цей же час, у 1933 р. із зерносховищ Вінницької області кожен день вивозилось залізницею 150 000 пудів зерна. Про це, секретарю ЦК ВКП(б) – завідувачому сільськогосподарським відділом Кагановичу Л.М., повідомляв секретар Вінницького обкому КП(б)У Чернявський В.І., прохаючи надати більше 600 вагонів для вивозу, так як зерно на зсипних пунктах та складах перегрівалось і гинуло.³⁶

Вивозилось з Поділля не тільки зерно. У цей трагічний період історії України на Вінниччині формувалися „червоні ешелони” для відправки продовольства в Москву і Ленінград. Так, Вінницька область у другому півріччі 1932 р. була зобов'язана відвантажити промисловим центрам країни 18, 2. тис. тон сільськогосподарської продукції рослинного походження, а в IV кв. поточного року ще й 800 тон м'ясної продукції, 50 тон масла й меду, 500 тис. штук яєць... В жовтні 1932 р. більшовицька влада змусила Вінницьке обласне керівництво направити до Москви додатково кілька ешелонів з продовольством, яке конче було необхідне голодуючому селянству Поділля. Відправлялись такі ж „червоні ешелони” з відібраними в селян продуктами харчування і в 1933-1934 рр.³⁷

Суттєва ж допомога подільським селянам надійшла (за виявленими документальними джерелами у Вінницькому облдержархіві) тільки наприкінці 1934 р. В матеріалах Вінницького обкому КП(б)У „окрема тека” від 30 листопада 1934 р. йде мова про рішення ЦК ВКП(б) виділити для Вінницької області 1 750 000 пудів насіннєвої, 400 000 фуражної та 350 000 пудів харчової допомоги.³⁸

Хліб надійшов, але в багатьох районах вже нікому було його сіяти. У зв'язку з цим ЦК ВКП(б) дозволяє місцевим партійним

керівникам у грудні 1934 р. зменшити посівну площу на 15 000 га у найбільш „вражених тяжких районах” області.³⁹

Жахливі наслідки Голодомору 1932-1933 рр. Вони сьогодні впливають і на процеси розбудови незалежної української держави. Американський політолог, професор Гарвардського університету Р. Шпорлюк ще задовго до визнання факту Голодомору українськими вченими, зазначав: „Демографічна катастрофа 1932-1933 рр. буде з українським народом, може, навіть століття. Знищено біологічний потенціал народу”.⁴⁰

Голодним терором було розмито український етнос, знищено культурний генофонд української нації, що полегшило справу закабалення України. На багато поколінь голод паралізував національну свідомість українців.⁴¹

Вістря цього жахливого нелюдського апокаліпсису було спрямоване, насамперед, проти українського селянства. Не змігши ні економічними, ні політичними важелями (серед них і розкуркулення: виселення та розстріли сотень тисяч українських хліборобів, так званих „куркулів”) примусити селянство змінити свій світогляд, який формувався протягом сотень років, а також методи господарювання, яке вони вели з діда-прадіда, більшовицький тоталітарний режим таким дикунським методом перетворив волелюбних, економічно незалежних селян-землевласників (тих, хто вижив) на покірливих наймитів в одержавлених колгоспах.

Спричинивши Великий голод в Україні, політбюро більшовиків переслідувало ще й злочинну мету – викорінення національної автентичності, самобутності українців. Масове фізичне винищення мільйонів українських хліборобів штучним голодом було свідомим політичним актом тоталітарної системи проти мирних людей, внаслідок якого зникли цілі покоління селян – землеробів, які любили землю, плакали її як рідну дитину. Також селянство було і є не тільки годувальником та захисником рідної Вітчизни, а й носієм високих християнських вартостей, моралі, поведінки, джерелом духовності та культури, традицій, звичаїв і, звичайно, коліскою мови та пісні.

Як коріння живить дерево, так селянство живить націю, а отже, воно носій ворожого більшовицькій ідеології націоналізму. Знищити сутність селянства і вирішиться національне питання. Недарма Сталін зазначав: „Національна проблема – це селянська проблема”.⁴²

А в резолюції 12-го з’їзду КП(б)У, який відбувся в січні 1934 року, наголошувалося: „1933 рік був роком розгрому націоналістичної

контрреволюції, викриття і розгрому націоналістичного ухилу на чолі з Скрипником. З'їзд відмічає величезну роботу органів ДПУ України в розгромі націоналістичних контрреволюційних елементів".⁴³ Коментарі зайві.

Таким чином, штучний Голодомор в Україні, який тривав впродовж трьох років і забрав мільйони людських життів, був спрямований більшовицькою владою (за своєю суттю – окупаційною владою), проти українського селянства – носія національної самобутності і духовності. Тоталітарний більшовицький режим застосував його як засіб для придушення тривалого, масового і стійкого опору українців державній злочинній політиці. Голодомор мав явно виражені ознаки геноциду.

Характерно й те, що для реалізації даного злочину більшовики постійно використовували в Україні технологію „розділяй і володарюй”. Спочатку використали „класовий” підхід – бідні проти „багатих” (1927-1929 рр.), потім – колгоспники проти „куркулів”-одноосібників (1929-1931), і, врешті-решт – вся інтернаціональна „більшовицька бригада”, використавши гасло „Хто не з нами – той проти нас”, проти націоналістичного селянства (в тому числі і колгоспників).

Нехай це буде нагадуванням і застереженням народу України на майбутнє. Слід завжди пам'ятати слова Г. Ферреро: „Усі народи повинні пригадати собі стару правду, що історія повторюється. Вони повинні зрозуміти, що подібні помилки і провини неминуче ведуть до подібних наслідків, та що тільки усвідомлення собі цієї правди може зберегти людство від повороту темних віків”.⁴⁴

Сьогодні ж, українській владі потрібно докласти ще й максимум зусиль для того, щоб нарешті весь світ визнав геноцид українського народу в 1932-1933 рр. Цей безперечний фактор підтверджується: мільйонами жертв Голодомору; довготривалістю мору українців голодом; створенням владою злочинних умов для штучного голоду (постанови і розпорядження більшовиків щодо реквізиції хліба, відбору продуктів харчування, штрафів, розпродажу селянської власності з торгів за невиконання багаточисленних повинностей, виселення селян зі своїх осель, розстріли за „зрізані колоски”, вивезення посівних фондів, введення паспортного режиму в Україні тощо); неефективністю допомоги виснаженим від голоду селянам; приховування владою Голодомору в Україні.

Джерела та література

1. ДАВО. – Ф. П – 29. - Оп. 1. - Спр. 373. - Арк. 99-106; 2. Там само. – Ф. П – 33. - Оп. 1. - Спр. 772. - Арк. 73-75; 3. Там само. – Ф. П – 29. - Оп. 1. - Спр. 373. - Арк. 115; 4. Там само. - Арк. 222, 223; 5. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів... – Т. 4. – С. 103; 6. ДАВО. – Ф. П – 33. - Оп. 1. - Спр. 706. - Арк. 65-67, 77; 7. Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр.: зб. докум. та матеріалів / Обл. редкол. наук.-докум. сер. кн. „Реабілітовані історією” (голова *І.С. Гамрецький*, заст. голови *В.П. Лациба*, *С.С. Нешик* та ін. ; авт.-упоряд.: *Р.Ю. Подкур*, *В.Ю. Васильєв*, *П.М. Кравченко*, *В.П.Лациба*, *І.П.Мельничук*, *В.І. Петренко*. – Вінниця, 2007. – С. 169; 8. ДАВО. – Ф. П – 29. - Оп. 1. - Спр. 473. - Арк. 44, 55, 66; 9. Там само. – Спр. 480. - Арк. 78, 146, 147, 200; 10. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів. – Т. 4. – С. 308-351; 11. Там само. – С. 366-369; 12. ДАВО. – Ф. П – 33. - Оп. 1. - Спр. 1013. - Арк. 159; 13. Там само. – Ф. П – 31. - Оп. 1. - Спр. 559. - Арк. 6; 14. Там само. – Ф. П – 33. - Оп. 1. - Спр. 1013. - Арк. 49; 15. Там само. – Ф. П – 29. - Оп. 1. - Спр. 563. - Арк. 98; 16. Там само. – Ф. П – 63. - Оп. 1. - Спр. 106. - Арк. 90-91; 17. Там само. – Ф. П – 136. - Оп. 4. - Спр. 168. - Арк. 35-37; 18. Там само. – Ф. П – 63. - Оп. 1. - Спр. 106. - Арк. 99; 19. Там само. – Ф. П – 40. - Оп. 1. - Спр. 179. - Арк. 67; 20. *Петренко, В.І.* Голодомор 1932-1934 років – Геноцид народу України / *В.І. Петренко* // Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 рр. : (бібліогр. покажч.) / Вінниц. ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва; уклад. *О. Ніколаєць*. – Вінниця, 2003. – С. 9; 21. *Шульга, І.Г.* Голод на Поділлі / *І.Г. Шульга*. – Вінниця, 1993. – С. 64; 22. *Конквест, Р.* Жнива скорботи / *Р.Конквест*. – К., 1993. – С. 262; 23. ЦДАГО України. – Ф. 1. - Оп. 101. - Спр. 1112. - Арк. 184; 24. Там само. – Оп. 6. - Спр. 238. - Арк. 182; 25. Там само. – Оп. 16. - Спр. 9. - Арк. 115 – 116; 26. ДАВО. – Ф. П – 136. - Оп. 3. - Спр. 219. - Арк. 135; 27. *Конквест, Р.* Жнива скорботи... – С. 292; 28. Смертю смерть подолали: голодомор в Україні 1932-1933 / Авт. кол.: *П. П. Панченко* (кер.), *М. М. Вівчарик*, *А. І. Голуб*, *М.А.Журба* та ін. – К., 2003. – С. 65; 29. ДАВО. – Ф. П – 136. - Оп. 3. - Спр. 99. - Арк. 28, 29; 30. Там само. – Оп. 4. - Спр. 168. - Арк. 25; 31. Голод 1932 - 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Голова ред. колегії *Ф. Рудич*. – К., 1990. – С. 209; 32. ДАВО. – Ф. П – 136. - Оп. 4. - Спр. 218. - Арк. 117, 118; 33. Там само. – Оп. 1. - Спр. 11. - Арк. 44; 34. Там само. – Оп. 3. - Спр. 161. - Арк. 31, 32; 35. Там само. – Спр. 71. - Арк. 144; 36. Там само. – Спр. 70. - Арк. 252, 253; 37. *Подольян, В.* Особливості діяльності споживчої кооперації Вінниччини в умовах Голодомору 30-х років ХХ ст. / *В.ПодольянВ., Рекрут* – Вінниця, 2008. – С. 257-

268; 38. ДАВО. – Оп. 52. - Спр. 3. - Арк. 61; 39. Там само. – Арк. 59; 40. Смертю смерть подолали: Голодомор в Україні 1932-1933.– С. 8; 41. Дровозюк, С.І. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-30 рр. ХХ ст.: історіогр. нарис / С.І.Дровозюк. – Вінниця, 2005. – 364 с.; 42. Парламентські слухання. – С. 70; 43. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів. – Т. 1. – С. 777; 44. Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 рр. – С. 79.

Розкриття теми Голодомору: бібліотечний аспект (3 досвіду роботи бібліотек Вінниччини)

*Цимбалюк П.І. –
заступник директора ВОУНБ ім.К.А.Тімірязєва,
заслужений працівник культури України*

Не проклинай темряву,
а запали хоча б одну свічку.
М.Довгалевський

Дослідження причин і наслідків страшної трагедії українського народу – Голодомору 1932-1933 рр., який називають грандіозною гуманітарною катастрофою в історії Європи та світу ХХ століття, стали можливими в останні десятиліття. Масштаби людських жертв за період геноциду в Україні та на Вінниччині можна порівняти з втратами під час Першої і Другої світових воєн. Проблематика голоду в українській історіографії має свою специфіку, адже лише в кінці 80-х рр. завіса замовчування поступово була скинута. Тільки у 1990 році, наприкінці існування Радянського Союзу, голод в Україні було визнано на державному рівні і дано йому відповідну політичну оцінку. Більш інтенсивно почала розвиватися наукова думка в Україні, стали доступними іноземні джерела, що об'єктивно і неупереджено висвітлювали трагедію українського народу 30-х рр. минулого століття.

З того часу з'явилось ціла низка збірників архівних документів, монографій, публікацій, художніх творів даної тематики. Найціннішими з них, що базуються на реальних фактах, документах архівів, спогадах очевидців, були дослідження українських істориків С.Кульчицького, С.Горошка, В.Смолія, В.Марочка, О.Веселової, О.Мовчан та інших.

На теренах Вінниччини глибоке вивчення і узагальнення

документів і матеріалів про Голодомор одними з перших здійснювали професор І.Шульга, Ф. Винокурова, Р.Подкур. Найбільш повним збірником документів і матеріалів, що розкривають трагічні сторінки історії Поділля – голод 20-40-х рр. XX століття та голодомор 1932-1933 рр., стала книга авторського колективу – обласної редакційної колегії науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією. Вінницька область” – “Голод та Голодомор на Поділлі 1920-1940 рр.”(2007).

Представляють наукову та історичну цінність і дослідження місцевих краєзнавців, які вивчали події початку 30-х рр. в окремих районах області. Зокрема, нещодавно побачила світ книга А.Нагребецького “Трагедія мого краю”(2008), яка висвітлює (за визначенням автора) етапи “великого” шляху на Шаргородщині: розкуркулення, колективізацію, голодомор.

Підготовлена до друку Книга пам’яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. на Тростянецьчині, в зборі матеріалів до якої взяли активну участь місцеві бібліотекарі. Подібні дослідження проводяться й в інших районах, містах і селах області.

Обласна наукова бібліотека та книгозбірні області володіють багатим фондом видань, що висвітлюють історію України 30-х років XX століття.

Маючи відповідну джерельну базу, бібліотеки Вінниччини розгорнули свою діяльність в цьому напрямку, здійснюючи, притаманними для них формами і методами, розкриття раніше невідомих або замовчуваних страшних сторінок в історії українського народу, своїх населених пунктів мовою документів. Тим самим вони роблять вагомий внесок у вшанування пам’яті безневинно знищених численних жертв Голодомору, у тому числі своїх односельчан, відновлюючи історичну справедливість і запалюючи символічну свічку пам’яті.

Імпульсом до активізації цієї роботи став Закон України “Про Голодомор 1932-1933 років в Україні”, прийнятий Верховною Радою України у листопаді 2006 року, в якому дана висока оцінка солідарності і підтримки з боку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932-1933 рр. в Україні та визнано на законодавчому рівні, що Голодомор 1932-1933 рр. в Україні є геноцидом Українського народу. Особливе значення має стаття Закону про те, що публічне заперечення Голодомору 1932-1933 рр. визнається наругою над пам’яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності українського народу і є протиправним.

Доповнюють законодавчу базу Укази Президента України “Про заходи у зв’язку з 70-ми роковинами Голодомору в Україні”, в якому найголовнішим завданням було оприлюднення невідомих

фактів трагічних подій 1932-1933 рр., “Про відзначення у 2006 році Дня пам’яті жертв голодоморів та політичних репресій”, “Про заходи у зв’язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні”, “Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам’яті жертв Голодомору” та ряд інших документів.

Потужною підмогою у розкритті і донесенні до користувачів бібліотек історичної правди про голод 1932-1933 рр., який визнаний багатьма країнами світу як геноцид українського народу, стали видання, підготовлені вітчизняними та зарубіжними істориками, і надійшли до книгозбірень області в рамках програми Інституту національної пам’яті “Українська книга” та від Міжнародного благодійного фонду “Україна 3000” (Голова наглядової ради Катерина Ющенко).

Це унікальні видання В.Борисенко “Свіча пам’яті : Усна історія про геноцид українців у 1932-1933 рр.” (2007), “Розсекречена пам’ять: Голодомор 1932-1933рр. в Україні у документах ГПУ-НКВД” (2007) (упоряд. В.Борисенко), Конквест Р. “Жнива скорботи. Радянська колективізація і Голодомор” (2007), “Голодомор 1932-1933 рр. в Україні: документи і матеріали: до 75-річчя Голодомору в Україні”(упоряд. Р. Пиріг) (2007), “Голод в Україні 1932-1933 рр.: Вибрані статті”(2006), “Голодомор 1932-1933 років на Луганщині: документи” (2008), “Голодомор – геноцид українського народу 1932-1933 рр.”(2007), Стасюк О. “Геноцид українців: деформація народної культури”(2008) та інші.

Велику цінність для істориків, краєзнавців, всіх, хто цікавиться історією України кінця 20-х початку 30-х рр. минулого століття, становлять неопубліковані матеріали – спогади очевидців великої людської біди. Бібліотечні працівники Вінниччини протягом останнього періоду провели значну пошукову роботу з виявлення мешканців своїх населених пунктів, які були свідками голоду 1932-1933 рр. та погодилися поділитися з ними своїми спогадами. Ці важливі свідчення, значна частина з яких знаходяться у фондах ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва, її фахівці оцифрували і створили відповідну електронну повнотекстову базу даних, яка вміщує понад 600 документів.

Наявність значної кількості друкованих джерел дали змогу фахівцям обласної наукової бібліотеки ім. К.А.Тімірязєва у тісній співпраці з Державним архівом Вінницької області 2003 року підготувати та видати науково-допоміжний бібліографічний покажчик “Трагедія Голодомору на Вінниччині 1932-1933рр.” (уклад. О.Ніколаєць; вступ. ст. В.Петренка). Це видання – спроба систематизувати літературу з фондів бібліотеки та документальні джерела архіву про найтрагічніші сторінки історії нашого краю. У

вступній статті “Голодомор 1932-1934 років – геноцид народу України” розповідається про нелюдський апокаліпсис, спрямований на винищення українського селянства, подаються вражаючі факти, які мали місце на Поділлі, і призвели до зникнення цілих поколінь селян.

Зокрема, автор В.Петренко, посилаючись на суперечливі архівні документи, наводить страшну статистику, що в Україні протягом 1932-1934 рр. жертвами Голодомору стали від 7-ми до 11-ти млн. осіб, а на Поділлі – від 781 тис. 574 осіб до 1 млн. 127 тис. 761 осіб. Вперше було опубліковано результати дослідження, які розширюють хронологічні рамки і свідчать про те, що голод на Поділлі тривав і у 1934 році. Видання і дотепер не втратило своєї актуальності й наукової цінності та широко використовується науковцями, учителями, бібліотечними працівниками, студентами, краєзнавцями.

Робота бібліотек з вшанування пам'яті жертв Голодомору носить системний характер. Можна назвати цілий комплекс як традиційних, так і заходів, пов'язаних з використанням новітніх технологій у їх практиці.

Допомогу віртуальним користувачам надасть вебліографія сайтів, в яких висвітлюється тема голодомору “Забуттю не підлягає”, підготовлена фахівцями обласної наукової бібліотеки ім.К.А.Тімірязєва і представлена на її веб-сайті.

Велику зацікавленість студентської молоді представляє відеофільм

С.Лисенка “Великий злам”, перегляди якого проводяться відділом літератури та інформації з питань мистецтв ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва. У ньому висвітлюються трагічні події історії України кінця 20-х, початку 30-х років минулого століття у вигляді фотоматеріалів, газетних статей того часу, що підтверджують штучно організований сталінським режимом голод в Україні.

Книжкові виставки, уроки пам'яті, вечори-реквієми за назвами “Україна пам'ятає – світ визнає”, “Голодомор – смуток душі, біль серця...”, “Голодомор очима митців”, “Голодомор очима свідків”, “Трагедія мого краю”, “Ви назавжди в пам'яті людській” та багато інших проведені обласною науковою бібліотекою ім.К.А.Тімірязєва і книгозбірнями області з молоддю, іншими верствами населення задля розкриття історичної правди та вшанування пам'яті безневинних жертв страшної трагедії в історії людства.

Вагоме місце у бібліотечній роботі займають презентації нових книг, що висвітлюють причини і наслідки геноциду українського народу, які проводяться здебільшого з участю авторів, укладачів, науковців, видавців, представників влади та інших людей, причетних до створення того, чи іншого твору друку.

Характерною особливістю такої комплексної творчої акції є не лише популяризація видання, розкриття його змісту, але й поповнення новинками фондів бібліотек.

Великий інтерес серед молоді, дітей та дорослого населення викликав Всеукраїнський огляд-конкурс на кращий мистецький твір, присвячений Голодомору 1932-1933 рр., в організацію якого на Вінниччині активно включилися бібліотеки. В результаті першого туру, його учасниками надіслано оповідання, вірші, фотоматеріали, малюнки, які розкривають страхіття великої трагедії з погляду наших сучасників. Ці матеріали будуть оцифровані і представлені в Інтернет.

Напрацювання бібліотек Вінниччини у питаннях збору, розповсюдження, донесення до сьогодишніх і майбутніх поколінь правдивої інформації про страшні події Голодомору 1932-1933 рр. слугуватимуть відновленню історичної справедливості та утвердженню в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства.

Висвітлення Голодомору 1932-1933 років місцевою пресою (на прикладі Чернівецького району)

Черняк В.В. –
*учитель Білянської ЗОШ I-III ступенів
Чернівецького району Вінницької області*

Прийняття 28 листопада 2006 року Закону України “Про Голодомор 1932- 1933 рр. в Україні” [4] та видання Указів Президента України від 28 березня 2007 року № 250/2007 “Про заходи у зв’язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 рр. в Україні” [6], від 24 листопада 2007 року № 1144/2007 “Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам’яті жертв Голодомору” [7], від 4 грудня 2007 року № 1179/2007 “Про додаткові заходи щодо підтримки досліджень теми Голодомору 1932-1933 рр. в Україні” привернули до даної теми поглиблену увагу в суспільстві.

Так як події 1932-1933 рр. у Чернівецькому районі не знайшли відображення у спеціальному дослідженні, а в обласних та загальноукраїнських збірниках їм приділено незначну увагу [1, с. 153-154; 2, с. 219-227; 3, с. 264, 275, 278, 299, 306, 313, 319, 323, 389, 390], пріоритет у висвітленні подій Голодомору та заходів, пов’язаних із вшануванням його жертв, належить місцевій пресі, яка в районі представлена газетою Чернівецької РДА та районної ради “Чернівецька зоря”.

Відновивши свою діяльність після 40-річної перерви у 2002 році, газета на своїх шпальтах надрукувала багато матеріалів, пов'язаних з темою Голодомору в регіоні. Бібліографічний покажчик "Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 років", який побачив світ у 2003 році, містив лише два посилання на "Чернівецьку зорю" [5, с.52]. Та вже на середину 2008 року кількість публікацій з даної теми, за підрахунками автора, досягла майже 30-ти.

За структурою публікації можна поділити на декілька видів.

Перший – безпосередні свідчення тих, хто пережив Голодомор 1932-1933 рр. [8, 2002. – 5 січ.; 2003. – 29 листоп., 6 груд.; 2007. – 24 листоп, 8 груд.].

Другий – висвітлення заходів, присвячених відкриттю пам'ятних знаків жертвам Голодомору на території району [8, 2003. – 26 лип., 9 серп.; 2006. – 13 жовт.].

Третій – висвітлення заходів, присвячених вшануванню жертв Голодомору. До них відносяться відкриті уроки у школах та бібліотеках, урочисті мітинги-реквієми, конференції тощо [8, 2003. – 13 груд.; 2005. – 2, 13 груд.; 2007. – 24 листоп., 1 груд.].

Четвертий – спеціальні статті, які на основі свідчень очевидців та архівних документів розповідають про події 1932-1933 рр. в Чернівецькому районі загалом та окремих селах [8, 2002. – 12 жовт.; 2004. – 26 черв., 10, 17 лип.; 2005. – 5 серп.; 2006. – 24 листоп., 1 груд.; 2007. – 8 листоп.].

П'ятий – інтерв'ю з людьми похилого віку або розповіді про них, часто з нагоди 100-річного ювілею. Розповідаючи про своє життя, вони завжди згадують про події 1932-1933 рр. [8, 2003. – 11 січ., 8 лют., 12 лип.; 2004. – 19 листоп., 18 груд.; 2005. – 21 січ., 4 берез., 30 верес.; 2007. – 3 трав.].

Особливістю даного виду публікацій є те, що вони, як правило, не потрапляють до бібліографічних покажчиків з теми Голодомору, залишаючись при цьому цінним джерелом.

Важливим аспектом висвітлення Голодомору на сторінках місцевої преси є багатий ілюстративний матеріал, представлений здебільшого фотографіями. Це зображення свідків трагедії, фоторепортажі з відкриття пам'ятних знаків жертвам геноциду, мітингів-реквіємів, конференцій, виховних заходів тощо. Крім того, на сторінках газети друкувалися учнівські малюнки, присвячені темі Голодомору [8, 2007. – 24 листоп.].

Авторами більшої частини матеріалів є працівники редакції "Чернівецької зорі" – головний редактор І.Г.Волошин та журналісти Б.Коваль, О.Бабій, І.Хомова. Дописувачами газети на дану тему є також вчителі В.Продан, В.Черняк, учениці шкіл району І.Платовська, А.Микулінська, Ю.Мельник та інші.

Таким чином, місцева преса відіграє важливу роль у висвітленні як подій Голодомору 1932-1933 рр., так і заходів, пов'язаних із вшануванням жертв однієї з найбільших трагедій українського народу. Матеріали місцевої преси з даної теми повинні стати джерелом до написання регіональних та загальноукраїнської Книг пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр.

Джерела

Винокурова, Ф.А., Голод 1932-1933, 1946-1947. Вінницька область: докум. і матеріали / Ф.А.Винокурова, Р.Ю.Подкур. – Вінниця, 1998. – 224 с.

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні: соціально-демографічні та економічно-правові аспекти: зб. наук. пр. – Хмельницький, 2007.

Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр.: зб. докум. та матеріалів. – Вінниця, 2007. – 704 с.

Голос України. – 2006. – 1 груд.

Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 рр.: Бібліогр. покажч. / Уклад. О.Ніколаєць; Вступ. ст. В.Петренка. – Вінниця, 2003. – 82 с.

Урядовий кур'єр. – 2007. – 31 берез.

Урядовий кур'єр. – 2007. – 28 листоп.

Чернівецька зоря. – 2002-2008.

Тайни і скарби державного архіву та «Тімірязєвки»

Нагребецький А.Н. –

член правління Вінницької обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців

За життєвими планами я давно задумав написати книгу про Голодомор 1932-1933 рр. у моєму рідному селі Плебанівці, що на Шаргородщині, де народився і зростав. Але життя внесло в ці плани свої корективи. Зібралось багато матеріалів як своїх, так із інших сіл.

Ця книга – плід копіткої багаторічної роботи не тільки моєї, але й багатьох інших.

Але все по порядку.

Так склалася доля, що мій дід Петро і батько Никифір в свій час мали певне відношення до архівних та історичних матеріалів про своє село Плебанівку.

Дід мій, Петро Петрович Нагребецький (1883 р.н.), закінчив успішно 2-х класне чотирирічне Міністерське училище у своєму селі і здобув певні знання як по граматиці, так і по інших предметах. Працював в селі писарем, потім ця посада називалась – секретар сільської ради, де працював з 1917-го по 1946 р. (виключаючи, звичайно, роки окупації). Дід був добре обізнаний в питаннях створення, ставлення та процвітання радянської влади на селі.

Батько Никифір Петрович, 1914 р.н., працював учителем фізики та математики у своєму селі. Щоб стати вчителем, йому, після закінчення сільської чотирирічної трудової школи прийшлося навчатись у Мурафському робітфаку, Тульчинському педучилищі, Бердичівському педінституті та накінець у Вінницькому педагогічному.

Коли готовилась книга “Історія міст і сіл України. (Вінницька область)”, його командировали у Кам’янець-Подільський Державний архів (1970-1971 рр.).

Працюючи над матеріалами, він знайшов багато цікавих архівних документів щодо історії рідного села. Але в згаданій книзі про моє село значиться буквально 2 абзаци...

Вдома ж у мене залишилось після діда і батька багато, як для мене – краєзнавця, різних записів, зроблених їхньою рукою.

Дід Петро, крім цього ще й був музикантом, він грав на скрипці, часто записував слова пісень. І я дома тепер знаходжу такі собі клаптики паперу, де з однієї сторони записані слова пісні, а з другої сторони його ж рукою складений, наприклад, список членів колгоспу (1932 р.), чи список членів ТСОЗ у “Пролетар” (1926 р.). Для мене ця знахідка в шухляді була чудом!

Таких клаптиків паперу я знайшов багато. Це різні довідки, мандати, характеристики, штампи і печатки з підписами керівників села, списки цін на продукти в колгоспі та державні ціни і т. ін. Це все я і використав при написанні книги про своє село “Моя Плебанівка”.

Коли же спливла правда про Голодомор, коли вийшов Указ Президента про відзначення 75-х роковин Голодомору в Україні, у нас в районі виникла ідея написати книгу про Голодомор. Але не просто про Голодомор в державі а, конкретно, про події, що творилися в кожному селі нашого Шаргородського краю у роки Голодомору. Чому я кажу Шаргородського краю? Тому, що тоді по адміністративному поділу до району входили села сусідніх районів: Шпиківський, Томашпільський, Чернівецький, Могилівський, Мурованокуріловецький, Копайгородський та ін. Всі прилеглі села охоплені у цій книзі.

Але, щоб написати книгу про ті страшні події 30-х років, одного домашнього архіву, звичайно, замало. Тут мені допомогли

Державний архів Вінницької області (Д.А.В.О.), обласна бібліотека ім.К.А.Тімірязєва, місцевий районний архів та Шаргородська районна бібліотека, працівники яких, чесно скажу, навчили мене користуватися певними фондами, як уміти шукати потрібний документ, книгу, газетну статтю та ін. Сьогодні я вдячний працівникам Нашої шановної Тімірязєвки (особливо цьому 4-му поверху), шановним краєзнавцям за щирі допомогу мені.

Така деталь: шукаючи певний документ, я натрапляю на інший. Сьогодні він мені ще не потрібен, але я вже його помітив і скопіював. Так виникла книга “Калинівка Шаргородська”, де використані мною матеріали друкуються вперше (принаймі у Шаргородському р-ні).

Ще раз і ще дякую працівникам цієї чудової скарбниці наук, які ніколи, ні разу мені не відмовили, а навпаки – заохочували до праці.

Хочу відмітити організаторів останньої моєї книги. Це Шаргородська районна рада (відділ культури), районна рада ветеранів та відділ освіти. Прямо скажу, що зібрати матеріали для книги зі всіх 45 сіл району мені одному просто не під силу. На жаль, сільські ради не змогли цього зробити. Цю величезну роботу організатори видання поклали на місцеві вчительські та учнівські колективи. За якихось півроку було зібрано дуже багато свідчень очевидців. Звичайно, всіх використати неможливо та й не було потреби. Вони, ці свідчення, дуже схожі у кожному селі. Тому мені вже треба було їх “перечитувати” без повторення.

Хочу відмітити в своєму слові про свого наставника, нині покійного голову районної ради ветеранів війни і праці – Цуркана Івана Уляновича. Своїм особистим сприянням він допоміг мені видати спочатку книгу “Ветерани Шаргородщини у Вітчизняній війні (2005 р.)”, потім книгу про всі навчальні заклади, які діяли колись і діють тепер на території Шаргородщини “Шлях крізь віки” (2006 р.) і останню книгу про Голодомор “Трагедія мого краю”(2008 р.), яка сьогодні перед вами.

Мало того, ця людина, відчуваючи вже близький кінець свого життя (85 років), позвав мене до себе і передав мені цінні історичні матеріали – списки репресованих людей майже зі всіх сіл району. Так ми з ним раніше домовлялися, що після цієї книги про Голодомор треба написати її продовження – книгу про репресії в селах району у 1937-1938 рр.

І така книга готується. Але поживемо – побачимо ...

Окрема моя подяка журналістам мого району, які в свій час обережно висвітлювали деякі події в селах району у роки Голодомору. Серед них: А.Трошкова, Н.Короп, М.Купчишин, І.Прилуцький та ін.

Я вдячний за плідну конкретну допомогу: А.К.Лисому, А.М.Подолінному.

У IV розділі книги, який я назвав “Географія трагедії”, йдеться про кожне село конкретно, свідчення очевидців трагедії, їх теперішні фоторграфії. Під текстами свідків я часто називаю прізвища учнів-пошуковців, учителів та ін. – це стимул, для учнів особливо.

У перших трьох розділах книги я старався менше використовувати загальні тези про Голодомор в Україні. Тут ви знайдете матеріали, які стосуються подій в селах мого району. Навіть на початку книги як епіграф, я використав вірш місцевого автора із с.Михайлівки Івана Коляси “Не маємо права забути”.

В передостанньому розділі книги такі віршовані рядки мною записані майже з усіх сіл нашого району. Це те, що залишилось у пам’яті старожилів: вірші про вождів, про життя колгоспне, про тюрми і Соловки і т.д.

Книга ця місцевого характеру. Але я особисто так і хотів написати не в загальному про Голодомор в Україні, не у Києві чи Харкові, навіть не у Вінниці чи Жмеринці. Тут описані події, що відбувалися виключно у селах моєї Шаргородщини.

І сьогодні я бажаю Вам всім присутнім створити таку ж подібну книгу у кожному районі нашої Вінниччини з тим, щоб задокументувати події, що творилися у 30-х роках минулого століття у всіх селах і містечках області.

В чому бажаю всім успіхів.

Літературно-мистецьке краєзнавство як важливий напрямок діяльності бібліотек

Вінницькі сторінки в науці про мову

***Подолинний А.М. –
кандидат філологічних наук, професор
ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського***

З Вінниччиною пов’язані імена багатьох відомих українських мовознавців. Про кожного з них у наукових джерелах існує достатньо інформативного та аналітичного матеріалу, проте загальної картини розвитку мовознавчої науки в нашому регіоні ще немає. Щоб витворити її, потрібні зусилля і цілеспрямована діяльність відповідного наукового колективу чи установи. Мета пропонованої розвідки – значно скромніша: їй належить роль своєрідного вступного начерку до майбутньої картини.

Отже, Вінниччина є батьківщиною або місцем діяльності майже двадцяти науковців у галузі мовознавства. У часовому просторі їхня діяльність охоплює чотири сторіччя, починаючи з сімнадцятого. Першим у цьому переліку стоїть ім'я Єпіфанія Славинецького, який народився на початку XVII ст. десь на Поділлі чи Волині. Він видатний філолог, перекладач, освітній та церковний діяч. Викладав у Києво-братській колегії і створив для неї «Лексикон латинський» – найбільший староукраїнський словник (27 тисяч вокабул), який називають скарбницею церковнослов'янської та української лексики того часу. Запрошений до Москви, перекладав Біблію та іншу богослужбну літературу, писав оригінальні праці, залишивши помітний слід у розвитку московської освіти та формуванні наукової термінології.

Одним з найбільших мовознавців XIX – початку XX ст. був Костянтин Михальчук, родом із с. Зозулинців, тепер Козятинського р-ну на Вінниччині. Він основоположник української діалектології, вперше здійснив систематичний опис українських діалектів і окреслив межі їх поширення, сформулював принципи обстеження. Послідовно виступав на захист рідної мови і культури, займався словниковою роботою.

Широко відоме у мовознавчій науці ім'я Михайла Калиновича (народився в с. Жажнівці, тепер Тиврівського р-ну), академіка АН УРСР, директора Інституту мовознавства АН УРСР. Найбільші його досягнення – у словниковій справі, зокрема як відповідального редактора і одного з укладачів «Російсько-українського словника» (1948 р.).

За радянської доби українську мовознавчу науку влада прагнула звести нанівець. Страждали передусім відомі науковці, як, наприклад, Сергій Смеречинський, талановитий синтаксист, діяльність якого тісно пов'язана з Вінницею, де його й було репресовано, а також Пантелеймон Ковалів, видатний український мовознавець у США, автор великої кількості досліджень, що змушений був залишити Україну 1944 року.

Якщо уважно переглянути видання «Українська мова. Енциклопедія», то знайдемо в ньому чимало імен письменників, тих, що збагатили українське слово своїми творами, писали про нього, боронили від ворогів, як, скажімо, М.Коцюбинський. До цього імені варто додати низку інших майстрів слова – Марка Вовчка, С.Руданського, А.Свидницького, М.Стельмаха, О.Кундзича, В.Земляка...

Таким чином, навіть з цього дуже стислого викладу можемо зробити висновок про значний внесок мовознавців-вінничан у загальну скарбницю української науки про мову.

Наостанку додаємо список найвідоміших науковців, пов'язаних з Вінниччиною: Є. Славинецький (кін. XVI – поч. XVII ст. – 1675), М.А.Тулов (1814-1882), К.П.Михальчук (1840-1914), Ф.М.Шумлянський (1887-1980), М.Я.Калинович (1888-1949), А.І.Генсьорський (1890-1970), Є.М.Грицак (1890-1944), О.Б.Курило (1890-?), С.С.Смеречинський (1892-1954), П.К.Ковалів (1898-1973), І.Є.Грицютенко (1914-1995), Л.А.Юрчук (1923), П.С.Дудик (1926), В.Т.Горбачук (1929), Є.С.Регушевський (1934), Н.Л.Іваницька (1940), Л.О.Пустовіт (1949-1999), А.П.Загнітко (1954).

Література

Українська мова: енцикл. / редкол.: В.М.Русанівський, О.О.Тараненко (співголови), М.П.Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.: іл.

Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: докум. і матеріали. – К., 2005.

Живописец В.А.Тропинин и Подолье

Кадочникова Л.А. –

старший преподаватель кафедры КСПП ВНТУ

Василий Андреевич Тропинин (1780-1837) – известный художник-портретист первой половины XIX века родился в семье крепостных.

С 1793 г. семья графа И.И.Моркова, которому принадлежал Тропинин, жила в Петербурге. Талантливому юноше граф позволяет посещать классы Академии художеств, где Тропинин за мастерски исполненные работы получил несколько наград. В 1804 г. учеба прерывается – граф Морков приказывает художнику следовать за ним в имение на Украине, в усадьбу в селе Кукавка Винницкой области.

В Кукавке Тропинин работал в самых разнообразных жанрах: церковные росписи, семейные портреты, карандашные и масляные портретные этюды украинских крестьян, жанровые сцены. «Я мало учился, – пишет Тропинин, – хотя очень усердно занимался в Академии, но научился я в Малороссии: там я без отдыха писал с натуры, писал со всего и со всех; и эти мои работы, кажется, лучше из всех до сих пор мною написанных». Начало творческой деятельности художника на Украине в большой мере

связано с архитектурой, художнику было поручено строительство церкви в Кукавке. Росписи церкви кисти Тропинина сохранились и до наших дней.

Иконопись была тем направлением в украинской живописи, через которое понял и полюбил Украину Тропинин. Местным иконописцам часто позировали односельчане. Художник продолжает традицию использования портретных черт в иконописи. В образах Святых мучениц Софьи, Веры, Надежды и Любви, Варвары, Богородицы в иконе «Богоматерь с младенцем», узнаваемы черты дочерей графа Моркова и их гувернантки. Несомненно, что и добрый со страдающими глазами и натруженными руками Саваоф тоже конкретный образ, но образ найденный в другом кругу. Саваоф не просто Бог, а крестьянский Бог, спокойный, сильный, знающий крестьянскую жизнь.

Однако, в отличие от подольской иконописной школы, замкнутая композиция, благородная зеленовато-голубая цветовая гамма выдают в ее авторе художника, воспитанного в духе классицистических канонов академической живописи.

К подольскому периоду относятся и жанровые полотна и зарисовки. Картина на бытовой сюжет «Свадьба в селе Кукавке» представляет интерес не только в творческой эволюции самого Тропинина, но и в истории развития жанровой живописи. Для Тропинина Кукавка – не просто барская усадьба, а место жизни со всеми радостями и печалью, где «и крестьянин чувствовать умеет». Художник увидел национальные особенности украинского народа не только в красочности костюма, изысканности цветовых сочетаний народной вышивки, но, главным образом, в его поэтической сущности.

Для графа Моркова в Кукавке художник пишет двенадцать видов его имения. В украинских пейзажах Тропинина предметом живописи становится вид обычного села. Здесь художник ощутил особое отношение к природе, незримо преображающей и душу человеческую ... «Лучший учитель, – отмечал Тропинин, – природа; нужно предаться ей всей душой, любить всем сердцем, и тогда сам человек делается чище; нравственнее».

В 1812 г. Морковы возвратились в Москву. Тропинин ведал восстановлением дома своего господина после пожара. В последующие годы он много работал, имя его сделалось популярным. Тропинин писал часть портретов генералов, героев 1812 г., которые послужили оригиналами для портретной галереи Доу в Зимнем дворце.

В 1823 г., благодаря усилиям друзей художника и под давлением общественного мнения, Морков был вынужден дать Тропинину «отпускную». А, год спустя, Тропинин получил в Петербурге звание академика живописи. Тогда же он возвратился в Москву и поселился в доме на Волхонке.

Но нити судьбы, соединяющие годы, прожитые на подольской земле с московским периодом, прослеживаются и в «Портрете сына»(1818г.), родившегося на Украине и в выборе А.С.Пушкина, заказавшего свой портрет именно Тропинину. Существует предположение, что поэт позировал художнику в Москве, ностальгически погружаясь в общие добрые романтические воспоминания о встречах в Малороссии.

На портрете (1827 г.) А.С.Пушкин изображен сидящим у стола в позе спокойно беседующего человека. В открытом, ясном взгляде тропининского Пушкина, в живом движении сомкнутых губ, чуть тронутых усмешкой, в плавной линии широких плеч, задрапированных складками халата, – во всем выражена ясность мироощущения и сила духа. Ворот рубашки широко распахнут, синий галстук повязан подчеркнуто небрежно. Эта домашняя непринуждённость кажется отголоском внутренней свободы. В этом портрете собраны жизнеутверждающие начала русской культуры начала XIX века, то ощущение радости творчества и бытия, та «красота ясных мыслей», которые озаряют произведения поэта. Об этом портрете писал один из современников Пушкина: «Сходство портрета с подлинником поразительное... Портрет будет отправлен в Петербург для выставки в Академии. Надеемся, что знатоки оценят эту превосходную работу сего портрета. Тропинин известен уже публике другими произведениями своими, за которые Академия художников приняла его в число своих членов. Его должно причислить к числу тех артистов, которые дают честь отечеству своими необыкновенными талантами».

Художник создал более семисот работ. Наиболее замечательны портреты императора Николая I, Н.М.Карамзина, Н.В.Гоголя, К.Брюллова, автопортреты. Мир полотен Тропинина, – как отмечает исследователь А.Аронова, – тих и спокоен, в нем нет страстей и драматизма, но разлита глубокая, всеобъемлющая любовь к человеку. Полотна излучают ее своими теплыми красками, мягким, обволакивающим светом, неторопливыми жестами и ясными взглядами персонажей.

**Тадеуш (Тадеуш Пжемислав Міхал) (1839-1913) –
польський живописець і графік, громадський діяч
(До 170-річчя від дня народження)**

Колесник В.В. –
*старший науковий працівник
Вінницького обласного краєзнавчого музею*

Тадеуш Ґрохольський (Tadeusz Grocholski) походив із давнього шляхетського роду герба Сирокомля (Syrokomla), гніздом якого були Ґрохоліце Сандомирського воєводства. Іншим родовим маєтком був Ґрабув, і тому деякі Ґрохольські писалися «з Ґрохоліц», а деякі – «з Ґрабува». На Поділлі з'явилися перед 1637 р., адже під тим роком представники роду вже згадуються в кам'янецьких земських актах як власники Микитинців Подільського воєводства.

Підвалини майнової потужності роду заклав прапрадід Тадеуша Міхал Анджей (5.03.1705-1768), ротмістр панцирної хоругви (1752), брацлавський чесник (1736), земський суддя Брацлавського воєводства (1744), котрий початково не володів жодним земельним маєтком. Уміло управляючи маєтками дружини, багатой брацлавської дідички Анни з Радзімінських, він значно їх примножив і залишив у спадок дітям 32 села, 2 містечка та 3 двори (у Львові, Дубні й Вінниці).

Тадеуш був правнуком Марціна (1727-1807, Львів), брацлавського каштеляна (1774) і воєводи (1790), і Цецилії з Холоневських, онуком Міхала (1765-1833), ротмістра національної кавалерії (1789), звенигородського старости (1790), і Марії зі Слізнів, сином Генрика (1802-1866), випускника фізико-математичного факультету Віленського університету, багатого землевласника, і Ксавери із Бжозовських (1807-1872), відомої патріотичної діячки й мемуристки. Мав брата Станіслава (1835, П'ятничани - 1907, Мюнхен), відомого на Поділлі громадського діяча, одруженого з Вандою із Замойських (1846-1922), і сестер Марію (1833-1928), заміжню за Вітольдом Чарториським, котра після смерті чоловіка вступила до католицького ордену кармеліток босих під ім'ям Марії Ксавери від Ісуса, та Гелену (1845-1922), заміжню за Яном Бжозовським.

Тадеуш Ґрохольський народився 3 (15) травня 1839 р. у родовому маєтку в с. П'ятничанах Вінницького повіту (нині в межах Вінниці). Він закінчив школу юнкерів у Петербурзі (1859) і став поручиком кінної гвардії. Звільнений зі служби, виїхав 1860 р. на малярські студії до Парижа, де навчався у відомого портретиста

Л.Бонна. Восени того ж року із сестрою Марією малював види моря й портретні ескізи в Біарріці. Потім вони здійснили подорож по Іспанії. Крім того, Тадеуш відвідав Рим, Мюнхен, Відень і врешті Краків, де зблизився з відомими польськими художниками Я.Матейком і Ю.Коссаком. У навчанні йому товаришував талановитий юнак, селянин із с.Соколівки, маєтку його родича З.Бжозовського, І. Соколенко, згодом відомий як портретист Я.Засідатель. Грохольський щиро ним заопікувався і впровадив до майстерень відомих живописців. Ті подорожі так сформували обох дотогочасних дебютантів, що, повернувшись до Парижа, обидва отримали похвалу Бонна. Тадеуш також підтримував фінансово свого друга К.Похвальського в його початкових малярських студіях.

У травні 1861 р. Тадеуш Грохольський повернувся додому. У 1864 р. він приєднався до батька в Одесі, де перебував з перервами майже 6 років. Разом із сестрою Марією відбув у подорож по Єгипту й Туреччині, відвідав Бейрут. Відтак замешкав у своїх подільських маєтностях. За умовами родинного поділу батьківського спадку (1892) на його частку припали села Княжпіль, Княже, Косниця, Антонівка, Мала Тарнавка (Тернівка), Каєтанівка й Андріяшівка Ямпільського повіту, Губча, Партинці й Купина Заславського повіту. Близько 1880 р. він набув у Вінницькому повіті Стрижавський ключ (Стрижавка, Слобідка-Стрижавська, Лаврівка, Дубова й Переорки), родовий маєток Грохольських, що опинився під загрозою продажу в чужі руки після смерті Миколая Грохольського. Власник маєтку Ю.Моравський (онук останнього), який мешкав за кордоном, спершу виписав йому довіреність на управління маєтком (завірену в Департаменті внутрішніх зносин Міністерства іноземних справ у травні 1879 р.). За тодішніми законами купити маєток міг тільки росіянин, але Тадеуш Грохольський сплатив усі борги, якими був обтяжений маєток, забезпечивши вкладений капітал заставною угодою та 16-річним орендним контрактом, що фактично і було купівлею. Крім того, він орендував у сестри Моравського Марії с. Сальник того ж повіту (1880-1888), а між 1905 і 1911 рр. набув с. Ізабелівку Брацлавського повіту. У селах Переорках і Княжому мав винокурні.

Стрижавський маєток на момент купівлі був у жалюгідному стані – як господарство, так і палац у Стрижавці. Палац царський уряд винаймав під шпиталь для полонених, які прибували з російсько-турецької війни. Невдовзі у Стрижавці виник турецький цвинтар, турботами Т.Грохольського відокремлений глибоким ровом, обсаджений деревами та прикрашений пам'ятником з білого мармуру з відповідним турецьким написом, увінчаним півмісяцем

із зіркою. Султан Абдул-Гамід II, довідавшись про це, прислав йому орден Меджидіє I ст. зі стрічкою. Відбудовуючи стрижавський палац і господарство, Тадеуш мусив одночасно боротися як із попереднім власником, який почав вимагати доплати, так і з російськими чиновниками, котрі намагалися забрати маєток. Виграти в цій боротьбі допомогло йому клопотання перед царем через друга молодих літ, російського міністра барона В.Фредерікса.

Багато часу Тадеуш Грохольський присвячував і громадській діяльності. Разом із братом Станіславом він заснував у Вінниці 1880 р. Перше позичково-ощадне товариство (т. зв. Селянський банк). Тадеуш також був віце-головою вінницької філії Подільського сільськогосподарського синдикату. Він брав участь у з'їзді поміщиків Подільської губернії 28-31.08.1896 р. (ст.) у Проскуріві, на якому було засноване Подільське товариство сільського господарства і сільськогосподарської промисловості (далі ПТСГ), і був обраний членом ради з'їзду. Активно діяв у цій організації, зокрема як товариш голови (1898-1908) і скарбник (1898-1905). У 1908-1909 рр. виконував обов'язки попечителя практичної школи садівництва і сільського господарства в с.Гуменному Вінницького повіту, заснованої ПТСГ. За багаторічну плідну працю Тадеуш Грохольський був обраний 1908 р. почесним членом ПТСГ. Кілька разів обирався присяжним засідателем у Вінницькому повіті. Легітимувався (тобто доводив своє дворянське походження) він разом із братом Станіславом 1881 р. в Подільській губернії та отримав підтвердження графського титулу.

Творча спадщина Тадеуша Грохольського охоплює релігійні полотна, (зокрема для Стрижавського костюлу він написав картину «Христос»), автопортрет, портрети (м. ін. Р.А.Санґушка (1875 р.), В.Чарториського, А.Руссановського), членів своєї родини (м. ін. Зофії з Грохольських Красицької (1911), Миколая Грохольського, брата Станіслава, сестри Гелени, дружини), місцевих селян (м. ін. «Варварка», «Катерина Панька», «Параска», «Дівчина в народному одязі» (усі 1871 р.), «Українка», «Селянка» (80-ті рр.), «Подоланка», «Русинка»). Він копіював шедеври європейського малярства, зокрема «Матір Божу Скорботну» Тиціана, «Св. Йоана» Мурільйо (під час перебування в Іспанії), «Христоса» Бонна (4 картини на блясі були розміщені на хрестах, установлених у селах Стрижавці, Княжому й Купині).

Багато часу присвятив оформленню родинної каплиці-мавзолю поблизу с. Стрижавки, зокрема за власним ескізом замовив для неї вітвр в Одесі. Розписував стіни в т. зв. «гербовій» кімнаті п'ятничанського палацу брата Станіслава. У Голухуві

Плешевського повіту Т.Грохольський разом з І.Дзялинською прикрасив арабськими написами одне з приміщень замку та малював фрески. Близько 1874 р. разом із сестрою Марією розмалював вітраж Матері Божої Ченстоховської в Познанському кляшторі кармеліток босих.

Він брав участь у 1881-1901 рр. у виставках Товариства мистецтва в Кракові, а на виставці польського малярства у Львові 1894 р. отримав срібну медаль. Експонував свої твори також у Парижі й Варшаві (у Товаристві сприяння мистецтву).

Помер Тадеуш Грохольський 16 (29).07.1913 р. в с.Стрижавці. Похований у родинній каплиці-мавзолеї поблизу с.Стрижавки (над р.Південний Буг).

У Державному архіві Вінницької області зберігаються листи Т.Грохольського до членів його родини. Він був одружений (шлюб 30.08.1886 р. у Варшаві) із гр. Зофією Замойською (1865 (1866?) – 1957), донькою графа Станіслава та графині Ружі з Потоцьких, з якою мав дітей: Тадеуша (22.05.1887 – 6.07.1920), випускника Олександрівського ліцею в Петербурзі (1908 р.), члена ПТСТГ (з 1914 р. його скарбника), члена Союзу власників-поляків Подільської губернії та члена-засновника Кооперативного товариства на вірі при Союзі власників-поляків Подільської губернії (т. зв. «Полькоподоль», статут затверджений 28.09.1918 р.), одруженого із Зофією Руссановською, Ремігюша (22.08 (3.09).1888, Стрижавка – 17.03.1965, Канни), військового діяча в незалежній Польщі, одруженого з Барбарою з Четвертинських, Зофію (6.10.1889-8.08.1969, Краків), заміжно за графом Ксавери Красіцьким, Міхала (17 (29).10.1891, Стрижавка – 18.01.1924, Плянта), одруженого з Марією Юзефою з Четвертинських, Анну (6 (18).10.1892, Стрижавка – ?), Станіслава (25.06 (7.07).1894, Стрижавка – 12 (24).01.1895, там же), Генрика (17.03.1896 – 1931), Ксавери (1 (14).11.1903, Стрижавка – 1947, Варшава), одруженого з Катажиною зі Стангерських, випускника Торговельної академії в Антверпені та юридичного факультету Брюссельського університету, учасника Варшавського повстання (1944), від 1945 р. члена підпільної організації «Wolność і Niezawisłość» («Свобода і незалежність»), заарештованого 14.11.1946р. за звинуваченням у приналежності до неї та в шпигунстві, страченого 24.02.1947 р. в Мокотовській в'язниці, реабілітованого 8.03.1991 р.

Син Тадеуша Грохольського Тадеуш під час революції зумів перевезти деякі цінні зібрання, зокрема родинні портрети, зі стрижавського палацу до Вінниці, де вони увійшли до краєзнавчого музею. Тільки бібліотеку й цінну колекцію гравюр по дорозі пограбували.

У січні 1918 р. палац у Стрижавці був сплюндрований, а потім спалений, сплюндровано також і родинну усипальницю Грохольських над р. Південним Бугом. У 1920 р. син Генрик під час київського походу Війська Польського забрав із краєзнавчого музею у Вінниці власність сім'ї та перевіз до Варшави, де всі колекції загинули під час Варшавського повстання.

Джерела та література

Адрес-календарь сельскохозяйственных обществ. – СПб., 1902. – С. 57.

Мистецтво України: біогр. довід. / за ред. А.В.Кудрицького. – К., 1997.

Списки по всей Подольской губернии лиц, учреждений, обществ, товариществ и компаний, имеющих право участия в выборах земских гласных на трёхлетие с 1911 года. – Каменец-Подольский, 1911. – [Паг. 30]. – С. 2. – [Паг. 37]. – С. 1. – [Паг. 71]. – С. 1.

Список дворян, внесённых в дворянскую родословную книгу Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1897. – С. 165.

Памятная книжка лицеистов Императорского Александровского лицея (1811-1911). – СПб., 1911. – С. 179.

Труды первого съезда сельских хозяев Подольской губернии в г.Проскурове 1896 года. – К., 1897. – С. 7, 11, 25, 97-98.

В.К.Гульдман. – Каменец-Подольский, 1900. – С. 82, 233, 236.

Гульдман, В.К. Поместное землевладение в Подольской губернии / В.К.Гульдман. – Каменец-Подольский, 1903. – С. 376, 708, 714.

Крылов, А. Адрес-календарь Подольской губернии / А.Крылов. – Каменец-Подольский, 1904. – С. 84, 240, 242.

Крылов, А. Населённые места Подольской губернии / А.Крылов. – Каменец-Подольский, 1905. – С. 207-210.

Малаков, Д.В. По Брацлавщине / Д.В.Малаков. – М., 1982. – С. 42-43.

Справочный листок Подольского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. – 1909. – № 5/6. – С. 22.

Станкевич, Г.С. Адрес-календарь Подольской губернии / Г.С.Станкевич. – Каменец-Подольский, 1909. – С. 94, 277, 280.

Историческая справка // Подольский хозяин. – 1915. – № 9/10. – С. 2, 3.

Rolle K. Grocholski Tadeusz // Polski siownik biograficzny. – T. 8. – Wrocław, 1960. – S. 589-590.

Białyńska-Birula J. Grocholski Tadeusz // Siownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. – Wrocław, 1971. – T. II. – S. 474-475.

Pietnicznicy // Siownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich/ Pod red. F.Sulimierskiego, B.Chlebowskiego, W.Walewskiego. – T. VIII. – Warszawa, 1887. – S. 112.

Srzybiawka // Ibid. – T. XI. – Warszawa, 1890. – S. 486.

Aftanazy, R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej / R.Aftanazy. – Wyd. drugie przejrzone i uzupełnione. – T. 10: Województwo braciawskie. – Wrocław, 1996. – S. 395, 397, 404-409, 411-416.

Boniecki, A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / A.Boniecki. – T. VII. – Warszawa, 1904. – S. 68.

Drwka [Radzimicki Z.] Pietnicznicy i ich dziedzice. – Kraków, 1878. – S. 7.

Grocholski Tadeusz Przemysław Michał [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grocholski.pl/>. – Назва з екрану.www.grocholski.pl

Sobacska, M. Wspominki niekie / M. Sobacska. – Grodzisk Mazowiecki, 2002. – S. 22-24, 27, 63, 65, 70, 73, 89, 139, 187, 198.

Urbacski, A. Z czarnego szlaku i tamtych rubieży / A.Urbacski. – Warszawa, 1928. – S. 66, 70.

Uruski, S. Rodzina. Herbarz Szlachty Polskiej / S.Uruski. – T. IV. – Warszawa, 1907. – S. 380;

Документи Державного архіву Вінницької області

Ф. д-174. Оп. 3. Спр. 4434; Ф. д-200.– Оп. 1. – Спр. 131. – Арк. 81.; Спр. 694. – Арк. 38 зв.–39, 95 зв.–96, 206; Ф. д- 233. – Оп. 1. – Спр. 137; Ф. д-273. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 120–122 зв, 159 зв.–160; Спр. 9. – Арк. 44–44 зв., 112–113, 121–122, 125 зв.–126; Ф. д-470. – Оп. 3. – Спр. 20а. – Арк. 251–252 зв.; Ф. д-866. – Оп. 1. – Спр. 4, 8, 9, 46; Ф. д-904. – Оп. 4. – Спр. 9. – Арк. 133 зв.–134; Спр. 12. – Арк. 248 зв.–249; Спр. 13, арк. 260 зв.–261; Спр. 15. – Арк. 139 зв.–140; Спр. 16. – Арк. 86; Спр. 17. – Арк. 272 зв.–273; Ф. д-904. – Оп. 11. – Спр. 5. – Арк. 274 зв.–275; Спр. 63. – Арк. 142 зв.–143; Спр. 68. – Арк. 34 зв.–35.

**Салон, галерея, пінакотека у бібліотеці
(Виставкова та збирацька діяльність відділу літератури та
інформації з питань мистецтва ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва)**

Журунова Т.Г. –
*мистецтвознавець, зав. сектором
Вінницького обласного краєзнавчого музею*

Зібрання книг та картин, відповідно бібліотека та пінакотека, мають спільні корені в античній культурі, де вони сусідили на теренах храмових комплексів як свідoctва філософського і мистецького злету людської свідомості. З тих часів вони майже завжди поруч в осередках інтелектуальної еліти. На Поділлі, прикладом, значні художні колекції і масштабні книгозбірки існували у маєтках Потоцьких, Грохольських, Старжинських та деяких інших аристократичних родин. У знаних бібліотеках світу з поважною багатомітовою біографією є кабінети графіки, де можна зустріти шедеври образотворчого мистецтва. Тож не дивно, що сучасні бібліотеки повертаються до цього влучного історичного синтезу.

У Вінницькій обласній науковій бібліотеці ім.К.А.Тімірязєва, а саме у відділі мистецтв у 1989 році були започатковані виставкові заходи, які дозволили зібрати цікаву колекцію творів сучасних художників-вінничан, що були подаровані авторами на знак подяки за можливість зробити персональну експозицію у залі бібліотеки. На сьогодні вже більше півсотні робіт з графіки, живопису, скульптури таких відомих майстрів, як Леонід Дідур, Віктор Рибачук, Іван Грищук, Юрій Клементьєв, Федір Панчук, Михайло Бабій, Юрій Кізімов, Володимир Козюк, В'ячеслав Постернак, Микола Бондар, Ірина Шостак-Орлова, Віктор Штельмах та їхніх молодших колег є окрасою різних відділів бібліотеки.

Виставкова зала відділу мистецтв обласної наукової бібліотеки ім.К.А.Тімірязєва – один з плацдармів художнього життя нашого міста, що приваблює глядачів особливо вишуканими вернісажами у чарівній затишній атмосфері мистецького салону. Однією з особливостей роботи сучасної галереї є стратегічне визначення напрямків, тобто окреслене коло авторів, певна тематика, популяризація окремих напрямків у мистецтві. Можна сказати, що в галерейній діяльності відділу мистецтв також напрацьована така стратегія. Серед її визначальних рис – тісні зв'язки з мистецькими навчальними закладами. Традиційними стали виставки учнів Вінницької дитячої художньої школи і центру дитячої та юнацької творчості “Барви України”. Про захоплюючі

тенденції у художньому житті Вінниччини свідчать і персональні виставки юних митців – Ніни Петько, Іри та Кості Реки, Інги Черемісової-Шумейко, Олени Патоки і Ганни Каменської, Юлії Олейникової. Працівники відділу не тільки радо йдуть назустріч юним талантам та їхнім відданим педагогам, але й намагаються кожну виставку представити як визначну подію. До таких подій, безумовно, можна віднести родинну експозицію у липні 2004 р., яка поєднала художній текстиль відомої майстрині Ірини Шостак-Орлової та графіку і живопис її сина Віктора Орлова, який під час участі у Міжнародних дитячих виставках був названий “маленьким Пікассо”. Серед творчої молоді є продовжувачі суто реалістичних традицій, як Альона Лесніченко.

Якщо дитяча творчість майже беззаперечно викликає розчулення і захоплення, то віддати експозиційну площу роботам експериментаторів треба мати художній смак і певну сміливість – чи не тому художники революційного настрою є частими гостями у виставковій залі відділу мистецтв. Свого часу тут були представлені живописно-літературні сублімації Віктора Штельмаха, твори апологета трансавангарду Юрія Клементьєва, Олександра Нікітюка, засновника Лабораторії актуальної творчості у Вінниці, Володимира Нойза.

Доброзичлива атмосфера, інтелектуальний глядач, підготовлений досвідом спілкування з різними часовими шарами мистецтва – це аргументи на користь виставкової зали бібліотеки, які приваблюють художників у виборі експозиційної площі, особливо тоді, коли тема виплекана у думках та творчості, коли автори бажають отримати душевний відгук та натхнення на подальшу роботу. Першу спільну виставку міського краєвиду презентували у залі Ігор Майструк та Іван Горобчук «Подих твоїх вулиць». Такі теплі відносини з бібліотечними “галерейниками” у вінницьких художників не випадковість. Часто буває так, що слідом за першою виставкою відбуваються подальші, як от презентація певних періодів творчих пошуків Федора Панчука.

Тісна співпраця однодумців завжди має вражаючі результати. Цілий цикл чудових виставок подарувала вінничанам співдружність працівників відділу та відомого колекціонера і художника Володимира Козюка. Вона почалася з презентації пейзажної серії митця до Дня міста у 2003 році і мала продовження у виставках колекції старої листівки, старої фотографії, доробку заслуженого художника України Михайла Чорного, живопису та фотографій самого Володимира.

У мистецтві саме слово “салон” сприймається не тільки

місцем спілкування витончених артистичних натур, але й синонімом виставки фахового мистецтва визначеного напрямку. Щодо діяльності відділу мистецтв обидва значення доречні. Від самого початку виставкового марафону, який триває вже дев'ятнадцять років, найвідоміші художники Вінниці робили тут свої персональні та групові виставки. Відвідувачі бібліотеки та шанувальники мистецтва мали змогу зблизька познайомитись з сучасним натюрмортом Михайла Бабія (1998 р.), з пейзажами Миколи Чулка (2001 р.), з романтичними жанрами Миколи Бондаря (1999 р.), з пастелями Анатолія Непорожного (1999 р.). Уподобали цей зал і члени творчого об'єднання "Сerpень", що зробили кілька тематичних групових виставок, а мистецтвознавець Юлія Присяжна зробила саме тут свою персональну виставку як художник. Досить несподіваним, здавалося, було рішення зробити виставку художнього металу званого вінницького коваля В'ячеслава Постернака, але перша спроба 1999 року була настільки вдалою, що ювілейний вернісаж "Симфонія металу" 2003 року відбувся саме у бібліотеці, а згодом відбулося ще дві виставки майстра. Дві виставки у залі мав також Юрій Кізімов. Йому належить ідея певного експозиційного експерименту: поєднати власне колірно-музичне бачення міського чи природного середовища та художню фотографію заслуженого журналіста України Олександра Гордієвича, роботи якого бачені майже в усьому світі.

Фотомитці – часті гості у відділі мистецтв. Вже звичними стали звітні виставки клубу "Обрій". Недарма експозиція, присвячена отриманню спілкою фотохудожників відповідального статусу Національної, відбулася саме у обжитому вінницькими фотографами місці (2005 р.). Були експоновані твори таких відомих митців, як О.Юдін, В.Козловський, В.Осьмушко, О.Усатюк та багатьох інших вінницьких фотомайстрів. Різні якості одного з новітніх видів образотворчого мистецтва демонструють персональні виставки А.Машевцева (2002 р.), К.Салової, Ю.Фіцайло (2003 р.). Документальність і творча виразність фотографії завжди є запорукою успіху цих виставок у глядачів.

Виставкова зала відділу мистецтв – не тільки для вінничан. Таким девізом користуються бібліотечні "галерейники" і радо вітають бажання представити свою творчість талантам з усіх теренів мальовничого Поділля. Відвідувачі запам'ятали твори А.Мруг з Ямполя, витинанки Н.Гуляєвої з Шаргорода, "ангельські раті" картин А.Задворного з Луки-Мелешківської.

Виставкова і збирацька діяльність відділу літератури та інформації з питань мистецтв стала вже настільки звичною для

вінничан, що неможливо уявити культурне життя нашого міста без наочних зустрічей з мистецтвом, які відбуваються у цій залі. Крім того, приємно відзначити професійний підхід до нібито не провідного напрямку у бібліотечній роботі. Важливим також є те, що працівники відділу, які взяли на себе додаткові зобов'язання, Анна Сенкевич та Тетяна Марчук не просто здійснюють факт проведення виставок, але й створюють навколо нього насичене інтелектуальне середовище, своєю увагою та глибоким розумінням творчої особистості цементують коло людей, для яких мистецтво є способом і сенсом життя.

Режисери, чії імена пов'язані з Вінниччиною

Марчук Т.О. –

провідний бібліограф відділу літератури та інформації з питань мистецтв ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва

Сенкевич А.В. –

бібліотекар I категорії відділу літератури та інформації з питань мистецтв ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва

Історія кіно, як і історія взагалі, складається не тільки з великих імен, справ і звершень. Поряд з Бергманом, Тарковським і Фелліні в історії кіно є і менш гучні імена. Вони не створили грандіозних, приголомшуючих уяву, геніальних полотен. Але вони робили просте, якісне кіно, яке знаходило живий відгук у глядачів. Саме по таких картинах можна вивчати особливості кінематографа певного часу, певного регіону.

Є ряд кінорежисерів, чії імена пов'язані з нашим краєм. І в першу чергу це І.Савченко.

В історії українського кінематографа І. Савченко по праву вважається одним із найвизначніших. Його неодноразово називали постаттю номер два – після О.Довженка. Однак у мистецтві поділ за ранжиром – справа невдячна, адже кожен справжній митець є яскравою індивідуальністю, і саме таким його сприймають глядачі.

Народився кінорежисер у Вінниці 11 жовтня 1906 року. Місто над Південним Бугом було для митця не просто географічним місцем народження – воно відіграло величезну роль у становленні особистості та подальшій творчій біографії. Тут він прожив 19 років, аж поки не вирушив далі на «завоювання світів». Тут він вчився в художній студії, тут займався в студії театральній, що привело його в професійну театральну трупу, де відбулись перші спроби

Савченка як актора. Тоді йому пощастило спілкуватися з такими корифеями українського театру, як Г.Юра та А.Бучма, котрі на початку 20-х років працювали у Вінниці. Через деякий час Савченко вступає на режисерське відділення Петроградського інституту сценічних мистецтв. Тоді ж відбувається його перші творчі контакти з кіно, а у 1931 р. відбувається дебют Ігоря Андрійовича в кіно як режисера. Це короткометражний фільм «Люди без рук». Протягом життя І. Савченко зняв чимало фільмів, але з його спадщини випробування часом витримало далеко не все – більшість тодішньої мистецької продукції взагалі назавжди відійшла в минуле. Але такі його блискуче зняті стрічки, як «Богдан Хмельницький», «Третій удар» та «Тарас Шевченко» стали одними із найбільших здобутків українського радянського кіно.

Не можна не згадати ім'я соратника І. Савченка, нашого земляка кінорежисера В. Ейсимонта, який так, як і Савченко, отримав кіноосвіту в Петрограді. Ейсимонт зняв багато фільмів, три рази був лауреатом Сталінської премії, але запам'ятались саме його дитячі фільми «Доля барабанщика», «В добрий час» за п'єсою В. Розова та «Пригоди Толі Клюквіна», на яких виросло не одне покоління радянських дітлахів. В. Ейсимонт ніколи не гнався за створенням всеосяжних, геніальних полотен. Він просто знімав кіно – живе і людяне. Можливо, це головний секрет та головна цінність його фільмів.

Ще одне ім'я пов'язане з нашим краєм – В.Іванов, автор безсмертної кінострічки «За двома зайцями». В.Іванов народився у 1909 р. в Козятині. Дорога з Козятина прослалась широка і довга, місцями спокійна, мирна, а місцями й важка. Ледь почавши знімати кіно, В. Іванов став воїном, він бере участь у визволенні Києва, в числі перших вривається на київську кіностудію, щоб не дати її знищити. Старший лейтенант Іванов на кілька днів стає комендантом цього творчого закладу, потім повертається сюди надовго, а вірніше, назавжди. З'являються перші фільми і перші книжки. За книжки для дітей В. Іванова приймають до спілки письменників, за фільми – визнають режисером. Глядачі старого покоління добре знають ці фільми: «Непосіди», «Пригоди з піджаком Тарапуньки», «Олекса Довбуш», «Ключі від неба» та інші. А комедія «За двома зайцями» нічим не поступається перед кращими сучасними комедіями.

Уродженцем Вінниці був і режисер А.Войтецький, який по закінченні Київського інституту театрального мистецтва ім.І.Карпенка-Карого, все своє життя працював на Київській кіностудії ім.О.Довженка.

А.Войтецький зняв чимало фільмів. Серед них «Народжені бурєю», «Десь є син», «З нудьги» (за М.Горьким). За цей фільм

він отримав диплом за кращу екранізацію літературного твору на фестивалі у Єревані. Далі були «Хвилі Чорного моря», «Про коханця» (за А.Чеховим) та інші.

Зупинимось на тих фільмах, які знімалися у Вінниці. Час від часу художник повертався сюди, тому що дуже любив своє місто над Бугом. Це фільми «Стежки-доріжки», «До уваги громадян і організацій», і його остання стрічка «Господи, прости нас грішних» (за А.Чеховим).

Фільм «До уваги громадян і організацій» знімався в районі Свердловського масиву. Це своєрідний твір, в якому йдеться про великі переживання дітей, пізнання ними життя і про відповідальність дорослих за них. Головну роль хлопчика Кирила виконує московський школяр В.Беляков. Режисер знімав хлопчика і в інших своїх картинах.

«Господи, прости нас грішних» – остання картина А.Войтецького. Вона знята за оповіданнями А.Чехова. І що важливо, в цьому фільмі поряд з київськими акторами Б.Ступкою і Н. Бойко задіяно багато вінницьких акторів: народні артисти України Г.Тищенко, І.Тарапата, А.Овчаренко, артисти А.Марчук, В.Кошевенко, В. Шалига. Одну з провідних ролей у фільмі виконує артистка Л.Богдан.

А.Войтецький був людиною високої духовної культури, його мистецькі уподобання були визначені раз і назавжди. Він знімав упевнені, красиві, сумні фільми, про любов, про душу, про сумління. Стихія Войтецького – не сюжети, хоча вони є в фільмах, а етичні проблеми, які були і лишаються невідступними в житті людини. Його кінематограф можна назвати анатомією людської душі.

Зважитись знімати в наш час ігрове кіно у Вінниці практично за відсутності коштів – це відчайдушний крок. Але вінницький кінорежисер В. Шалига зважився на нього вже сім разів. І досить вдало. Не випадково його вважають режисером-подвижником.

Початок 90-х років – це період важкого занепаду українського кінематографу. Не було грошей для того, щоб могли працювати маститі режисери з міжнародним ім'ям, – що там уже казати про молодого дебютанта! Однак у 1993 році він зняв художній короткометражний фільм «Три плачі над Степаном» за твором Г.Тютюнника. А у червні 1996 року – якраз до річниці першого дня війни – відбулася прем'єра фільму «Покута». Фільм знімали за однойменним романом П.Пастушенка, що понад тридцять років пролежав у столі, відхилений видавництвами. Ідеологічно пильні редактори вважали, що не можна розповідати читачеві про історію коханця німецького загарбника та дівчини з подільського села, а до всього ще й на окупованій території.

В.Шалига продовжує пошуки варіантів як робити повноцінне

кіно в умовах провінції з мізерними коштами і знаходить їх: у 1999 році він закінчує працю над детективною історією «Моцарт», у 2001 році зняв телесеріал «Ловись, ловись, рибко», а у 2003 році багатьох вінничан прикувала до телеекранів «Фатальна помилка». Останній фільм, знятий Шалигою у Вінниці (він же продюсер і сценарист) – «Далекий постріл».

В.Шалига причетний також до зйомок телесеріалів «Возвращение Мухтара» та «За все тебя благодарю». Фільм «За все тебя благодарю», будучи похідним від стереотипних схем, подолав їх і перетворився у щось більш цінне. Гарячий глядацький відгук перевищив усі очікування. Ця картина, знята у 2006 році, нарешті прорвала кордон «бандитських серій». Вона присвячена темі материнства, а також численним проблемам сучасного суспільства.

На жаль, вінницький актор і кінорежисер В.Шалига переїхав до Києва і зараз мешкає у столиці. Але ми сподіваємось, що благословенна Подільська земля ще дасть Україні, а можливо й світові, талановитих кіномитців.

НАРОДОЗНАВЧЕ КРАЄЗНАВСТВО

Хліборобська культура Поділля

Творун С.О. –
*кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри загально-наукових
гуманітарних дисциплін інституту економіки ТНЕУ*

Україна – держава з давньою і багатою культурою хліборобства. Зерно тут почали вирощувати ще з часів неоліту – VI-IV тисячоліття до н. е. Сільськогосподарські угіддя і в XXI столітті мають вагомую цінність. За даними О.Д.Бойка, в Україні забезпеченість ріллею у розрахунку на одного жителя становить 0,75 га, тоді як у Великобританії – 0,12 га, у Німеччині – 0,20 га, у середньому в Європі – 0,26 га, у світі – 0,29 га [1, с. 489]. Популяризуючи хліборобську звичаєву культуру та українські обрядові хліби, ми маємо можливість показати самобутність, глибину і красу українських традицій, високу духовність нашого народу, гідно представити Україну і її хлібну продукцію на теренах нашої держави і за її межами.

Матеріали про хліб, його випікання і вирощення знайшли відображення в працях багатьох українських дослідників. Серед них можна виділити роботи Артюх Л.Ф. (Українська народна

кулінарія: історико-етнографічне дослідження. – К.: Наук. думка, 1978), Сумцова М.Ф. (Хлеб в обрядах и песнях. – Х., 1885), Данкової Р.С. (Етнографічне дослідження українських обрядових печив. – Х., 1926), Маркевича М.А. (Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. – К, 1860).

Звичаї і обряди, пов'язані з вирощенням хліба, досліджували Копержинський К. (Обряди збору врожаю у слов'янських народів у найдавнішу добу розвитку. – К., 1928), Петров В.П. (Вогнезрубна система хліборобства й хліборобський культ вогню. – К., 1930), Максимович М. (Дні та місяці українського селянина / упоряд., пер. з рос.; вступ. ст. та прим.

В.Гнатюка. – К.: Обереги, 2002.), Павлюк С.П. (Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект. – К.: Наук. думка, 1991).

Весільній обрядовій випічці приділяла увагу Борисенко В.К. (Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження. – К.: Наук. думка, 1988; Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К.: Унісерв, 2000).

Про використання хліба в обрядах, пов'язаних з народженням дитини, є інформація в книзі Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К.: Наук. думка, 1981). Значний матеріал, що стосується даної тематики, можна прочитати у працях П.Чубинського, Ф.Вовка, Н.Данильченка, П.Іванова, Г.Маковій та ін.

Проте, більшість вчених досліджують хліб як продукт харчування, детально описують процеси, пов'язані з його виготовленням і вирощенням. Значно менше уваги етнологи приділили системному вивченню обрядових хлібів та вірувань, звичаїв, обрядів, пов'язаних з культом хліба. А для українців хліб не лише матеріальна річ, це – святиня, предмет обожнювання, оберіг, жертвна страва або й саме божество чи втілення божественної сили. Його цілують, ним присягають, скріплюють договір, з ним пов'язують добробут і, навіть, саме життя, адже слова “жити” й “жито” в українській мові мають один корінь.

Шана до хліба закріпилась і в українських звичаях. Кожен шматочок хліба з'їдали повністю, не залишаючи куснів, щоб силу не залишити. Хліб не можна викидати у сміття, навіть хлібні крихти слід зібрати у долоню і з'їсти, або ж віддати худобі чи птиці. Коли випадково кусень хліба упаде на підлогу, селяни його підіймають і цілують – перепрощують, у хліба ж бо ніжки короткі, впаде зі столу і може ніколи більше туди не повернутися. Про хліб не можна казати, що він поганий, він може бути лише невипечений, глевкий, сирий, підгорілий, зачерствілий. «Гріхом вважалося сказати “поріж

хліб”, хліб не різали, а краяли і казати потрібно “покрай”» [2, кн. 2, с. 481].

Та найбільшим розмаїттям вирізняється українська святково-обрядова випічка. Досліджуючи обрядові хліби Поділля, ми нарахували близько сімдесяти найменувань: книші, «рожество», «маланка» і «василь», «хазяїн», «жиляники», «жайворонки», «буслови лапи», «галепи», «великодні баби (паски)», «миколайчики», «манзарі», «мандрики», «шулики», «макоші», «треби», «вертути», «родичі», «нудлі», «калита», «коровай» і «коровайці», «шишки», «гуски», «голуби», «жевни», «помана» і багато інших. Кожен обрядовий хліб виготовляється до конкретного свята або важливої події, має свою неповторну символіку, обставляється ритуалами і піснями. Ним селяни пригощаються самі, частують гостей і домашню живність, вшановують предків, землю, сонце, Бога і християнських святих. Так «книш» – це хліб з «душею», або з хлібенятком на пошану предкам. «Рожество» – калачик з ріжками для корови на Святий вечір. Коровай «Маланку» та «Василя» кладуть в Новорічну ніч на столі біля дідуха один на другий і обв'язувалось вінком з часнику.

Духовний аспект української хліборобської культури є надзвичайно потужним, яскравим і неповторним та, на жаль, інформатори, які володіють безцінними знаннями – люди похилого віку, тож сьогодні слід прикласти максимум зусиль, щоб встигнути записати інформацію, вберегти її від повного зникнення. В цьому плані Вінничина має певні здобутки.

Спільними зусиллями працівників культури (в тому числі і бібліотекарів), а також вчителів області та студентів Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету було зібрано значний матеріал, який увійшов до книги «Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля», виданої Вінницьким обласним Центром народної творчості [3]. Фотографії були люб'язно надані інформаторами з родинних альбомів або зроблені під час обласних виставок народної творчості, що традиційно проводяться у Вінниці до Дня Незалежності України.

На свою книгу автор отримала багато схвальних відгуків і замовлень, тому продовжує роботу над збором матеріалу для більш повного видання, робоча назва якого «Культ хліба в українців». До цієї праці увійдуть всі розділи «Обрядових хлібів...», доповнені новою інформацією, а також матеріали про культ зерна і соломи, вірування про борошно, тісто, пікну діжу, хлібну лопату, дитячі ігри і приказки в яких фігурує хліб, зерно, колосся.

До цієї роботи може долучитися кожен, хто надішле місцеву інформацію про обрядові хліби і їх рецепти, обряди, легенди та повір'я, пов'язані з хлібом, зерном, виробами з соломи, а також фотографії короваїв і коровайниць, дідуха, коструба, обжинкової

квітки, маковійки, солом'яних павучків, бичків та інших оберегів. Обов'язково вкажіть прізвища, рік народження та місце проживання людини, від якої записана інформація, взята фотографія, вкажіть такі ж дані і про себе. Інформацію слід надсилати на
E-mail: Tvorun-Svitlana@mail.ru

Література

Бойко, О.Д. Історія України: посіб. для студ. вищих навч. закл. / О.Д.Бойко. – К.: Видав. центр “Академія”, 1999. – 568 с.

Килимник, С.І. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С.І.Килимник. – К. Обереги, 1994. – Кн. 1. (т. 1. Зимовий цикл, т. 2. Весняний цикл). – 400 с.; Кн. 2. (т. 3. Весняний цикл, т. 4. Літній цикл). – 528 с.

Творун, С.О. Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля / С.О.Творун. – Вінниця: Книга-Вега, 2006. – 96 с.: іл.

Інноваційний підхід до вивчення традицій українського народу (з досвіду роботи Центру духовно-національного відродження “Червона калина” Вінницького коледжу НУХТ)

Лосовська В.П. –
*викладач-методист Вінницького коледжу
НУХТ, заслужений працівник освіти України*

Наша епоха – це час великих перемін, період гострої цивілізаційної кризи культури в масштабах Європи і світу.

Тому важливо сформувати новий національний культурний проект. Саме культура шліфує, удосконалює нашу свідомість, утверджує ідеали, якість і стиль життя.

Слід наголосити, що ми повинні пишатися не лише минулим, але й дбати про сьогоднішнє, вибудовувати майбутнє.

У цьому контексті доцільно пам'ятати таке повір'я нашого народу: хто зрікся батьківського звичаю, карається ганьбою і забуттям.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї і традиції, вироблені протягом віків і освячені часом.

Звичаї і традиції народу – це ті прикмети, за якими розпізнається народ не тільки на сучасному етапі, а й у його історичному минулому. Це ті найміцніші елементи, що об'єднують в один народ, в одну націю.

Сучасна молодь повинна усвідомлювати себе частиною

свого народу, нації; бути носієм славних традицій, ініціатором культурно-національних проектів.

Ключовим інструментом інноваційного підходу до традицій українського народу у нашому коледжі є Центр духовно-національного відродження «Червона калина», презентація якого відбулася у травні 2005 р.

Девіз Центру – «Бережіть собори своїх душ». У своїй діяльності керуємось настановою грецького філософа Платона: «...Як початок має бути краса, яка тотожна з благом. А від краси іде духовність».

«Відроджується духовність – міцніє держава» – це кредо нашого Центру.

Мета Центру – формування національної свідомості та самосвідомості молоді, громадянської зрілості, а, образно кажучи, щоб дзвеніла у студентських серцях духовності струна.

Усі традиційні та інноваційні заходи підпорядковані цій меті. Серед них особливої популярності набули щорічні, уже традиційні, Дні української культури, у рамках яких зустрічі з майстрами слова, пензля; культпоходи в обласний музично-драматичний академічний театр ім.М.Садовського та творче спілкування з акторами; відвідування виставок у Вінницькому краєзнавчому музеї, артсалону Вінницького художнього музею, фестивалів на базі музею гончарного мистецтва ім.О.Луцишина, участь у загальнономіських культурологічних акціях, літературно-мистецьких заходах.

Змістовними, глибокоінтелектуальними, сучасними були проекти «Панночка коледжу – 2007», «Предвічна і завжди молода її Величність – Жінка».

У «Панночці» дівчата продемонстрували свої таланти, здібності, уміння, професійні навички, гарні манери сучасних ділових леді, власне, – сьогоднішніх студенток.

Бо ж усі уроки мудрості, духовності, людських чеснот – усе від Жінки, Матері, Берегині.

За Г.Сковородою, пізнати себе і відкрити у собі Людину – це найголовніше завдання життя.

Цьому і вчить мати своїх дітей, передає із покоління в покоління.

Шаноба до жінки іде з глибин віків, і ця традиція свято оберігається.

Історичні реконструкції в проекті «Предвічна і завжди молода...» «явили» аудиторії княгиню Ольгу, Анну Ярославну, Марусю Чурай, Лесю Українку, Мар'яну Завісну та ін., що є доказом – минуле і сучасне, традиції і новаторство – поруч з нами.

Участь членів Центру у заходах на базі Вінницької обласної наукової бібліотеки ім.К.А.Тімірязєва, з якою нас єднають багаторічні

творчі зв'язки (Стусівські читання, День рідної мови, День української писемності і мови та ін.), сприяли поглибленню знань про культурне, історичне минуле, сучасне, майбутнє рідного краю, України; надихнули на проведення інтелектуально-естетичного проекту «Людина починається з добра» та літературно-мистецького вечора «Ми єдині у доброму намірі утвердити рідне слово і культуру».

Останній переконав у тому, що формування висококваліфікованої, яскравої, творчої індивідуальності неможливе без досконалого володіння мовою.

Проникнення в глибини української мови, послуговування рідним словом – це один з наріжних каменів духовного збагачення, збереження віковичних традицій попередніх поколінь, осучаснення їх.

Доказом є те, що Ірина Бажчук, студентка нашого коледжу, зайняла перше місце серед ВНЗ I-II рівнів акредитації у Міжнародному конкурсі з української мови ім. Петра Яцика.

Отож, ми маємо багатющу спадщину традицій, мистецьких проєктів, переосмисливши які, можемо створити невичерпний ресурс для виховання молоді, формування нової генерації суверенної України.

Свідченням відчуття ритму та вимог сьогодення є те, що Міністерство культури і туризму ініціює створення Національного інноваційного фонду української культури та Центру культури національних меншин.

**“Подільські оденьки” та їх місце у відродженні
та збереженні народних звичаїв, традицій і обрядів
(з досвіду роботи Барської районної бібліотеки)**

***Місінкевич Л.М. –
завідувачка відділу обслуговування
Барської районної бібліотеки***

Барщина – це мала Батьківщина, наш отчий край, частинка яскравого багатоликого світу України. Вивчення його історії, популяризація традицій, культурних цінностей, надбаних народом протягом століть, у наш час є одним з найголовніших завдань Барської районної бібліотеки.

Велике значення надається збиранню краєзнавчих матеріалів, постійному поповненню краєзнавчого каталогу, формуванню електронної краєзнавчої бази, виданню бібліографічних покажчиків відомих людей краю, проведенню краєзнавчих конференцій.

Цього року проведено Першу Міжнародну науково-практичну конференцію «Бар. Барська земля крізь призму століть» на базі Барського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. М. Грушевського. Вперше, за всю історію району, в місті видано такого обсягу (понад 400 сторінок) вичерпний збірник наукових досліджень про рідний край, куди увійшли матеріали краєзнавчої конференції. Також відбулось перше засідання клубу „Національна святиня” з розглядом теми „Історія малих міст України. Місто Бар Вінницької області” в стінах Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім.В.Г.Заболотного (Київ), де взяли участь міський голова м.Бару, краєзнавці нашого району, колектив виконавців автентичної пісні. Районна бібліотека була учасником організації підготовки до проведення перелічених заходів, допомагаючи своїм накопиченим десятиліттями краєзнавчим фондом.

Участь у конференції та засіданні бібліотечного клубу ще більше поглибила інтерес туристів до нашого міста. Тут варто додати, що районну бібліотеку включено до числа шести об'єктів туризму міста Бар, де можна пізнати історію рідного краю, заглибитись до витоків його розвитку, відпочити душею. Відвідувачам стануть у пригоді змістовні матеріали історико-краєзнавчої палітри, зібрані бібліотекарями цьогоріч в окремий зшиток з нагоди святкування 85-річчя від часу утворення Барського району. Допомога у вивченні історії рідного краю йде з цінних книг, виданих українською діаспорою, які надсилає з власного зібрання до бібліотеки житель штату Чикаго США, наш земляк Вячеслав Партикевич.

Важливим напрямком краєзнавчої роботи по збереженню і відтворенню традицій слугує робота клубу „Подільські оденьки”, якому від часу заснування виповнюється вже 15 років. Це духовний острівець в гуманітарному просторі нашого району, до якого закликає нас думка українського поета Василя Симоненка:

В океані рідного народу

Відкривай духовні острови.

Назва „оденьки” відроджує прекрасний подільський звичай, що колись побутував у Прибар'ї. Оденьки – українська традиційна форма дозвілля, куди включалися і елементи праці, де вівся обмін думками та спостереженнями, вивчалась культура, побут і традиції нашого народу, де мали місце спів, відпочинок, пригощання.

Ідея створення клубу втілилась в 1992 році, коли країна переживала економічну кризу, не виплачувались заробітна плата і пенсії, не працювали підприємства. Але людина так влаштована, що їй потрібне відчуття краси, духовності, відчуття прекрасного. Поштовхом для початку роботи клубу стала виставка картин (випалювання по дереву) місцевої жительки Віри Колісниченко.

Користувачі бібліотеки виявили бажання зустрітись з майстринею. Перше засідання клубу засвідчило потяг барчан до творчого спілкування.

Українці як одна з найдавніших націй світу, мають багаті своєрідні народні традиції та звичаї. Ці надбання визначають витоки нашої нації, ті риси духовного і матеріального життя, якими ми вирізняємося з-поміж інших народів. Робота ж клубу „Подільські оденьки” і є живим втіленням в рухи та дію світовідчуття та взаємин між людьми, що безпосередньо впливають на духовну культуру нашого народу. А звичай – це найміцніший об’єднавчий елемент, бо об’єднує людей в один народ, в одну націю.

В цьому переконуємось протягом тривалої роботи клубу. Спільні інтереси згуртовують, об’єднують людей, вивищують патріотичне начало в людських характерах. Відомий афоризм Максима Рильського „У щастя людського два рівних є крила: троянди й виноград – красиве і корисне” влучно відображає сутність роботи клубу, бо й справді краси на наших оденках повна чаша, та й користі не менше.

Кожне засідання було націлене на відродження елементу української культури: витинанки, вишивки, писанки тощо. За час існування клубу десятки дітей, дівчат та жінок навчилися робити квіти і випалювати по дереву, виготовляти гобелени і готувати вишукані страви, шити, в’язати, гаптувати, вишивати, виготовляти та відтворювати традиційний український одяг, займатись писанкарством, – і пов’язувати все це з книгою, піснею, а найголовніше зустрічатись з прекрасними людьми, небайдужими до краси і народних традицій, людьми різних професій і занять, різних за віком і уподобаннями, але однаково добрих і щирих та зі спільним бажанням: безкорисливо передати іншим тасмниці своєї майстерності й таланту.

Наш клуб – це своєрідна оаза духовного світла у місті, чи то б пак – кришталеве джерельце, з якого пружно б’є дух предків, випромінюючи тепло, гріючи наші серця, підтримуючи у такий спосіб безперервний зв’язок між поколіннями.

Хотілося б проілюструвати це на конкретному матеріалі. Скажімо, під час передвеликоднього клубного засідання під назвою „Українська писанка проміниться життям” увагу було приділено народному звичаю писанкарства. Писанка ж бо – невід’ємна частина Великодня, символ відродження сил природи, зародження життя, продовження роду, провісник сонця й тепла. За народним звичаєм заняття по писанкарству проходило у чистий четвер. З цим видом мистецтва знайомила учасниці З.М.Яворська – майстриня, чий довершений дар і знання секретів писанкарства був запозичений від її бабусі і прабабусі. За роботою учасниці

вслухалися в оповіді про Великодне свято та біблійну легенду, ділилися рецептами приготування Великодніх пасок, інших страв. Цікаво проводилось і святкування новорічних та різдвяних свят. Напередодні засідань учасники клубу одержували домашні завдання з вивчення колядок, щедрівок, приготування різдвяних страв. „Будь-коли згадаю Різдво – бачу батьківську хату в селі... Святкування починалося напередодні – у Святвечір. В цей день ми намагалися не їсти до появи на небі першої зірки. Перед вечерею батько розсипав по долівці сіно, клав його на стіл під обрус, ставив у покутті сніп – дідух. Мати готувала на вечерю лише пісні страви. І мало їх бути дванадцять, обов'язковою серед яких була кутя...” – згадує у товариському колі один із членів клубу.

Доброї слави зажив клуб „Подільські оденьки” на теренах району. На одне із засідань клубу завітав фольклорний ансамбль села Антонівка. У той вечір зала бібліотеки більше скидалася на сільську світлицю. Тут і кужіль, і прядиво, і лавки встелені різнокольоровими домотканими ряднами, а на стінах вишиті рушники. Пісні лилися одна за одною, змінювалися старовинними колядками й щедрівками. Співали натхненно і душевно. І так, немов у себе в хаті, – спокійно снувалася на прядці нитка.

Члени клубу – мов родина, велика і дружна, яка ділить радощі і розраджує в горі. Готовність допомогти ближньому засвідчує українську ментальну душевність та щирість. Таким чином, тут, на засіданнях, органічно поєдналися і праця, і дозвілля, і творчий пошук, і духовне збагачення.

ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Вінничина. Туристичне краєзнавство. Проблеми часу

*Дорош І.А. –
старший науковий співробітник
Вінницького обласного краєзнавчого музею*

Туристичне краєзнавство, будучи серцевиною національного краєзнавства, повністю базується на матеріалах географічного, історичного, економічного та етнографічного краєзнавств.

Якраз в цих напрямках ХХ століття більш широко поставило проблему розвитку туристичної індустрії. Основними її об'єктами виступали пам'ятки історії, археології, мистецтва, архітектури, природничі пам'ятки та комплекси. Якщо ознайомлення з ними в

радянський час носило скоріше науковий, пізнавальний характер соціально-економічного потенціалу того чи іншого регіону, забезпечувало ідеологічний підтекст, то з переходом до ринкової економіки туризм може стати бізнесовим інтересом кожного, хто хоче пов'язати свою трудову діяльність з просуванням місцевого туристичного продукту на національний ринок.

Тому сьогодні об'єктом туристичного краєзнавства в області повинна виступати ціла система, що характеризується можливостями території: рекреаційно-туристичний потенціал з інфраструктурою установ, підприємств туристики, її організаційними формами управління.

Тоді предметом вивчення стає вся історико-етнокультурна спадщина та заповідний фонд регіону.

Своєчасним є прийняття Вінницькою обласною радою, відповідно до пункту 24 частини 1 статті 43 та пункту 18 частини 6 та частини 7 статті 55 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в рамках проведення загальнонаціональної акції «Сім чудес України», розпорядження від 27 вересня 2007р. за №165 про обласний конкурс «Сім чудес Вінниччини».

18 грудня 2007 р. визнано переможцями обласного конкурсу «Сім чудес Вінниччини» в номінації «Чудес» – 7 об'єктів, а в номінації «Перлини» – 21 об'єкт.

В даному випадку предметом досліджень стали відомі і невідомі широкому загалу пам'ятки історії, культури, музеї та природо-охоронні і садово-паркові об'єкти, пам'ятки мистецтва, які розташовані на території області для включення їх в екскурсійні маршрути з метою росту туристичного іміджу Вінницької області.

Так, в смт Браїлів Жмеринського р-ну можна відвідати пам'ятку XVIII ст. Троїцький костел з кляштором тринітаріїв, в XIX ст. сюди було переведено Вінницький жіночий монастир, а нині тут знаходиться Свято-Троїцький жіночий монастир Української Православної Церкви. Тут у 1878-1880р. перебував російський композитор П.І.Чайковський. З 1991р. в правому крилі палацу фон Мекків – пам'ятці архітектури XIX ст. розмістився музей П.І.Чайковського і Н.Ф. фон Мекк. В сім'ї фон Мекків перебував і французький музикант Клод Дебюссі (1881).

Державний історико-культурний заповідник «Буша», що заснований в 2000 р., представляє Ямпільщину, один із унікальних районів Подністров'я. Комплекс пам'яток складають: скельний храм V-XVI ст., рештки замкової забудови – сторожова башта XVII ст., відкрите трипільське поселення IV-III тис. до н. е. Від с.Буші і на терени Чернівецького р-ну тягнеться відома геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення – Гайдамацький яр, глибина якого сягає до 100-120 м.

Шаргород – місто 3-х культур, засноване політичним та державним діячем, канцлером Польщі Яном Замойським в 1579 р. Презентують місто сьогодні закладений ним костел Св. Флоріана (1595 р.), забудована у мавританському стилі в 1589 р. синагога та Свято-Миколаївський монастир XVIII-XIX ст., в якому розташовувався один із відомих навчальних закладів Поділля XIX ст. – Шаргородське духовне училище – бурса, сьогодні – чоловічий монастир. Шаргород відомий в містобудуванні як єврейський штетл.

У м.Вінниці можна відвідати Національний музей – садибу М.І.Пирогова, його усипальницю, пам'ятку відому у всьому світі.

Поблизу траси Умань-Вінниця, за 6 км до м. Немирова знаходиться відоме Немирівське скіфське городище VII-V ст. до н.е. Його Великі вали піднялися над поверхнею землі до 6-9 м. Тут проходять пленери зимового ленд-арту.

Палац родини Потоцьких, побудований у 1782р. за проектом французького архітектора Лакруа, представляє собою будівлю періоду класицизму з напівкруглими галереями та великими флігелями, фронти яких були прикрашені повними родинними геральдичними сюжетами – романтична назва палацу «подільський Версаль». Це символ історичного міста Тульчина.

На стрімких 90-метрових скелях Дністра в районі с.Лядова Могилів-Подільського р-ну розташовувався комплекс Лядовського скельного монастиря XI-XIX ст.: печерний храм Усікновення Глави Іоанна Предтечі, Св. Параскеви П'ятниці та Св. Антонія Печерського. З 1999р. тут перебуває Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир Української Православної Церкви. У цій місцині подорожуючого вражає природа Великого Дністровського каньйону.

Серед архітектурних пам'яток потрібно виділити красу подільських панських садиб, що збереглися до нашого часу як пам'ятки садово-паркового мистецтва: маєток Грохольських-Можайських, кінець XVIII ст. (в стилі раннього класицизму), збережено ліпнину овалного та конусного залів, нині музей авіації та космонавтики України в смт Вороновиця Вінницького р-ну; Вітославських-Львових, кінець XVIII ст. (в неготичному стилі), частково збережена ліпнина, парк створений Д.Міклером в 1814р., нині сільськогосподарський коледж в с.Чернятин Жмеринського р-ну; маєток княгині М.Щербатової, палац (1894-1914, в стилі неокласицизму та модерну) нині санаторій «Авангард». Садиби Собанських в Ободівці та Верхівці (XVIII ст.) Тростянецького р-ну, в другій – розміщується Верхівський сільськогосподарський технікум. До найвизначніших пам'яток архітектури потрібно віднести творіння архітектора В.Городецького – мавзолей, усипальня (1904 р.) сім'ї Потоцьких в с.Печера Тульчинського р-ну.

Заслуговує уваги і архітектура технічних будівель епохи модерну – це залізничні вокзали м.Козятин та м.Жмеринка.

Архітектурні форми дерев'яного зодчества Поділля – збережені дерев'яні храми (стиль українського бароко) в с.Каташин Чечельницького р-ну (XVIII ст.), с.Поличинці Козятинського району (XVII ст.), с.Печера Тульчинського району (XVIII ст.), с.Дашів Іллінецького р-ну.

Кам'яниці XVII-XVIII ст. в стилі бароко – Єзуїтський монастир XVII ст., Домініканський кляштор XVIII ст. – «Мури» у Вінниці; Кармелітський монастир (XVII ст.), м.Бар; костел (XVIII ст.) в с.Мурафа Шаргородського р-ну.

Особливістю комплексу Музею під відкритим небом с.Круподеренець Погребищенського р-ну є те, що в одному місці зібрані пам'ятки, які представляють різнобічне життя та діяльність непересічної людини, яким був граф Микола Ігнат'єв (1832-1908), російський політичний діяч, воєначальник, дипломат. Викликає подив водяний млин-круподерня(1896р.), церква, яка є зменшеною копією собору м.Софії (Болгарія), що стала некрополем (1895р.), пам'ятник морякам – учасникам Цусімського бою (1904р.) і скромна садиба власника.

Садиба братів Якова та Якіма Герасименків в с.Новоселівці Гайсинського р-ну презентує центр відомого бубнівського гончарного промислу та Музей гончарного мистецтва, в якому проводяться майстер-класи з гончарного мистецтва, симпозиуми з гончарства.

Серед музеїв області, що вшановують талановитих земляків: Літературно-меморіальний музей М.М.Коцюбинського, що знаходиться у садибі родини Коцюбинських, м.Вінниця. Шанувальники української класики можуть відвідати Літературно-меморіальний музей М.О.Стельмаха в с.Дяківці Літинського р-ну. Тут, в травні, проводиться щорічне літературно-мистецьке свято «Великої рідні».

Цікавим і особливим осередком таїни є музей-садиба академіка Д.К.Заболотного. Тут в с.Чоботарка, нині с.Заболотне Крижопільського р-ну народився і помер відомий у всьому світі мікробіолог, епідеміолог, перший президент АН України.

Доля відомого композитора та диригента М.Д.Леонтовича, автора всесвітньо відомого «Щедрика», тісно пов'язана з Поділлям. До 100-річчя з дня його народження було відкрито меморіальний музей (1977 р., м.Тутьчин), музей М.Д.Леонтовича в с.Марківка Теплицького р-ну, де знаходиться могила композитора.

Щодо історичних місць, пов'язаних із звитягою українських козацьких полків на території області, їх є чимало. Серед них: м.Вінниця – її захист Вінницьким (Кальницьким) полком І.Богуна в 1651 р.; переможний бій під с.Махнівкою (Комсомольське) Козятинського р-ну повстанських сил М.Кривоноса в 1648р.; захист

Бушанської фортеці 1654 р., але серед них – історична битва, прозвана «Каннами XVII ст.», що відбулася на Батозі під с.Четвертинівкою Тростянецького р-ну в 1652р. Батозьке поле битви протяглось над Бугом, козацька криниця, пам'ятник Богдану і Музей історії села – відвідайте і торкніться землі...

Про унікальність природничих пам'яток Вінниччини промовляють самі пам'ятки:

Іллінецька астроблема – унікальний об'єкт, («зоряна рана») кратер астероїда, вік якого становить 400 млн. років, один із найстаріших на планеті. Знаходиться біля с.Лугова Іллінецького р-ну.

Грушанська світа, одна із відомих у світі геологічних пам'яток (с.Грушка, Могилів-Подільського району), зріз якої до 13,3 км відкриває історію Землі до пізнього докембрію. Представлена зеленувато-сірими піщано-глинистими відкладами.

До ботанічних заказників загальнодержавного значення належить урочище «Устьянська дача» с.Поташня Бершадського р-ну. Лісові масиви регіону – це дубово-грабові ліси із домішкою дубово-ясиневи, у яких наявне флористичне ядро присередземноморських, балканських та середньоевропейських видів рослин. Такого типу ліси відсутні на території України.

Олександрівський парк (с.Благодатне Томашпільського р-ну) заснований наприкінці XIX ст. На площі 11,3 га зростає 80 видів дерев та чагарників. На території парку створено три водойми з системою гребель.

Степовий ландшафт, природня аптека, де літом пахне полином і чебрецем, с.Стіна (Томашпільський р-н), сховане в природному каньйоні, де на північно-східній околиці у квітні місяці розквітає реліктова сон-трава «Сонна поляна» площею 5 га. Рельєф з високими кручами, р.Русава надають загадковості і створюють легенди.

Подільське місто – бальнеологічний курорт Хмільник відомий сьогодні за межами України. Стародавнє місто славне своєю історією, пам'ятками, але найбільша його слава – це лікувальні радонові води, лікувальні грязі та мінеральні води близькі до трускавецьких. Високий вміст радону дозволяє лікувати нервову систему, серцево-судинні захворювання, ревматизм та інші недуги. На сьогодні працюють обласна водолікарня та шість санаторіїв.

Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів, історичної та культурної спадщини настільки великий, що при його нормальному використанні може дати несподівані результати в розвитку туризму. Експонування виставки «Сім чудес Вінниччини» поза межами Вінницької області у містах Севастополі, Дніпропетровську є тому прикладом, і показало, що нашими туристичними ресурсами вражені її численні відвідувачі.

Але на сьогодні є маса проблем у розвитку регіонального туризму, які не дають можливості, в першу чергу, туристичним установам освоювати екскурсійні маршрути по області. Це – відсутність менеджменту сфери послуг на місцях, тобто туристичних об'єктах, відсутність необхідного транспортного сполучення та відповідних доріг. Відстає розвиток туристичної картографії, видавничої продукції.

Тому любити і оберігати свій край не пасивно, не споглядально, а активно є основним стержнем розвитку сучасного туристичного краєзнавства.

Письмові джерела як основа краєзнавства та її використання у туристичному краєзнавстві

*Дорош І.А. –
старший науковий співробітник
Вінницького обласного краєзнавчого музею*

«Як не має людини без самолюбства,
так немає людини без любові до Батьківщини»
К. Д.Ушинський

Мало любити свій край – його ще треба добре знати. Велику роль в розбудові туристичної галузі відіграє загальнонаціональне краєзнавство і регіональне зокрема.

Без знайомства з першоджерелами не можна уявити географічних кордонів, природничих умов, етнічного заселення, соціально-економічного розвитку краю, місцевих звичаїв та обрядів. Без історичної інформації не може існувати регіональна туристична галузь.

Перші витoki загальних краєзнавчих відомостей можна зустріти в «Історії» Геродота (484-425 рр. до н.е.). В «Руському літописі» (Київ, 1989) подано інформацію про сучасне с.Стара Прилука (1146) Липовецького району, про територію сучасних Козятинського та Погребищенського районів, їх заселеність племенами чорних клобуків, берендеїв, про кількість міст, про битви на теренах цього регіону, тощо.

Цікавим документом виступають в XVI ст. описи Вінницького та Брацлавського замків (1545, 1552) в «Srodla dziejowe, 1877» («Історичні джерела. Польща XIV-XVII ст., Варшава, 1875-1895 рр.)

О.Яблоновського. Тут не тільки перелік населених пунктів, їх соціально-економічна структура, прізвища місцевої шляхти – власників, але й стан самих твердинь-фортець. В подорожніх записах (1586) німецького посла зустрічаємо описи населених пунктів, їх особливості облаштування, забудови: Янова, Пикова, Глинська Калинівського, Прилуки Липовецького районів (В.Січинський «Чужинці про Україну», «Вітчизна», 1991).

Більш відомим і повним для нас, звичайно, є «Опис України»(1638-1650) Гільома Левасера де Боплана, французького фортифікатора, картографа. Завдячуючи його праці, ми знаємо про існування географічних назв, побудову фортечних, захисних споруд на карті сучасної області. Цінними є записи про обряди, традиції українців тощо.

Подорожні нотатки Павла Алепського “Країна козаків” (1654) теж дають інформацію про політико-економічний стан, особливість українських комунікацій, заселеність, архітектуру та звичай краю. Шлях із Передньої Азії до Києва та Москви йшов через Молдавську державу входить в кордони Брацлавщини: Дмитрашківка-Горячківка-М’ястківка (Городківка)-Жабокрич-Ободівка-Баланівка-Сумівка-Соболівка-Мочулка-Важна-Янів – Умань, що при існуючих напрямках сучасних магістралей та трас, для нас залишається історичною пам’яткою.

В короткій статті неможливо перерахувати всіх авторів тому, звісно, твори українських, російських, польських істориків XVIII-XIX ст. в царині опису нашого регіону теж потрібно віднести до наукової краєзнавчої тематики. Це стосується й цілого блоку праць поділлезнавців XIX-XX ст. В.Б.Антоновича, О.П.Крилова, В.К.Гульдмана, Ю.Й.Січинського, М.І.Яворовського, В.Д.Отамановського, Й.Й.Ролле, М.Я.Орловського та ін.

Так, в 1842 р. К.Я.Фліче, Подільський цивільний губернатор, опублікував перший ілюстрований «Атлас Подольской губернии», який вмістив цікаві відомості з історії та культури краю. Значну наукову цінність мали і мають на сьогодні періодичні видання регіону XIX-XXст.: «Труды историко-статистического комитета», «Подольские губернские ведомости», «Подольские епархиальные ведомости». Для північної частини Вінниччини обійтись без описів населених пунктів та статей Едварда Руліковського просто неможливо. Ним залучений величезний потенціал документальних джерел для польського видання «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» (Warszawa, 1884).

Велику роль у вивченні регіональної історії відіграють багатотомні видання Тимчасової комісії по розгляду давніх актів (археографічна

комісія, 1843) «Архив Юго-Западной России» (1859-1914), «Акты, относящиеся к истории Юго-Западной Руси» (Львов, 1868).

З II половини XIX ст. у суспільстві з'являється інтерес до природи Поділля, її соціально-економічного розвитку, до традицій та обрядів. І тільки відкриття нових комунікацій дало можливість знайомитися з цим регіоном.

З цієї точки зору першим повним туристичним путівником нашого краю можна назвати «Иллюстрированный путеводитель по Юго-Западным казенным железным дорогам» (Київ, 1898). Тут можна знайти не тільки описи можливостей залізничного транспорту, особливостей залізничних напрямків, їх протяжність, але й перші спроби надання туристичних послуг рекреативного відпочинку: вокзали, класність їх залів, готелі, ресторани (їх спроможність), природничі ландшафти, короткі історичні довідки про великі і малі міста, села, курортологічні території, архітектурні пам'ятки.

Наведу тільки один цікавий приклад: «Ямполь сам по себе не представляет особого интереса для туриста... Интерес Ямполью придает его местонахождение на берегу реки Днестра, который своими живописными видами, характерными берегами приобрел давно известность и вызывает восторженные отзывы истинных любителей природы». В.Дедлов говорить: «Если вас тянет на Рейн и на Эльбу, но Днестр от вас ближе, – поезжайте на Днестр. Это действительно прелесть, действительно рай». Якою влучною є ця, сторічної давнини, характеристика. І сучасною виглядає подорожня розповідь екскурсовода: «Вглядываясь в открывающуюся из окон вагона панораму Могилева, путник может различить пятикупольный храм с отдельно стоящею колокольнею; это Георгиевская церковь, сооруженная греками. Правее виднеется соборная колокольня, а из-за крыш – купола Николаевского собора, вблизи которого стоит большой костел с двумя башнями».

Особливе місце в путівнику займає інформація про економічно-соціальний стан території: опис прогресивних господарств, дослідних станцій, шкіл, про хліботоргівлю та торгівлю лісом, геологічні розробки. Такі дані в путівнику були розраховані не тільки на подорожуючих, але й на бізнесові кола.

Із цих матеріалів випливає, що індустрія туризму була хоч в зародку, але напрямок її інтересів співпадає із сьогодишнім баченням туристичного краєзнавства. Так це видно з опису Лядівського скельного монастиря (Могилів-Подільський район), де на його території Дуніним-Борковським на початку XX ст. було збудовано приватний готель-галерею, який, на жаль, на сьогодні не зберігся.

**Бібліотеки Могилів-Подільщини
на допомогу розвитку туризму в регіоні**

Вартанович Н.М. –
*провідний методист організаційно-методичного та
бібліографічного відділу Могилів-Подільської ЦРБ*

«Краще один раз побачити,
ніж сто разів почути...»
(Народна мудрість)

Сьогодні Могилів-Подільська районна бібліотека намагається стати у своєму регіоні справжнім інформаційним центром для всіх сфер життєдіяльності, та зокрема розвитку туризму. Коли розмова заходить про подорожі, екскурсії, туристичні злети та змагання, відпочинок – одразу згадую, як років 20 тому через м. Могилів-Подільський проходило більше 5-ти всесоюзних туристичних маршрутів. І це не дивно. Адже саме сюди колись люди приїжджали на відпочинок з Москви, Ленінграда, Мурманська, як до моря (до речі, багато хто з них ставали читачами бібліотеки). А в свій час, як свідчать документи, тут оселялися для лікування Михайло Старицький, Григорій Мачтет, Леся Українка... Навіть академік Володимир Філатов, багатьом відомий хірург-офтальмолог з м.Одеси, відпочиваючи у нас в «Гірському», відмітив, що кращого місця для відпочинку не зустрічав. Теплий клімат, мальовничі краєвиди, словом, – «Подільська Швейцарія», або «частинка Італії», як інколи доводиться почути. В краєзнавчому фонді бібліотеки зберігаються спогади та твори Михайла Коцюбинського та Лесі Українки, Ніни Гнатюк та Михайла Каменюка, Станіслава Тельнюка, в яких вони з теплом в серці згадують Могилів-Подільщину; матеріал про подорожі по Дністру українського і російського письменника, мандрівника Олександра Афанасьєва-Чужбинського, який залишив нам «Поїздку по Дністру»; згадки єврейського філософа, відомого всьому світу як діяча хасидизму Шнеур-Залмана Шнеєрсона, який плыв на човнах по Дністру і зупинився у Могилеві на 5 років; опис Могилівщини в «Нарисах з історії Поділля» Є.Сіцинського; матеріали про дослідження краю священиків з Бронниці Олександра Лотоцького та Івана Шиповича – історика, зберігача пам'яток; навіть у Тараса Шевченка є вірші про швидкоплинний Дністер, написані ним, за ствердженням деяких науковців, після того, як побував у Могилеві на Дністрі. А легенди та перекази, що збереглися до сьогодні, розповідають про багату історію Могилів-Подільщини, яку втілено в історико-культурній спадщині – пам'ятниках історії і культури,

архітектури, монументального мистецтва, археології: Лядовецький монастирський комплекс (один з переможців конкурсу «Сім чудес Вінниччини»; в світі таких скельних монастирів всього-навсього три); садиби XVIII-XIX ст. – П.Вітгенштейна, М.Чацького, Красовських; унікальні дерев'яні церкви в Немії, Троповій, Кричанівці; турецькі мости, залишки фортець, козацькі злини та хрести. Інформація про цей рекреаційний потенціал району зберігається та опрацьовується в районній бібліотеці. Але відзнакою території Могилів-Подільщини є її прикордонність. Це до нас везуть школярів з Гнівані та Києва, Умані, Жмеринки, Вінниці та інших міст України подивитись на місто, одне з трьох в Європі, по території якого проходить кордон (до 1640 р. – з Румунією, нині – з Молдовою). Викликають інтерес ДОТи, ДЗОТи, командні пункти. Одних братських могил часів Другої Світової на Могилівщині – 46. Працівники бібліотек району в постійному пошуку щодо окремих могил радянських, німецьких та румунських воїнів. І не тільки. Подібний матеріал завжди є об'єктом уваги і в різноманітному вигляді акумулюється у бібліотечних фондах району. Тому працівники бібліотек завжди входили до складу методичних рад при туристичних бюро, надаючи допомогу в написанні екскурсійних текстів, організовуючи зустрічі з цікавими та видатними людьми, які знаходились у нас на відпочинку – академіком В.Філатовим, композитором О.Морозовим, Героєм Росії, нашим земляком, льотчиком А.Квочуром.... Тобто, самі поняття – «туристична справа», «екскурсійне обслуговування», «історичне краєзнавство» – для бібліотек не нові. Але сьогодні, коли вийшли Закони України «Про туризм» і «Про особисте селянське господарство» та накреслились шляхи розвитку сільського зеленого туризму в Україні, – перед нами поставили конкретні завдання, а саме – забезпечити інформаційне обслуговування з питань теорії і практики організації та функціонування сільського зеленого туризму, менеджменту, планування, маркетингу у цій галузі. Так, протягом тривалого часу Могилів-Подільська районна бібліотека збирала та надавала інформацію по туризму на портал та веб-сайт і дивувалась тому, що туризм нібито і є в районі, а фактично, в кінцевому результаті, коли гроші за нього мали б поступати до сільських місцевих бюджетів, створювались би нові робочі місця та розвивалась соціальна сфера на селі, – його немає. Тому в свій час бібліотека вирішила ініціювати проведення «круглого столу» на тему: «Роль органів місцевого самоврядування у розвитку агротуристичного руху». Ретельно підбиралась література законодавчого, податкового, організаційного, нормативно-господарського характеру. Метою заходу було звернути увагу на проблеми розвитку сільських громад у контексті подолання безробіття на селі, створення сприятливих умов одержання доходів

від несільськогосподарської діяльності, поліпшення соціально-економічної інфраструктури, збереження культурної спадщини наших сіл і, таким чином, сприяти місцевим ініціативам розвитку агротуристичного руху. Але представники влади змінились, і сьогодні ми знову шукаємо можливість здійснити свої задуми. Адже ж, з свого боку, бібліотека проводить велику роботу для розвитку даної галузі. Ми зібрали матеріал про туристичні пріоритети району та випустили ряд буклетів: «Туристичні об'єкти Могилів-Подільщини. Бронницький напрямок», «Лядова – заповідник історичний, геологічний, ботанічний», «Історія Могилів-Подільщини – в пам'ятниках», «Підземні скарби Могилів-Подільщини», «Церкви і монастирі», «Село Бронниця в друкованому слові та спогадах старожилів»); створили архів виконаних краєзнавчих довідок, яким в свій час користувався професор Кам'янець-Подільського університету Л.В.Баженов, готуючись до другої Могилів-Подільської краєзнавчої конференції, назвавши його «важливою колекцією, яка є джерельною базою регіональних досліджень» (Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція. – 2006. – С. 29); в свій час виступили авторами наукових статей до краєзнавчих конференцій; взяли безпосередню участь у підготовці до презентації Лядівського скельного монастиря в конкурсі «Сім чудес Вінниччини»; стали авторами та співавторами багатьох досліджень, результатом яких маємо напрацювання з топонімічної історії краю, «Фольклорний літопис Могилів-Подільщини», «Мартиролог репресованих», «Історія Могилів-Подільщини в назвах вулиць». При бібліотеці плануємо створити центр популяризації сільського зеленого туризму.

Для задоволення потреб активного відпочинку в регіональному центрі «Бібліотека-Влада-Інформація» представлений матеріал про надзвичайно великі туристично-рекреаційні можливості Могилів-Подільщини. Це – інформація про всі туристичні маршрути, в тому числі – парапланерного спорту. Природний ландшафт, кліматичні умови, лікувальні води та глини – все це умови для розвитку та створення оздоровчих баз та об'єктів: у Вендичанах – лікувальна блакитна глина, у Бронниці, Ярузі, Садківцях – мінеральні води, в Карпівці, Бандишівці – тектонічні породи цілющих скельних виступів; ліси та урочища, більше двох тисяч видів лікувальних трав. Туристичними пріоритетами нашого краю є археологічні пам'ятки на території району (Бернашівка, Григорівка та інші) Бронницький, Кукавський, Лядовецький напрямки; Серебрійський та інші ДОТи, про які йдеться в творах Олександра Суворова; 300-400-річної давнини єврейські мацейви (надгробки) в селах Яруга та Озаринці; етнографічні об'єкти – будинок, пам'ятник, музей ім.М.Руденко та Кукавська церква, на стінах якої етнограф Мефодій Рябий

винайшов подільський орнамент руки майстра В.Тропініна, що стало його науковим подвигом. А також багато цікавого, але недослідженого матеріалу, який опрацьовує краєзнавче товариство району в тісному співробітництві з бібліотекою, на рахунок якого ціла низка наукових досліджень, зокрема – матеріали Другої Могилів-Подільської краєзнавчої конференції (чим може похвалитися далеко не кожний регіон), в роботі якої безпосередню участь взяла районна бібліотека, виступивши автором однієї з наукових статей.

Отже, нам є чим пишатися, є чим поділитися, є про що розповісти...

Література

Перша Могилів-Подільська краєзнавча конференція (жовтень 1996 року). – 1996.

Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція. – 2006.

Татарин, М. Приїжджайте в Придністров'я / М.Татарин // Вінниччина. – 2007. – 6 жовт. – С. 4.

Архів краєзнавчих довідок // Краєзнавчий фонд Могилів-Подільської районної бібліотеки.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

**Міжнародної науково-практичної конференції
“Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону”**

(м.Вінниця, 21-23 жовтня 2008 р.)

21-23 жовтня 2008 року у м.Вінниці на базі ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва відбулася Міжнародна науково-практична конференція “Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону”.

Організатори Конференції – Управління культури і туризму Вінницької обласної державної адміністрації, Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім.К.А.Тімірязєва, ГО “Асоціація бібліотек Вінниччини”.

У роботі Конференції взяли участь директори та фахівці Національної парламентської бібліотеки України, Державної історичної бібліотеки України, Вінницької ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва, Кіровоградської ОУНБ ім.Д.І.Чижевського, Хмельницької ОУНБ ім.М.Островського, Миколаївської ЦМБ ім.М.Кропивницького, центральних районних (міських), відомчих бібліотек Вінниччини, науковці, аспіранти вищих навчальних закладів міст Вінниці,

Кракова (Польща), Брянська (РФ), представники громадських краєзнавчих організацій, національно-культурних товариств, наукові співробітники музеїв, Державного архіву Вінницької області.

На Конференції обговорювалися питання сучасного стану краєзнавчої діяльності, зокрема бібліотечного краєзнавства, не лише на Вінниччині, але й в інших регіонах України, реалізації “Програми розвитку краєзнавства до 2010 року”, Указу Президента України “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні”, досягнення вичерпної повноти забезпечення бібліотек краєзнавчими ресурсами, отримання обов’язкового примірника документів, популяризації краєзнавчих знань, поглиблення пошукової дослідницької роботи, впровадження нових технологій в практику роботи бібліотек, створення краєзнавчих електронних баз даних, надання доступу до ресурсів мережі Інтернет користувачам публічних бібліотек України, зміцнення партнерських взаємозв’язків бібліотек з краєзнавчими організаціями, науковими установами, національно-культурними та краєзнавчими товариствами, творчими спілками, туристичними агенціями, музеями, архівами, удосконалення нормативно-правової бази, що забезпечує даний напрямок роботи.

Учасники Конференції відзначили, що краєзнавча діяльність стала одним із пріоритетних напрямків в роботі бібліотек всіх систем і відомств, вирішує завдання наукового, виробничого, просвітницького й виховного характеру, підвищення патріотизму та духовності членів суспільства. Вона має давні традиції, проте за останні роки чітко проглядаються нові тенденції: автоматизація бібліографування краєзнавчих документів і створення краєзнавчих електронних баз даних, інформаційне обслуговування з використанням комп’ютерних технологій, вдосконалення різноманітних форм обслуговування читачів краєзнавчої літератури, популяризація не тільки краєзнавчих видань, але й краєзнавчих знань, пошукова і дослідницька робота, впровадження активних форм навчання бібліографів-краєзнавців.

Бібліотеки налагодили партнерські взаємозв’язки і працюють в координації з усіма установами, організаціями, творчими спілками, національно-культурними товариствами, зацікавленими у розвитку краєзнавства, науковцями, краєзнавцями-любителями, приватними колекціонерами. Пошукова, дослідницька робота та видання книг місцевих авторів здійснюється не лише краєзнавчими товариствами, але й за підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Однак, учасники Конференції відмітили, що поряд із

значними напрацюваннями, ще не всі завдання в краєзнавчій діяльності вирішені. Існують проблеми повноцінного комплектування краєзнавчих фондів районних, міських, сільських бібліотек та отримання обов'язкового примірника документів обласними науковими бібліотеками. Недостатня матеріальна база та технічне оснащення периферійних бібліотек перешкоджає виконувати в повному обсязі всі сучасні напрямки краєзнавчої роботи.

Узагальнюючи сучасний стан краєзнавчої діяльності публічних бібліотек України, враховуючи кращий вітчизняний і зарубіжний досвід з даного напрямку роботи різних установ, організацій, наукових товариств та проблеми, що мають місце у цій важливій сфері, учасники Міжнародної науково-практичної конференції "Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону" звертаються:

До Міністерства культури і туризму України з ініціативою вирішити на державному рівні такі питання:

- розглянути можливість проведення у 2009 році Всеукраїнської наради спеціалістів з питань краєзнавчої роботи;

- ініціювати проведення всеукраїнського наукового дослідження щодо задоволення краєзнавчою інформацією потреб різних категорій користувачів;

- внести зміни до Закону України „Про обов'язковий примірник документів”, передбачивши механізм відповідальності суб'єктів видавничої діяльності за неналежне виконання або невиконання вимог зазначеного Закону та включити до переліку обов'язкових примірників аудіовізуальні, електронні документи.

До обласних державних адміністрацій:

- започаткувати обласні премії за кращу краєзнавчу діяльність.

До Вінницької обласної державної адміністрації:

- прийняти Програму збереження культурної спадщини регіону.

До районних державних адміністрацій, міських рад міст обласного значення:

- передбачити кошти в бюджеті 2009 року на придбання для бібліотек програмного забезпечення «РБІС» з метою створення електронних краєзнавчих баз даних.

До Державної історичної бібліотеки України з пропозицією:

- підготувати проект нового Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і туризму України;

- розробити та затвердити Положення про депозитарій краєзнавчої літератури.

До державних, обласних універсальних наукових бібліотек України:

- рекомендувати розробити окремий розділ краєзнавчого змісту

в меню веб-сайтів бібліотек з подальшою контент-підтримкою;

- здійснювати оперативний обмін краєзнавчою бібліографічною інформацією з використанням інформаційних технологій для створення регіональних краєзнавчих електронних баз даних;

- створювати повнотекстові електронні бази даних документів краєзнавчого змісту;

- забезпечити подальший розвиток електронних баз даних краєзнавчого змісту (електронні каталоги та картотеки, реєстри, топонімічні бази даних тощо) в мережі Інтернет;

- рекомендувати збереження “усної історії” за допомогою мультимедійних засобів для створення електронних архівів історико-краєзнавчого змісту;

- виявляти, збирати і акумулювати краєзнавчі матеріали для видання колективних бібліографічних праць;

- періодично проводити семінари та науково-практичні конференції краєзнавчої тематики;

- ініціювати створення регіональних об’єднань бібліотек, музеїв, архівів, краєзнавчих громадських організацій та колекціонерів для посилення координації краєзнавчої діяльності.

До районних, міських, сільських бібліотек України:

- для збереження історичної пам’яті територіальних громад, забезпечити виявлення, збір та популяризацію інформації про минувшину і сьогодення рідного краю, в тому числі “усну історію”;

- активізувати інтеграцію бібліографічної діяльності для створення краєзнавчих баз даних спільно з обласними бібліотеками, продовжити творчий пошук з удосконалення форм і методів краєзнавчої роботи.

До бібліотечних закладів – центрів регіональної інформації, краєзнавчих, національно-культурних товариств, спілок, туристичних агенцій, музеїв, архівів та інших наукових установ, приватних колекціонерів, усіх, хто зацікавлений в розвитку краєзнавства:

- створити обласні краєзнавчі сайти, які слугуватимуть джерелом інформації, майданчиком для дискусій і спілкування, забезпечити постійно діючі системи обміну інформації між краєзнавцями регіону.

До редакційної колегії науково-виробничого журналу “Бібліотечна планета”:

- спільно з фахівцями ВОУНБ ім.К.А.Тімірязєва підготувати та опублікувати розширене повідомлення про Конференцію.

До ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва:

- видати науковий збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції “Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону”.

ЗМІСТ

Привітання

<i>Спірідонова Л.М.</i>	3
<i>Скрипник М.В.</i>	4

Основні доповіді

<i>Куделя Г.Д.</i> Бібліотечне краєзнавство – пріоритетний напрямок регіональної культурної політики.....	6
<i>Морозова Н.І.</i> Бібліотечне краєзнавство: проблеми та перспективи розвитку.....	10

Виступи учасників конференції

Джерелознавча база вивчення краю

<i>Соломонова Т.Р.</i> Фонд літератури іноземними мовами відділу РіЦ ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва.....	18
<i>Семенко Л.І., Логінов О.В.</i> Приватні архіви і усні спогади як об'єкт краєзнавчих досліджень.....	21
<i>Сьвонтек А.</i> «Від колиски на все життя» – щоденник польського політичного діяча та письменника Зигмунта Мілковського (Теодор Томаш Єж) як краєзнавче джерело до вивчення історії Поділля.....	23
<i>Соломонова Т.Р.</i> Сахон як джерело магдебурзького права.....	26
<i>Якущенко А.С.</i> Науково-літературна спадщина П.Чубинського в фондах ОУНБ ім.К.А.Тімірязєва.....	30

Діяльність краєзнавчих товариств, об'єднань та їх внесок у дослідження краю

<i>Легун Ю.В.</i> Обласне краєзнавче товариство «Поділля»: завдання та перспективи діяльності.....	33
<i>Завальнюк К.В., Стецюк Т.В.</i> Початки краєзнавчих досліджень на Поділлі.....	35
<i>Кадочников О.П.</i> Русские этно-культурные гнезда Винниччины как вектор работы «Русско-украинского культурно-просветительского центра «Соотечественники» в Винницкой области.....	40
<i>Кокус В.В.</i> Роль Тульчинського окружного краєзнавчого товариства у розвитку регіональних природничих досліджень в 20-30-х роках ХХ століття.....	44

**Бібліотечне краєзнавство: історичний аспект,
сучасний стан та перспективи розвитку**

<i>Кисельова В.П. Кудласевич Т.С.</i> Методичні питання відображення краєзнавчої інформації в електронних каталогах.....	46
<i>Слотюк Г.М.</i> Система краєзнавчих ЕБД – важливий сегмент інформаційних ресурсів бібліотеки.....	48
<i>Слотюк Г.М., Марченко Т.М.</i> Бібліотечне краєзнавство: формат діяльності бібліотек області.....	54
<i>Вігуржинська В.С.</i> Краєзнавчі ресурси бібліотек Тульчинської ЦБС в мережі Інтернет.....	58
<i>Білоус В.С.</i> Вивчення історії бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського – складова бібліотечного краєзнавства.....	60
<i>Іванчук В.О., Білоус В.С.</i> Організація та популяризація документів краєзнавчого характеру.....	62
<i>Введенська О.Ю.</i> Бібліотечно-інформаційне забезпечення людей з особливими потребами.....	66

**Історичне краєзнавство та його вплив
на розвиток духовності і культури регіону**

<i>Гудзевич А.В.</i> Пізнання природи та природоохоронні здобутки краю в минулому і тепер.....	70
<i>Висоцька К.І.</i> Краєзнавство у контексті музейної роботи.....	73
<i>Куделя-Сьвонтек В.В.</i> Метод «усної історії» та його вплив на розвиток духовності культури регіону.....	75
<i>Кожухар В.М.</i> Загадка «охів».....	77

Голодомор на Поділлі 1932-1933 рр.

<i>Петренко В.І.</i> Наростання голодного мору на Поділлі (1928-1933 рр.).....	78
<i>Цимбалюк П.І.</i> Розкриття теми Голодомору: бібліотечний аспект.....	92
<i>Черняк В.В.</i> Висвітлення Голодомору 1932-1933 років місцевою пресою.....	96
<i>Нагребецький А.Н.</i> Тайни і скарби державного архіву та Тімірязєвки.....	98

Літературно-мистецьке краєзнавство

як важливий напрямок діяльності бібліотек

<i>Подолинний А.М.</i> Вінницькі сторінки в науці про мову.....	101
<i>Кадочникова Л.А.</i> Живописец <i>В.А.Тропинин</i> и <i>Подолье</i>	103
<i>Колесник В.В.</i> Тадеуш (<i>Тадеуш Пжемислав Міхал</i>) (1839-1913) – польський живописець і графік, громадський діяч.....	106
<i>Журунова Т.Г.</i> Салон, галерея, пінакотека у бібліотеці.....	112
<i>Марчук Т.О., Сенкевич А.В.</i> Режисери, чий імена пов'язані з Вінниччиною.....	115

Народознавче краєзнавство

<i>Теорун С.О.</i> Хліборобська культура Поділля.....	118
<i>Лосовська В.П.</i> Інноваційний підхід до вивчення традицій українського народу.....	121
<i>Місінкевич Л.М.</i> «Подільські оденьки» та їх місце у відродженні та збереженні та збереженні народних звичаїв, традицій і обрядів.....	123

Туристичне краєзнавство

<i>Дорош І.А.</i> Вінниччина. Туристичне краєзнавство. Проблеми часу.....	126
<i>Дорош І.А.</i> Письмові джерела як основа краєзнавства та її використання у туристичному краєзнавстві.....	131
<i>Вартанович Н.М.</i> Бібліотеки Могилів-Подільщини на допомогу розвитку туризму в регіоні.....	134

Рекомендації

<i>Міжнародної науково-практичної конференції</i> “ <i>Краєзнавство в системі розвитку</i> <i>духовності і культури регіону</i> ”.....	137
--	-----

Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції**

(21-23 жовтня 2008 р., м.Вінниця)

Редакційна колегія: М.Г.Спиця
Г.М.Авраменко
О.М.Зелена
Т.В.Котуз
П.І.Цимбалюк

Комп'ютерна верстка, оригінал-макет, дизайн Н.В.Спиця

Відповідальна за випуск Н.І.Морозова

Підписано до друку 29.12.2008. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Умов. друк. арк. 9.0. Тираж 100 прим.